

TONELLI SÁNDOR

ULTONIA

EGY KIVÁNDORLÓ HAJÓ
TÖRTÉNETE

BUDAPEST, 1929
KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

SZEGED, 1929
DÉLMAGYARORSZÁG HÍRLAP- ÉS NYOMD A VÁLLALAT RT
NYOMÁSASA.

Húsz esztendeje már elmúlt, mikor egy kellemetlenül hideg novemberi napon munkásruhába öltözötten szálltam Fiúmében a Cunard Line hajóstársaság Ultonia nevű gőzösére, hogy mint kivándorló, fedélközön tegyem meg az utamat Amerikába. Utamnak célja a kivándorlás szociológiai nyomozása volt. Akkor borzasztóan komolynak láttam a feladatot, amelyre vállalkoztam. Ma sem mondhatok egyebet, hogy nem volt gyerekjáték lemondani az élet minden kényelméről és fedélközön tölteni hosszú és kellemetlen napokat, a saját mivoltomat eltitkolva, tőlem lelkileg nagyon távol álló emberek társaságában. Azóta azonban a lövészárokban megtanultam, hogy az ember még a fedélköz színvonalánál is sokkalta jobban le tudja szálítani kulturális igényeit. Közben pedig eltelt husz esztendő is és húsz esztendőnek mindent megtaranyozó távlatában az ember sokkal másként látja fiatal esztendőinek eseményeit, mint megV történtük idején. Ez történt velem is. Ami az utamban szociális probléma, társadalmi kutatás és adatgyűjtés volt, beletemetődött egy hivatalos-memorandumba. Vissza jövetelem után az utamról

irtam néhány cikket a Közgazdasági Szemlében, Vasárnapi Újságban és más lapokban. Ezeket az amerikai magyar lapok is átvették. Egy könyvem is jelent meg Amerikáról, amely szintén érinti a kivándorlás kérdését. Akkori adataim és megállapításaim már elvesztették aktualitásukat. Ezeken túl megmaradtak azonban a hajón készült feljegyzéseim, melyekben emberek elevenednek meg és szinte a szépirodalom határát súroló novellatémák emelkednek ki belőlük. Ami az utamon nem hivatalos és nem tudományos, hanem emberi érdekességű volt, azt akarom a következő sorokban elmondani. Soraimnak a létjogosultságát az adja meg, hogy megvilágítják a háború előtti Magyarország életének egy kevésbé ismert fejezetét.

I.

Hogg lettem én kivándorló?

A kilencszázás években a kivándorlás volt Magyarország egyik legégetőbb problémája. A kivándorlás, *mely a század* fordulóján kezdett nagyobb arányokat öltetni, évről-évre rohamos mértékben növekedett. 1900-ban 31.092 ember ment ki Amerikába, 1905-ben már 142.169 és a kivándorlási hullám 1907-ben 172.200-zal kulminált. Hatóságok és társadalom tehetetlenül állottak ezzel a jelenséggel szemben. Lapokban és szakfolyóiratokban megindult ugyan a cikkek és hosszabb lélekzetű tanulmányok áradata, de nem sok eredménnyel. Ankét után ankétot tartottak és mindenkinek volt valami javaslata a kivándorlás veszedelmének elhárítására, vagy legalább is a kivándorlás ügyének rendezésére. Voltak, akik azt javasolták, hogy erőszakkal is meg kell gátolni a kivándorlást, mert az ország ilyen népveszteség mellett lassankint elvérzik. Különösen a katonai hatóságok láttak nagy veszedelmet a kiván-

dorlásban, mert a legjobb és legértékesebb emberanyagtól fosztotta meg őket. Voltak, akik enyhébb álláspontot foglaltak el és a kivándorlásban olyan gazdasági tünetet láttak, amelyet mesterséges eszközökkel megakadályozni nem lehet. Azt is mondták, hogy a nagy kivándorlási láz alább fog hagyni, sőt az Amerikába vándoroltaknak nagy része is hazajön, mert útjuk célja nem megtelepedés, hanem az, hogy a kedvezőbb amerikai kereseti viszonyok mellett pénzre tegyenek szert és idehaza földet vásároljanak. Részben ezt a felfogást látszottak igazolni az Amerikából érkező egyre nagyobb pénzküldemények.

Az ellentétes nézeteknek ebben a harcában a kormány a kivándorlás állami ellenőrzésére határozta magát. Nem tiltotta a kivándorlást, csupán a kivándorlásra való csábítást és csak azt akadályozta meg, hogy valaki katonai kötelezettségének teljesítése előtt hagyja el az országot. Idehaza kivándorlási kirendeltséget állított fel, Amerikában pedig a külképviseleti hatóságokkal ellenőriztette a kivándorlók életét, — igaz, nem sok eredménnyel. Részint, hogy Fiume forgalmát emelje, részint pedig, hogy az egész népmozgalmat ellenőrizni tudja, szerződést kötött a Cunard Line angol hajótársasággal kéthetes fiume-newyorki járatok létesítésére és ennek megtörténte után az egész

kivándorlást Fiume felé terelte. Akkor épült Fiúmében a Via Serpentinán a *kivándorlók szállodája* néven ismert hatalmas épülettömb, melyet csakhamar körülvettek a szebbnél-szebb magyar nevű italmérések és boltocskák. Vendéglő a *Kivándorló Magyarhoz*, korcsma *Rákóczi Ferenchez*, vegyeskereskedés *Mátyás királyhoz*. Itt, a szállodában és a szálloda körül rajzott egész Magyarország, amely odaát, a nagy vizén túl keresett magának jobb megélhetést és talán új hazát.

Abban az időben, mikor a történetem kezdődik, — 1907 novemberében, — a Cunard Line szerződésének első periódusa lejárában volt. A szerződés megújítása körül nagy harc kerekedett. A magyar kivándorlás, évente százszázötvenezer ember szállítása, jó üzlet volt, amelyet más társaságok is szerettek volna megkaparintani. Ebben a versenyben az északnémet hajóstársaságok kartellje volt a Cunard Line legerősebb konkurrensé. A németek mellett, akik szövetségeseink voltak, politikai momentumok szóltak, az angolok pedig éppen akkor kezdtek a központi hatalmakkal ellenséges antant révébe evezni. Ezzel szemben a Cunard hajói Fiúméből indultak és az egyetlen magyar kikötő forgalmát gyarapították. Igaz, viszont voltak olyanok, akik azt mondták, hogy nem szabad a kivándorló személyes szabadságát kor-

látozni és őt egy hosszabb és neki meg nem felelő útirányra kényszeríteni. Hamburgon és Brémán át a kivándorló haramadidő alatt elérheti Amerikát és nincs úgy kitéve a kizsákmányolásnak, mintha csak egy meghatározott útirányban, egy előre 'megjelölt társaságnak a hajóit szabad használni.

Ekkor történt, hogy néhány országgyűlési képviselő *tanulmányozni* kezdte a kivándorlás és a Cunard szerződés ügyét. Felültek a Cunard egy-egy kényelmes gőzösére, — valószínűleg szabadjeggyel és költségmentéssel, — és elmentek Palermóig, vagy a legrosszabb esetben Gibraltárig. Ott megvárták a legközelebbi hajót és azzal visszajöttek Elvégre első osztályon, jó hajón, egy Földközi tengeri kirándulás nem tartozik a megvetendő szórakozások közé.

Csak egy bajuk volt ezeknek a kirándulásoknak. A tanulmányutas képviselők eleven kivándorlót csak akkor láttak, ha kikönyököltek az első vagy második fedélzet korlátján és maguk alatt látták nyüzsögni az Amerika felé törekvő magyarokat. Hogy a fedélköz életét, az ellátást, a bánásmódot is megismerjék, arra nem volt alkalmuk. Minden kivándorlót szállító társaságnál szokásban volt ugyan, hogy *érdekesség* címen leengedték az első osztályos utasokat a fedélközre, de csak kora délelőtt, közvetlenül a

takarítás után. Ha pedig ilyenkor az érdeklődő beszédbe próbált elegyedni a kivándorlókkal és nyomozni akart, hogy mi adta kezükbe a vándorbotot, szemben találta magát a parasztnak az úri emberrel szemben érzett ősi bizalmatlanságával és ravaszságával. Mulatságos volt a kivándorlásnak ebben a kényes helyzetével kapcsolatos tanulmányozásában az is, hogy olyanok is vállalkoztak a palermo-gibraltári kirándulásokra, akik egy kukkot sem tudtak angolul és a Cunard tisztjeivel legfeljebb koccintani tudtak, de beszélni nem.

Akkoriban, húsz esztendővel fiatalabb fővel, sokkal hirtelenebb voltam az Ítéleteimben, mert nem tudtam még, hogy közérdekű kérdések tanulmányozása címén a világon mindenütt így szoktak apró kellemetességeket biztosítani maguknak azok, akik tehetik. Egy este egy budai asztaltársaságban kifejezést is adtam annak a meggyőződésnek, hogy a kivándorlás ilyen tén tanulmányozása a nullával egyenlő értékű.

Az asztaltársaságunknak az azóta már megszűnt Csízek-féle vendéglő volt a tanyája a Szent István téren, ahol leander-bokrok csináltak a nyári hangulatot és nagyszámú macskák kergetőztek a háztetőn. Volt a társaságunkban néhány katonatiszt, a kereskedelmi múzeum néhány tisztviselője, egy-két újságíró, rendőrtisztviselő, fiatalabb ügyvéd és orvos. Kevésé

ismervén az életet, nagyon élesen szoktuk kritizálni a közállapotokat. Ebbe az alaphangulatba nagyon jól beleillett az én kirohanásom a gibraltári kirándulások ellen. Szó szót követett és kifejtettem, hogy a kivándorlók életét és vándorlásuk igazi rugóit csak úgy lehetne igazán megismerni, ha valaki vállalkozik rá, hogy álruhában, mint kivándorló közöttük teszi meg az utat Amerikába és odakint is, mint munkakereső, bejár néhány nagyobb magyar telepét. Az ötlet helyesléssel találkozott, de a társaság egyik tagja, egy rendőrkapitány, felvetette a kérdést:

— De ki vállalkozik erre a bolond feladatra?... Nem tréfa dolog ám két hetet tölteni a bűzös fedélközön, kivándorlók között.

— Ha más nem vállalkozik, megteszem én.

A haditervet még azon az estén megcsináltuk. Mint fényképész-segéd váltok útlevelet, hogy módomban legyen a hajón fotografálni és így autentikus bizonyítékokat is hozhatok haza az utamról. A társaság rendőr tagjai támogatnak az útlevél megszerzésében. Zerkowitz Emilt, a kereskedelmi múzeum new-yorki levelezőjét értesítem az utamról és az ő címére adom fel a podgyászomat, hogy Amerikában legyen rendes polgári felszerelésem is. A legközelebbi hajóval indulok. Megállapítottuk, hogy ez a hajó az Ultonia, amely

néhány nap múlva, november 20-án indui Fiuméből. Tényleg az Ultonia már az érkezésnél néhány napot késett, ami azonban nem volt baj, mert a közben eltelt napokat fel tudtam használni ügyeim elintézésére.

A vállalkozásomról Budapesten a szűkebb társaságomon kívül tudott Kovács Gyula, a kereskedelmi múzeum igazgatója, akitől szabadságot kellett kérnem, Giesswein prelátus, képviselő, Bernát István, a Gazdaszövetség akkori igazgatója és néhány hivatalbeli kollégám. Egy úr közölte a kiutazásomat Hadik János gróf belügyi államtitkárral, akinek visszajöve telem után terjedelmes memorandumban számoltam be az Ultonián és Amerikában szerzett tapasztalataimról.

Így kerültem le 1907 november utolsó hetében, mint kivándorló-jelölt Fiuméba. Ott két úr tudott az utazásomról, Garády Viktor, a biológiai állomás igazgatója, akinek egész sor poétikusan szép könyve jelent meg a tenger életéről és Harmath Károly, a *Magyar Tengerpart* szerkesztője. Harmath Károly lakásán öltöttem át, mikor elmentem az első orvosi vizsgálatra és jegyváltásra. A jegyem ma is megvan, F. 33. számot visel. Ez volt az ismertető jegyem és numerusom, míg Neworkban szabadon nem bocsájtottak.

A jegyváltás és egyéb formalitások elinté-

zése után maradt még néhány szabad napom, mert az Ultonia megkésétt. A szabályzat szerint annak az utasnak, akit a társaság már átvett, nem volt szabad elhagyni a kivándorlók szállodáját. Minden szabály azonban arra való, hogy ki lehessen játszani. Két korona borra-
valóért a portás, akinek azt meséltem, hogy rokonaim vannak Fiúmében, a hajó érkezéséig kibocsájtott és további egy koronáért még a kötelező fürdést is elengedte, ami egyáltalán nem látszott kellemes szórakozásnak a kivándorlók szállodájának gyanúsan piszkos lével telt medencéjében. Így megint visszamehettem a városba és visszaöltözhettem a rendes ruhámba. Három napig Abbáziában lebzseltem, hogy ne találkozzam azokkal a kivándorlókkal, akikkel az orvosi vizsgálatnál és egyebütt összeismerkedtem. Csak az Ultonia megérkezése napján jöttem be Fiúméba.

Az utolsó estét Garády és Harmath társaságában a Bonavia vendéglőben töltöttem, ahol scampit ettünk és vörös bort ittunk a vállalkozás sikerére. Azután még elmentünk az Internazionale című mulatóba, ahol nagyvárosi orfeumok kimustrált hölgyei intéztek vakmerő támadásokat az énekművészet ellen. Reggel ismét Harmath Károly lakásán öltöztem át és onnét vonultam be a kivándorlók szállodájába. Onnét tereltek le bennünket az Ultoniához.

Egész úton azon drukoltam, hogy találkozom valamelyik fiumei ismerősömmel, aki nem tudja mire vélni a szerepemet és fel találja borítani az egész vállalkozásomat. Szerencsére ismerős nem akadt az utamba. Garády bácsi kijött ugyan a beszállásoláshoz, de ő be volt avatva a titkomba, amellet pedig rövidlátó volt és nem ismert meg, mikor a libasorban elhaladtam mellette. Úgy látszik, a kopott ruha, a kinőtt, régi télikabát, meg a kis piszok, amit elővigyázatosságból az arcomra kentem, eléggé megváltoztatott. Hiába, ruha teszi az embert.

Újabb szemvizsgálat és jegyellenőrzés és néhány oldalbalökés után, ami a magyar állami alkalmazottak és angol matrózok részéről obligát módon kijárt a fedélközi utasoknak, — a csinosabb nőket oldalbalökés helyett megcsipkedték, — fent voltunk az Ultonia fedélzetén, működésem színterén, 1907 november 26-án délelőtt tizenegy órakor. Félóra múlva a *purser* beírta nevemet a kivándorlók jegyzékébe és ebben a minőségben szerepeltem december 19-én déli két óráig, amikor a Battery Parknál Newyork talajára tettem a lábamat.

II.

Elindulás

Fent voltunk a fedélzeten, azaz nyomban lehajtottak bennünket a hálólhelyiségekbe, hogy elfoglaljuk a helyünket. A bűzös, sötét hálólhelyiségek, melyek a komor novemberi napon még barátságatlanabbnak tűntek fel, nem valami biztató látványt nyújtottak. De egyelőre senki sem törődött vele, legalább a férfiak nem. Mindenki elhelyezte cókókját és sietett vissza a szabad levegőre. Csak az maradt lent, aki nagyon féltette holmiját, vagy attól tartott, hogy nem tud a helyére visszatérni az ágyak rengetegében. Az asszonyoknak nagyobbik része azonban lent maradt. Lekuporodtak az ágyakra és szóltanul bámultak maguk elé. A gyermekek ijedte« húzódtak meg a nekik idegen környezetben, ahol a durva matrózok nekik idegen, érthetetlen nyelven kiabáltak.

Fent a fedélzeten folyt a munka. Az emelődaruk nyikorogva dolgoztak, hatalmas árukötegeket emeltek a magasba, melyek egy pillanat

alatt eltűntek a hajó feneketlenek látszó gyomrában. Az egész fedélzet piszkos volt a sok berakott árutól. Néhol mintha liszttel lett volna beszórva, másutt kiömlött az olaj és a víz, az egész pedig tele volt szórva narancs- és citromhéjjal. Olajos kócszag terjengett a levegőben, amely összekeveredve a tenger-víz, kátrány, narancs és kapadohány illatával, izgatón hatott a szaglószervekre.

A publikum állt a fedélzeten és bámult. A legtöbbjének minden idegenszerű volt és csodálatos. A szamosi, tiszai tutajok és dunai gőzösök arányait az Ultonia messze meghaladta. Szokatlan volt a környezet, az idegeit tiszték és matrózok, akik felsőbbségük tudatában, a kivándorlókra ügyet sem vetve, mozogtak közöttük. Legfeljebb alaposan félretárolták, aki útjokban állt és munkájukban zavarta őket. A szegény kivándorló pedig, akit oldalba vágtak, megjuhászodott, szótlanul vonult félre és nem merte kinyitni a száját. Duhaj legények, akik a falujokban sokkal kisebb dolgokért ölre mentek volna, a hajón túrtek és hallgattak.

Közben pöfögött a gép és a kémény egyre erősebben füstölt. Délutánra járt az idő és készlődöttünk az indulásra. A daruk beszüntették működésüket. Csikorogva vonták be és erősítették őket az árbocokhoz. A hajó végén zaka-

tolt a kerék és csörgött a lánc. Felhúzták a vasmacskát. Behúzták a pallókat, melyek a kikötő mólójáról a hajó alsó helyiségeibe szolgáltak. Az utolsó pillanatok. Egy elkésett utas — de nem fedélközre való, — kocsin érkezett és sietve rohant fel a hajóra. A kapitány megjelent a parancsnoki hídon. A parton álló tisztek lekezelték a kikötői tiszteket és feljöttek a hajólépcsőn. Utolsónak a hajóorvos, aki a legutolsó pillanatig buzgón magyarázott valamit egy civilruhás urnák. Utánuk felvonták a lejáró lépcsőt is. Garády bátyám fel-alá járt a rakparton és kémlelte a hajót. Biztosan engem keresett, hogy megpillant-e valahol az utolsó pillanatban. Szántszándékkal elkeveredtem a tömeg közé.

A hajó oldalán még egy darabig folyt a helyiérdekű kereskedelem. Egész sereg mozgó boltos tömegeit a rakparton. Madzagon kosarak lógtak le a hajó oldaláról, abban vontattak fel narancsot, pálinkát, kártyát és egyéb üditő természetű dolgokat. Néha valamelyik kosár tartalma kifordult és behullott a kikötő piszkos vizébe. A habok ide-oda ringatták a tők királyt, a narancsot meg almát. Vevő és eladó ilyenkor lőtávolságból összevesztek, hogy ki tartozik a baleset okozta kárt viselni.

Az üzletkötéseknek a szürkület vetett véget. Itt is, ott is kigyúltak a villamos lámpák. A

hajón felcsillantak a különböző színű jelzővilágosságok. A világító torony hosszú, elnyúló fénysávokat vetett a tengerre. A jelző tülok belebömbölt a sötétségbe. Utána néhány éles sivítás. Indulás.

Lassan, alig észrevehetően fordulni kezdtünk. A mozgást eleinte csak arról vettük észre, hogy az egyes fénypontok megváltoztatták a helyüket. Az olyan hajó, mint az Ultonia, ha nem tartozik is a legnagyobbak közé, csak lassan, óvatosan tud kimozdulni egy aránylag nem tágas kikötőből. Mozgása csak a Mária Terézia móló végén kezdett erősödni, mikor orrával délnek fordult a Cherso és az isztriai partok közötti csatorna irányában.

Az indulás némileg megtörte a közönyöséget. Mert meghatottságról, vagy valami más efféléről a férfiak között szó sem volt. Amit náluk tapasztalni lehetett, legfeljebb kíváncsiság volt az új helyzettel, az ismeretlennel szemben, de nem fájdalom, vagy belső meghatottság. Ilyeneket csak a regény- és novellaírók szoktak kieszelni. Egy fiatal legény valósággal hetkén lobogtatta meg a kalapját és visszakiáltott a mólóra, ahol egyre kisebbedtek az alakok:

— Isten veled haza! Nem jövök többet haza!

Amit megírok, naplójegyzeteim alapján írom és nincs szándékomban, hogy megható, könny-

fakasztó tárcát kövessék el. Mozaikszerűen gyűjtöttem össze a megfigyeléseket, benyomásokot, amelyek lehetnek esetleg kevésbé rokon-szenvesek, de megfelelnek a valóságnak.

Egy lámpa alatt megállt egy fiatalember. Paraszti ruhát viselt, a kalapja fel volt virágozva, mint sorozáskor szokás. Papirosokat tartott a kezében és hangosan olvasni kezdett Köröskörül összegyülekeztek az emberek és hallgatták a szót. »Bucusu a hazától«; — ez volt a címe a saját szerzeményű remekműnek. Meghallgatták és utána dörmögték:

— Szép volt. Jól bírja a szót.

Egyébként nem volt semmi hatás. Elkértem a beszédet és néhány szót váltottam az embe-remmel. Annyit tudtam meg, hogy Tóthnak hívják és Zemplénbe való. A következő percben elnyelte őt a hajón nyüzsgő tömeg. Szerettem volna még vele később is találkozni, de az első percek zűrzavarában az arcát nem tudtam megjegyezni. Többé nem is láttam talán. Beszéde különben eredeti helyesírásában: a következő:

»Búcsú a hazától. Isten veled kínok hazája már. Isten veled kedves Magyar határ. Szent földeden le térdepel fiad. Borús szemeiből sűrű köny fakad, nem méltán sírhatnánk-e mi is a költővel? de igen és mi is el mondhatjuk a búcsút miért? azért mert ell hadjuk azt a hazát a melyben születünk és melyben bölcsőnk ringót melyben édes anyánk édes teit szoptuk és a

melyben minden fűszál régi ismerősünk. Igen most ell távozunk itt hagyunk tégedet drága szülő haza. De mi minnyájan térden alva kérjük az Istent, azt a Felséges Jó atyát, hogy oltalmazzon meg tégedet bármilyen veszélytől és legyen erőd szembe szállni az élet viharáival. Légy erős és hatalmas, mint Lajos király alatt, légy gazdagon megalva mint Mátyás király alatt. Mi kik messze a tengeren túl éljük napjainkat agódva lessük sorsodat ell ér e partra vagy eil sülyed mint anyi sok nemes jó kebel, nem azért távozunk ell tőled hogy tán nem szeretnénk: nem, minket hajt a tekintély, hogy abban a hazában, melyet őseink vérrel szereztek meg a mi számunkra, és szembe szálltak ezer veszéjel is. Most pedig idegenek tapodnak a mifejünk felett. Zavar az a tudat hogyha legalább idegen hatalom védelem alatt leszünk is, de legalább munkánk után méltó bért láthatunk.

Téged pedig kedves hazánk ki anyai gondviselése ápolta benünket áldjon meg az Isten. Hogy akik közülünk életben maradnak és *ismét vissza térnek* oltalmazza állá, boldogan és virágozva találjanak.

Isten, Felséges Jó atyánk, kiuralkodol a magasban, ki jóra fordítod az elhagyatot sorsát, mi kik tengeren bocsátjuk Szerencsénk hajóját. Hozzád fohászunk, hogy oltalmazza bennünket Vezes szerencsésen egy új hazába, adj erőt, egészséget, hogy ezzen a hoszu úton, amelyre most indulunk ép erővel egészséggel megérkezhessünk.

Neked pedig Szeretet szép hazánk amiért föll nevel-tél benünket, Isten után kiszolgáltál mindent, mire szükségünk volt, fizesse meg a jó Isten ezerszer. «

Néhány megjegyzést leszámítva a felolvasott beszéd minden hatás nélkül hangzott el. Utána két iparos kinézésű utas a Kossuth-nótát kezdte

énekelni. Ennek se volt visszhangja. A szél elkapdosta az ének foszlányait és belesodorta a semmiségbe. Hatást csak két cigány ért el, a Pista, meg a Jenőké. Egyik cimbalmos, a másik kontrás, együttvéve teljes zenekar. Előkerült a szerszám és mialatt a nagy mólót lassan megkerültük, öten-hatan, de csak férfiak, nagy kör közepén, kurjongatva táncra perdültek. Az emberek nagy részében, akik a hajóraszállás napján ebédet nem kaptak, de annál többet ittak, működött a bor meg a pálinka. Ordítózás, rikoitozás töltötte be a fedélzetet. A publikum józanabb része szótlánul, megjegyzés nélkül húzódott félre. Fent, az emeleti folyosón meg a parancsnoki hídon összegyűltek a hajó tisztjei és nézték a mulatságot. Nevettek. Nevették ezt a darab Ázsiát, amely t egy angol hajó fedélzetén utazott Amerikába, Elégszer láthatták ugyanezt a jelenetet más kiadásban.

Lent is meg akartam tapasztalni a hangulatot és lementem az alsó helyiségekbe. A férfiak osztálya majd egészen üres volt, mindenki fent tartózkodott a fedélzeten. A nagy éttermen átmentem az asszonyok osztályába. Ott javában folyt a nagy rendezkedés. Az asszonyok nyomban otthonossá akarták tenni barátságatlan helyiségüket. Egyik vánkost szedett elő batyujából, másik szentképet akasztott

az ágya fejéhez. Egy öreg asszony ágyára kuporodva, fennhangon olvasta Márk evangéliumát. A körülötte állók áhítattal hallgatták. A feljárónál öt-hat tót asszony vitatkozott valamiről. Amennyire ki tudtam venni a beszédük-ből, az általános választójogot tárgyalták. Mások a gyereket csittígtatták, babusgatták. Ahogy a hajó erősebben kezdett mozogni, egy öreg asszony összekulcsolta kezét és éneklő hangon ismételte:

— Uram Jézus, bocsásd meg mindnyájunk bűneit!

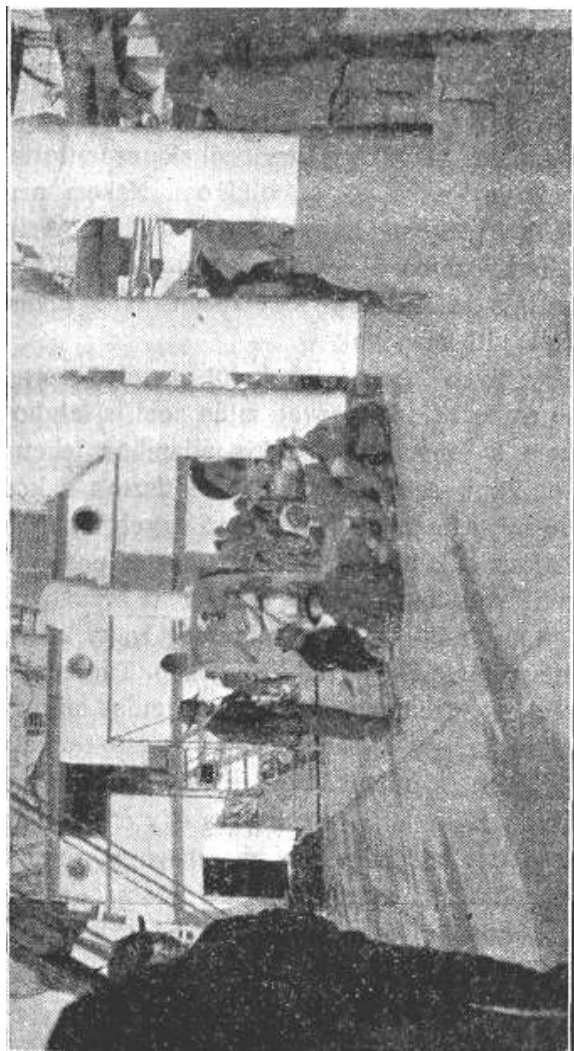
... Mire megint felkerültem a fedélzetre, már egészen leszállt az éjszaka. A Karsztról hűvös novemberi szél süvített le a tengerre, melyre fázékonyan húzódtak össze az emberek. A zene és ének elhallgatott, a kiabálás is elcsöndesedett. A móló nagy lámpája már mögénk került és jobbra Abbázia lámpái fénylettek. Úgy világítottak a ködön át, mint ezer szentjánosbogár. Két-három erősebb lökés, azután nekiindultunk a víznek. A csobogás egyre erősödött. A hajó egyhangú zakatolása jelezte, hogy már igazán megyünk. A szél a hátunkba kapott, mintha utolsó üdvözetet hozott volna magával Fiume felől. Csakhamar Fiume lámpái és a magyar part eltűntek az éjszaka sötétségében.

III.

A Hajó

Az Ultonia, amely huszonhárom napon át volt az otthonom Fiúmétől Newyorkig, már 1907-ben sem tartozott a Cunard-társaság nagyobb és modernebb gőzösei közé. 1896-ban épült a Swan és Hunter-cég hajógyárában, Glasgowban. Tulajdonképpen teherszállító hajónak épült, a búr háború idején átalakították és lovakat szállított az angol hadsereg részére Délafrikába, a magyar szerződés megkötése után pedig kivándorló hajó lett belőle. A járása nem volt elég nyugodt, jobb utasok azért nem szívesen használták. Igazában első osztály nem is volt rajta, csak fedélköz és második osztály, utóbbi nagyon korlátolt számú utas befogadására. Épen ezért tartozott azonban az Ultonia a társaság legjövedelmezőbb hajói közé.

Az Ultonia az én időmben kétezer kivándorló szállítására volt berendezve, ami úgy értendő, hogy ennél több nem fért el rajta.

AZ ULTONIA FEDÉLZETÉN.

Mikor én utaztam rajta, a hajólistán 1279 fedélközi utas, vagyis kivándorló szerepelt. Ebből a létszámból azonban magamat, bár együtt éltem a fedélköz utasaival és ők egészen jó-hiszeműen magukhoz tartozónak számítottak engem is, le kellett számítanom. Nekem nem volt szándékom, hogy kint maradjak Amerikában. Pontos és lelkiismeretes számítás szerint így az Ultonia fedélközén 1278 kivándorlót vitt magával.

Egy ilyen kivándorló hajót, amely ezernél több embert visz magával, talán nem is faluhoz, hanem a tengeren úszó kis államhoz lehetne hasonlítani. A parancsnok és a tisztek a kormányzat, a matrózok és a hajó egyéb alkalmazottai az állami közegek, az utasok pedig az állam lakossága. Az első osztály az arisztokrácia, a második osztály a polgárság, vagy középosztály, a fedélköz pedig a köznép. Társadalmi összetétel szempontjából az Ultonia hiányos volt, mert nem volt igazi arisztokráciája. Egyébként azonban minden olyan szervezet megvolt rajta, amely szükséges egy állam igazgatásához: közéletmezés, egészségügy, rendőrség, pénzügy, ital jövedék és posta. Csak a közoktatásügy és honvédelem hiányoztak.

A hajó jellegét természetesen a kivándorlók adták meg. Az 1278 kivándorló, akiket az Ultonia magával vitt, a hajó elő részén és farán

volt elhelyezve. Elöl voltak a lejárók a férfiak, hátul a nők hálóhelyiségeibe. Ezek a hálóhelyiségek irdatlan nagy termek voltak, két sorban egymás alatt, úgy hogy az alsó helyiségek már a vízvonallal voltak egy szinten. A hajó közepén volt a második fedélzet és fölötte a parancsnoki hid. Erre a második fedélzetre a kivándorlók részére fenntartott helyiségekből lépcsőn lehetett volna feljutni. Azért mondom, hogy lehetett volna, mert a második fedélzet, ahol a kiváltságos utasok és tisztak laktak, tiltott terület volt a közönséges kivándorlók számára.

Az én otthonomba, a legnagyobb hálóterembe a fedélzetről tizenöt, létrafokhoz hasonló lépcső vezetett le. Nagy, de formátlan helyiség volt, amely a hajó egyik oldalától a másikig terjedt. A világosságot számos ökörszem-ablakon nyerte, de középső része még fényes nappal is félhomályban maradt. Igazi formáját leírni nem lehet, mert itt is, ott is lecsíptek belőle egy darabot raktárak, éléskamrák, lépcsőfeljáratok, mosdóhelyiségek és a még alatta levő helyiségekbe vezető csapóajtók számára.

Ebben és a hozzá hasonló többi termekben voltak a kivándorlók ágyai elhelyezve. A teremben, amelybe én kerültem, lehetett vagy háromszáz ágy. Az ágy négy vasrúdra erősített drót-

háló volt, rajta szalmazsák, kevés szalmával. Egy ágynak a szélessége pontosan hetvenöt centiméter, a hossza valamivel több embermagasságnál, úgy hogy a fejénél mindenki elhelyezhette a kofferjét is. Én elismerem, hogy a Cunard nagyon olcsón szállította a kivándorlókat és azért a pénzért, — ha jól emlékszem, kilencven koronáért, — nem lehetett fejedelmi kényelmet nyújtani, de mégis némi szépítés volt, ha ezeket az ágyakat a *prospektus minden kényelemmel ellátott hálólhelyeknek* nevezte.

A bűzt, amely ezekben a hálólhelyiségekben uralkodott, csak elképzelni lehet, de leírni nem. Akármelyik kaszárnya legénységi szobája szanatórium volt az Ultonia hálóltermeihez képest. Legnagyobb volt azonban a bűz a mi hálóltermünkben, mert ide torkollottak be a körülötünk és alattunk levő helyiségek ajtói és mindenkinek rajtunk keresztül kellett átmenni, ha fel akart jutni a fedélzetre. Ennélfogva a mi hálóltermünk, különösen mikor már Amerika felé közeledtünk és odakint erősen érezhető volt a decemberi hideg, a társalgó és kaszinó szerepét is betöltötte. A többi helyiségekből jövők, mikor hallották, hogy kint nagy a hideg, nálunk megrekedtek. Mindenki nálunk pipázott és nálunk sűrűsödött össze gözzé, vagy gázzá száz meg száz ember lehelle, testének

kigőzölgése. A szellőztetés miatt állandó veszedések voltak, mert a publikum nem akarta elhinni, hogy a hideg levegő egészséges is lehet. Az illat, ami itt uralkodott, nem kényesebb szaglószervekkkel bíró hölgyek számára volt teremtve.

A mi szobánkból indult ki a *nagy utca*, amely végigvezetett a második osztály helyiségei alatt az egész hajón. A nagy utca végigvonult a fedélzet alatt levő összes termeken, a hajó derekát elfoglaló ebédlőn, amelyet az angol matrózok után első naptól kezdve mindenki *szalon*-nak nevezett, az asszonyok osztályán és a kórháznál végződött. Rajta túl, a hajó legelején és legvégén már csak a matrózok és egyéb alkalmazottak kabinjai voltak. A nők osztályából megint feljáró vezetett a hátsó fedélzetre, ahol napközben a nők meg a gyermekek tartózkodtak.

Az *Ultonia* nem volt nagy hajó. A tapasztaltak, akik már ismételten megjárták Amerikát, ismerték Hamburg, *Brém*, *Haver* és *Newjork* kikötőjét és dobálóztak a hajónevekkel, — *Carmania*, *Slavonia*, *Deutschland*, *Kronprinz Wilhelm*, *Auguste Victoria*, — nagyon, tenézőleg nyilatkoztak róla. Az olyan magyar számára azonban, aki a Tiszán Szeged és Szolnok között közlekedő gőzösnél nagyobb hajót nem látott, igen nagy alkotmány volt, úgy

hogy tájékozódás szempontjából egészen új fogalmakhoz kellett folyamodnia.

A hosszú folyosóra és általában az ágyak közötti folyosókra az *utca* elnevezés volt a legmegfelelőbb. A második fedélzet volt az *emelet*, a hajó végén, a kormánykerék mellett emelkedett a második tiszt *háza*. Az árboc volt a hajó *lámipás oszlopa*, a kosárból pedig a *matróc* nézte a vizet, hogy a hajó nem ütközik-e bele valami nagy *kübe*. Ezt a matrócot általában a publikum igen fontos személyiségnek ítélte, mert azt tartotta róla, hogy neki kell ismerni a *járást*, amerre a hajónak az útja visz. Csak arról voltak eltérők a vélemények, hogy miről igazodik el, mikor nem lát egyebet, csak vizet. Mikor a prospektusban ígért tizenhat nap alatt nem érkeztünk meg Amerikába, a gyanakvó természetűek azt emlegették, hogy biztosan a kapitány meg a kosaras matróc nem tudták az utat, azért csellengtünk el olyan sokáig.

Az elhelyezkedés a hajón nagyjából nemzetiségek szerint történt. A férfiak osztályán a nagy hálótermet a magyarok foglalták el, mert ők voltak a legtöbbben. Csak elszórtan akadt közöttük egy-két horvát meg délvidéki sváb. Legerősebben voltak képviselve a nagy hálóteremben a felső-tiszamenti megyék, Szatmár, Zemplén, Szabolcs, Borsod és Heves. Ezek

között voltak a legtöbben olyanok is, akik már jártak kint Amerikában és értékes oktatást tudtak nyújtani az olyan *grinóroknak*, akik most mentek ki először szerencsét próbálni Amerikába.

Az én hálóhelyem mellett nyílt az ajtó a hajó orra felé eső szomszédos, kisebb terembe, amelynek publikuma főleg felvidéki tótokból került ki. Az oláhok és svábok zöme szintén külön kisebb szobákban húzódott meg. Az egész kivándorló társaságban ezek a svábok látszottak leginkább jómódúaknak. Volt a hajón néhány sváb család, amely nem is fedélközön, hanem második osztályon utazott. Ezek voltak a kivándorlók arisztokratái, akik csak látogatóba jöttek le néha a fedélközre a többiek közé. Őket nem a szükség hajtotta a kivándorlásra, hanem a meggazdagodási vágy. A legtöbbször nyíltan hangoztatta, hogy nem is akar hazajönni, hanem meglepszik Kaliforniában, vagy Kanadában. A horvátok leszorultak az alattunk levő helyiségekbe, amelyek már nem teltek meg egészen. Ott kaptak helyet azok is, akiket Nápolyban, Palermóban és Gibraltarban szedtünk fel a hajóra.

Különösen sokan voltak a horvátok között a Ukaiak. Ezt a típust már régebbi időből, a harmincegyes zágrábi vadászoknál töltött fegyvergyakorlataimról ismertem. Fehér nadrágot,

magasszárú fűzős cipőt, övet viseltek, vörös kendő volt a nyakukon, kerek kis sapka a fejükön és sokan közülök császárszakállat beretváltak ki maguknak. Ez még a néhai határőrvidéki időknek volt az emléke. Sokan közülök jól beszéltek angolul. Likában akkoriban voltak falvak, ahol már minden második ember kint járt Amerikában, sőt likai kolónia volt Patagonia legdélibb pontján, Punta Arenasban is. A magyarok a likaiakat fehér nadrágjukról *Kukorica Jánosoknak* hívták és azt mondták róluk, hogy olyan szakálluk van, akár a császárnak, pedig olyan buták, hogy cukszfirenek se volnának jók. Ez a kritika egyébként egy cseppet sem volt igazságos és csak onnét eredt, hogy nem értették egymás nyelvét. Én a katonai emlékek alapján közelebb állottam hozzájuk, mint a fedélköz nagy tömege, törtem a nyelvüket és sokkal tudtam angolul is beszélni. Mondhatom, nem egy meglepően intelligens embert ismertem meg közöttük.

... Az Ultoniáról kétféle emléket hoztam magammal, élőket és életteleneket. Az élő emlékek voltak kivándorló társaim, az élettelenek pedig maga a hajó és a tömérdek felírás, firkálás, mellyel a volt utasok és az én úitársaim jelenlétüket megörökítették. Ahol valami világosabb felület volt az Ultonián, fal, fehérre festett léghűtő, parancsnoki híd alsó

része, az mind áldozatul esett útitársaim firkáló szenvedélyének. Akinek ceruzája, vagy krétája volt, az irt, vagy rajzolt, akinek bicskája volt, az vésett és faragott. Egyéb szer szám híján egy szög is jó volt arra, hogy valaki a nevét a befestett vaslapra rákarcolja.

Rajzok és szövegek a legtarkább összevisz-
 zaságban sorakoztak az Ultonián egymás mel-
 lett. Főkaformájú nők, katonák, a kapitány
 karrikaturája, átszúrt szívek, gőzösök és vitor-
 lás hajók, felismerhetetlen fajú vadállatok,
 kezdőbetűk, kezdetleges versek, trágárságok,
 visszaemlékezések, — kinek-kinek milyen volt
 a művészi és költői ihlete. Az emberi ábrázolá-
 soknak az volt a sajátosságuk, hogy mind
 profilban voltak rajzolva és gyakran az arcnak
 ugyanazon az oldalán viselték mindkét sze-
 met. Alkotó művészeik még nem jutottak el
 a plasztikus ábrázolás technikájáig. Valaha az
 ősemler is ilyen motívumokkal indulhatott el
 művészi fejlődésének útjára.

A szövegek között találtam mindenféle nyel-
 vűt, magyart, németet, olaszt, szerbet, horvátot.
 Még angol szöveg is akadt a bur háború idejé-
 ből. Akárhány a matrózok közül is megörökí-
 tette az emlékezetét. Egynémelyik útitársam-
 nak felirati tevékenységét le is másoltam note-
 szembe. Az egyik nagy, ékíráshoz hasonló be-

túkkal karcolta ezt a visszaemlékezést a második fedélzetre vezető lépcső alatt a hajó fehér falára:

»Bihar Diószegi Farnatak Gábor itt volt
1907 december 10-zedikén.

Fene egye meg ezt a Hajót.

Isten veled Magyarország, nem gyüvök
többet Vissza.«

IV.

Barátaim

A nagy hálóteremben az ágyak hatosával és nyolcasával voltak csoportosítva, ami úgy értendő, hogy három vagy négy ágy volt lent és ugyanannyi fent. Az ágyak között keskeny folyosók, — olyan keskenyek, hogy két ember alig tudót kitérni egymásnak, — futottak végig. Ezeket a folyosókat a kivándorló nemzet utcáknak keresztelte el. Harmadik, negyedik napon, ahogy az egyes emberek kezdtek kiválni a szürke tömegből, az utcáknak nevet is adtak. Bódís János utcája, a Deutsch zsidó utcája, *ribások utcája*.

A ribások utcája onnét kapta a nevét, hogy benne lakott két bosnyák, akik valahányszor egy-egy delfin kivetette magát a tengerből, nagy örömujjongással üdvözölték:

— Riba, riba! Hal, hal!

Őket elkeresztelték ribásoknak, folyosójukat pedig ribások utcájának.

A hálóterem ágyainak berendezése mind egy-

forma volt: szalmazsák, durva lepedővel letakarva, szalmával kitömött fejalja és vastag: pokróctakaró. Mégis az egyes helyek jóságát különbözőképen ítélték meg. Legrosszabb volt a terem közepe, mert ott volt a legsötétebb és ott volt legnagyobb a bűz. Jobbak voltak a hajó fala mentén levő ágyak, melyeknek csak egyik oldalukon volt folyosójuk. Még jobbak a felső oldalágyak, melyek az ökörszemek, a kinyitható kis kerek ablakok mellé estek. Ezeknek gazdája, ha akarta, szabad levegőt is szívhatott. Legértékesebb volt az. az ágy, amely ezenfelül sarokba is esett, mert egész otthonosan be lehetett rendezkedni.

Én egy ilyen hatos ágycsoport ablak melletti felső agyára kerültem, persze nem egészen véletlenül. Mikor bevonultunk a hajóra, az egyik hajópincér az iparos külsejűeknek taksált embereket bizalmasan félrehúzta:

— Ha nem sajnálnak az urak tőlem egy koronát, a legjobb ágyakat szerzem meg maguknak.

Nem sajnáltam a koronát és megkaptam az ökörszem melletti felső ágyat, a nagy terem legsarkában. A körülményekhez képest nagyon kényelmes hely volt, talán a legkényelmesebb az egész fedélközön. Az ökörszem nagyon magasan volt a hajó oldalán, majdnem a korlát alatt és csak nagy hullámjárásnál kellett be-

csukni; így mindig szívhattam friss levegőt. Éjszaka is csak kissé kellett felemelkednem, hogy lássam a hullámok játékát és a csillagokat. Ehhez a kis kerek ablakhoz nagyon kellemes emlékeim fűződnek. Mégis egy kellemetlen emlék az, amit erre az ablakra való emlékeztető gyanánt viselni fogok, amíg csak élek.

Az ablak vastag vaskeretbe volt foglalva és befelé nyílt. Egy délután rövid időre elaludtam és a fejem épen a nyitott ablak alá került. Valami zaj felébresztett és hirtelen felkaptam a fejemet. A jobb halántékom belevágódott az ablak megerősítésére szolgáló csavarba és elöntött a vér. A seb nyomát még ma is hordozom: amerikai utamnak egyetlen látható emléke.

Emlékezetemben ma is látom a hálóhelyemet és megjelenek előttem a szomszédaim, akik azóta talán hazakerültek, vagy szétszóródtak az Egyesült Államokban. Talán megvannak még, talán már el is pusztultak. Mióta elváltam tőlük, nem hallottam róluk semmit. A jegyzeteimben sorra olvasom a nevüket. Balról közvetlen szomszédom volt Bux Jakab borbély Nagyváradról, rajta túl Molnár Henrik szatócs Jolsvárol, alattunk Mayer Béla óbecsei suszter, Benkő István Szeged vidéki kötelesemester és Varga László cukrász.

Másnap reggel, hogy kissé otthonosak lettünk

a hajón, Bux Jakab indítványára beszedtünk a kázinóban néhány üveg sört és brúdert ittünk. Azután kölcsönösen elmeséltük egymásnak a történelmünket és jövőbeli terveinket. Ezzel telt az első délelőttünk a hajón.

Bux Jakabnak *egy* nőrokona volt férjénél Perthamboyban és azzal biztatta, hogy állást szerez neki Amerikában. Bux Jakab állítólag a feleségével együtt utazott ki Amerikába. Hogy miért állítólag, azt könnyű megérteni abból a körülményből, hogy az asszony ott volt ugyan a női osztályon, de az útleveleiben nem Bux Jakabné néven szerepelt. Ezt a fontos adatot titokban Molnár Henrik közölte velem; ő a hajó tolmácsától hallotta, aki viszont a *purser* Írnokára hivatkozott forrás gyanánt.

Bux szomszéd a fedélközön az intelligencia képviselői közé tartozott, amit azzal is bizonyított, hogy az első nap délutánján meginvitált egy parti kaláberre, természetesen siberrel, szőrös majommal, uhuval és Fedák Sárival. Igen úri allűrjei voltak, de kettőjüknek az asszonyával együtt négy dollárjuk hiányzott a partraszálláshoz szükséges összegből. A hiányzó összeget Bux Jakab a hajón szándékozott összeborotváltni és ez sikerült is neki.

Molnár Henrik Jolsván volt boltos, de a szövetkezet megbuktatta. Azelőtt húsz forint volt a napi bevétele, az utolsó időben már

csak nyolc-tíz. Egy rokona, Mr. B. Wolff már évek óta kint élt Amerikában, ahhoz igyekezett. A feleségét odahaza hagyta, azzal a reménykedéssel, hogy tavasszal kihozathatja maga után. Ő volt a társaság legszomorúbb tagja. Szüntelenül egy elsárgult fényképet nézegetett, éjjelenként hánykolódott az ágyán és nagyokat sóhajtott. A katonaságnál pék volt és azt szerette elmesélni, hogy Galiciában egy nap mennyi kenyeret sütöttek császármanőver alkalmával. Nagyon tisztességes, jóra való embernek látszott.

Ez a két hálótársam arról volt nevezetes, hogy a paraszti publikum az ő révükön engem is zsidónak tartott. Másik ok az volt, hogy fotográfus voltam. Fotográfus pedig csak zsidó, vagy német lehet.

Alattam lakott Mayer Béla volt óbecsei szuster. Azelőtt a cipész-szövetkezetben dolgozott, de valami pénzügyi kalamitás miatt, amelynek részleteit nem ismertem meg, nem volt otthon maradása. Szidta a bűdös zsidókat, akik nyomorult ötszáz korona miatt végre akarták hajtani. Egyébként civakodó természetű ember volt, akitől később kissé elhidegültünk. Benne duzzadt leginkább a parasztok irányában az iparos önérzet és senki sem tudta magát olyan szép iparos stílusban kifejezni, mint ő. Később, amikor már eluntuk magunkat a hosszú úton,

Mayer pedig népszerűtlenné tette magát, Varga cukrász esténként siránkozó hangon megszólalt:

— Jaj, de bűdös csirizszagot érzek... Nem lehet kibírni!

Máskor arról panaszkodott, hogy úgy tele-szedi magát csirizszaggal, hogy hónapok múlva is bűdös lesz a torta tőle, amit csinál.

Mayer Béla ilyenkor becsületsértő kifejezésekkel válaszolt és szó szót ért. A lármába és kiabálásba a szomszéd *blokkok* lakói is beleszóltak, míg az inspekciós matróz meg nem fenyegette a társaságot, hogy lecsukják azt, aki éjszaka zajt csinál.

Varga László már volt kint Amerikában két évig. Newyorkban élt az egész családja, apja, anyja és hat testvére. Már megvolt az első polgárlevele, amely az amerikai állampolgárság első lépcsőfoka és nem magyar, hanem amerikai útlevéllal utazott, ő tulajdonképpen hazament Amerikába. Magyarországra azért jött, mert egy lányt szeretett volna elvenni. A lány azonban a két esztendő alatt megunta a várást és másnak lett a felesége. Varga így ismét hátat fordított Magyarországnak. Négy hónapot töltött idehaza s a mulatságos az esetében az volt, hogy ez idő alatt a katonai és polgári hatóság egy fegyvergyakorlat elmulasztásáért lázasan nyomozott utána a konzulátus útján — Amerikában.

Utolsó tagja volt szűkebb társaságunknak Benkő István. Róla azt jegyeztem fel, hogy ő volt a legközömbösebb ember, akit életemben ismertem. Egész nap az alsó sarokágyon hevert és csak akkor kelt fel, ha takarításkor felzavarták a fedélzetre, ha evéshez hívták, vagy ha más valami muszáj kimozdította. Nápolyban, Palermóban ki sem mozdult a vakából. Gibraltárba a hajnali órákban érkezünk. Közvetlenül Gibraltár előtt találkoztunk a Cunard Line másik hajójával, a Caroniával. Még egészen sötét volt és a két kivilágított hajó rakétákkal üdvözölte egymást. Az esemény a fedélköz publikumának jó részét kicsalta az ágyból. Utána már le sem feküdtek az emberek, mert közeledtünk Gibraltárhoz és a világítótornyok változó fénye, a hadihajók fényoszórói és a hegyoldalon épült város lámpái szikrázva ragyogtak bele a hajnali szürkületbe. Molnár lekiáltott Benkőhöz, aki akkor fordult a jobbik oldalára:

— Benkő, gyere fel, mert ilyen még nem látál, mióta kilyukadt az orrod!

Benkő lusta volt felöltözni. Csak a takarót pöndörítette rá a lenge magyarra és úgy kúszott fel a létraszerű lépcsőn. Egészen már fel se jött, csak a fejét dugta ki a nyíláson:

— Ezért se volt érdemes felgyünni. Olyan ez, mint az alsóvárosi temető Szegeden, mind-

szentek éccakáján.

Amerikáig a fedélzet nem is nagyon látta Benkő Istvánt. Mikor közvetlenül Amerika előtt élet kezdődött a vizén, hajókkal találkoztunk, kis motorcsónakok szaladoztak körülöttünk, vitorlások úsztak a ködben, halászbárkák rajzot tak mindenfelé, ismét hívta valaki Benkőt. De Benkő állhatatos maradt:

— Majd akkor szóljatok, ha már látszanak az amerikai nyárfák.

Volt azonban Benkő Istvánnak még egy különlegessége. A Légrády-cég kiadásában megjelent »Kivándorló zsebkönyve« című kis útmutató könyvet betéve tudta és mindent tudott elméletileg, ami az útra, okmányokra, pénzbevéltásra, orvosi vizsgálatra és egyéb ellenőrzésre vonatkozott. Gyakorlatilag ellenben a legteljesebb gyámoltalanságot árulta el.

Ezek voltak a közvetlen barátaim. Kívülük még Bódis János tüntetett ki a barátságával. Betűszerint értendő, hogy kitüntetett, mert Bódis János a legtapasztaltabb tengeri utasok közé tartozott, háromszor járta már meg Amerikát és nem állott szóba akárkivel. Ezúttal azért jött haza, hogy kivigye magával a feleségét, tíz éves fiát és hét éves leányát.

— Nem akart jönni az asszony, — mondta Bódis János, — de hát én viszem magammal, akár akarja, akár nem. Aszondta, hogy keresek

KIVÁNDORLÓK. ELŐL OROSZ MARGIT ÁPOLÓNŐ,
HÁTUL AMERIKAI SAPKÁBAN BÓDIS JÁNOS.

eleget, küldjem haza a pénzt, vegyünk rajta földet. Én pedig már nem bírom megszokni az *ókontrit*, kint maradok Amerikában.

Szép, derék magyar ember volt Bódis János, úgy harmincöt-negyven év körül, a természetes eszű embereknek abból a fajtájából, amelyik a jég hátán is megél, ő is jolsvai volt és ő biztatta Molnárt, hogy jöjjön ki Amerikába szerencsét próbálni. Öltözékében, viseletében, modorában már egészen elamerikaiasodott. Útközben a ruhájára felvette az amerikai overallt, — hónaljig érő és a vállon két pánttal megerősített vászonnadrág, — ami szörnyen imponált a *zöldfülűeknek*. Volt neki rugós ceruzája, töltő tolla, csapra járó notesze és kronométere. Különösen büszke volt az utóbbira:

— Ilyen még a főszolgabírónak sincs odahaza.

Este Bódis János elmesélte a históriáját. Paraszt volt, kiszolgált a katonaságot, megnősült, de sehogysem boldogult odahaza. Kiment Amerikába és bekerült a Pennsylvania Railroad Co. pittsburgi vaggongyarába. Ott vagonács lett belőle, kezdetben 1 dollár 65 cent keresettel. Utoljára már napi három dollárt keresett. Közben kétszer volt odahaza a családjánál látogatóban. Ezúttal utoljára ment ki és vitte ki magával mindenkiét.

— Nem tudtam otthon megmaradni, — ma-

gyarázta Bódis János. — Eddig csak hallgattam az asszonyra, de most már nem lehetett. Megpróbáltam, hogy odahaza maradjak. Jolsván a malomban kaptam munkát, a gépet bízta rám. Kaptam egy hónapra negyven forintot. Hát hogy éltem volna meg belőle? A tetejébe még fel is jelentettek, hogy nincs képesítem, aztán eltiltottak a gépkezeléstől. Pedig különb gépekhez értek, mint aminők a jolsvai malomban vannak. Most egészen kimegyek Amerikába. A fiamat amerikai iskolába adom, hogy angol legyen a anyanyelve, oszt többre vihesse az apjánál. Így van ez rendjén, majd meglássa.

Elmagyarázta még Bódis János, hogy Amerikában, ha dolgozni akar, nem kell félni az embernek. Senkitől se kérdik, hogy járt-e iskolába, tanulta-e a mesterségét, hanem csak azt nézik, hogy mit tud. Ezért különb Amerika, mint Magyarország. Nyugdij nincs ugyan, de lehet félretenni a keresetből. Akinek esze van, biztosítja magát, ő heti egy dollárt fizet balasetre és 80 centet betegségre. Ha meg talál halni, ötszáz dollárt kap a felesége.

Bódis Jánosnak voltak képzetei és volt ítéllete az amerikai gazdasági életről. Elismerte ugyan a munkában Amerika nagyságát, de nem fogadta el kritika nélkül a dolgokat. Nagyon, jól átérezte, hogy az ember Amerikában csak

addig számít, amíg dolgozni tud. Aki nem tud dolgozni, azt kíméletlenül félrelökik. Amerikában csak az boldogul, aki gondoskodni tud magáról. Sok mindent elmondott abból, amit a keleti államokban jártában-keltében tapasztalt. Tetszett neki, hogy egy vasúttársaságnak van saját bányája, erdeje, vasgyára, vaggongyára.

— Olyan nagy ez a társaság, — mondta nekem, — hogy még külön temetői is vannak. Egyszer egy munkás beleesett a vasolvasztóba és úgy megégett, hogy semmi sem maradt meg belőle. Kijött a pap és eltemették a vasat mindenestől, amelyikbe a munkás beleégett.

Utóbb azt is elmondta Bódis János, hogy ki akarja tanulni a mozdony vezetését, hogy mozdonyvezető lehessen a pennsylvaniai vasúton. A társaság szívesen veszi, ha erre a pályára saját munkásai jelentkeznek, akiket már ismer. A mozdonyvezetők pedig mérföldpénzben nagyon szépen keresnek.

— Van egy barátom, aki jó hónapokban kétszáz dollárt is megkeres. Olyan gépeket vezet, mint egy ház. Az is járt odahaza tavaly, szeretett volna is otthon maradni. Beadta a kérvényét a vasútnál, de azt írták, hogy nincs meg a vizsgája. Az is kigyűtt megint Amerikába, ő se megy már többet haza. A Bódis Jánosok meg barátaik voltak a legnagyobb veszteségünk a nagy kivándorlás idején.

V.

Mindenféle emberek

November 29-én déltájban érkeztünk Pálermóba. Csodálatosan szép, meleg idő volt. A nap ragyogóan, forrón sütött. A téli gúnya lekerült mindenkiről és az emberek egész nyáriasan jártak-keltek a fedélzeten. Az asszonyok osztályán a virágos szoknyájú tót lányok mezít-láb hancúroztak és sikongattak, ha a naptól felmelegedett vas megégette a lábukat. A nagy hajót körülrajzolták az apró csónakok, melyeknek gazdái mindenféle kincseket, süteményt, cukrot, citromot, narancsot kínáltak megvételre. Az üzletet természetesen jelbeszéd alapján kötötték meg. Mutogatták, hogy mennyibe kerül a portékájuk. Aki venni akart valamit, spárgát bocsájtott le a hajó oldalán, arra az olasz rákötötte a kis kosarat és beletette a holmiját. A másodszeri leeresztésnél a vevő a pénzt tette bele a kosárba, Akkoriban a mi pénzünknek még nagy becsülete volt Szicíliában, mert a korona többet ért a líránál és az eladó az ár-

folyam-különbözetten is keresett. A vízi boltosok így szó nélkül elfogadták nemcsak a koronát, hanem a hús- és tízfilléreseket is. A palermói gyerekek még látványosságot is rendeztek a pénzünkért. Akárhány csónakban teljesen pőrére vetkőzött kis kölykök ültek és hangosan ordították:

— Nikele! nikele! nikele!

Ha valaki belehajított egy tízfillérest a vízbe, utána ugrottak és csodálatos ügyességgel kapták el a vízben a csillogó pénzdarabot. Produkciójukat a hajó közönsége nagy elismeréssel fogadta:

— Úgy úszik, akár a hal... Hun tanulhatta? A hajóra különben Palermóban egész csomó új ember szállt fel, kereskedők, akik az áruik berakását ellenőrizték, munkások, képeslevezőlap és levélpapír-árusok, trafikosok, sőt még apácák is. Csengetyűvel járták be a hajót és kérve nyújtották oda mindenkinek a perselyüket:

— 'lemosine, 'lemosine per il orfanario! Alalmaznát az árvaház javára!

És csodálatos, az asszonyok, akik nem értették a beszédet, elég jelentékeny összeget adakoztak. Alig volt, aki legalább egy hatost ne adott volna a palermói árváknak.

Feljött a hajóra a Cunard társaság palermói ügynöke is. Néhány olasz úriember társasá-

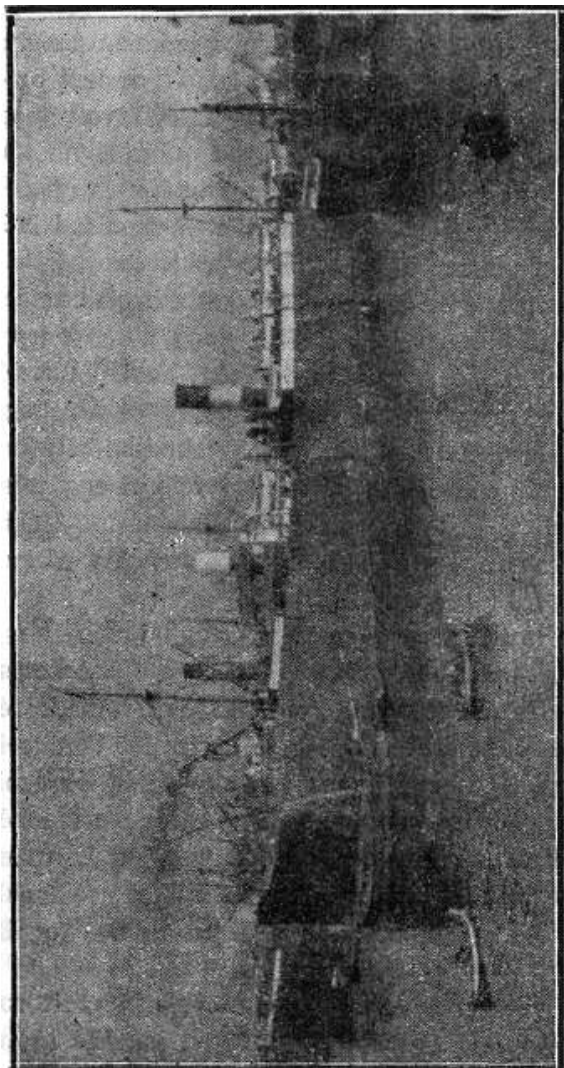
gában bejárta a harmadik osztály helyiségeit és beszédbe próbált elegyedni az utasokkal. Az érintkezés persze nehezen ment. Az egyik utas, aki már hallotta, hogy valamelyik matrózzal beszéltem olaszul, odahitt tolmácsnak. Az ügynök úr, aki nem látszott valami intelligens férfúnak, nagyon csodálkozott, hogy magyar létemre tudok olaszul és hogy grammatikailag tisztán beszélem az anyanyelvét. Kikérdezett mindenről és én lódítottam neki olyanokat, mintha legalább is egy igazi kivándorló állott volna szemben egy állami hatóság képviselőjével. Az ügynök úr szorgalmasan jegyezte az »adataimat«, a végén megdicsért, hogy értelmes fiú vagyok és biztatott, hogy még vihetem, valamire Amerikában. A háláját öt darab irgalmatlanul rossz cigarettával róttá le. Ő volt az első ember, aki nem kínált, hanem borralalóban ajándékozott nekem cigarettát.

Palermóban új utasokat is kaptunk a hajóra, még pedig nemcsak harmadik, hanem első osztályosokat is. Az első osztályosok között volt három olasz borkereskedő, akik minden évben négyszer tették meg az utat Palermo és Newyork között. Kettő közülök a feleségével utazott. Jött azonkívül még egy amerikai társaság, négy férfi és két nő. A férfiak állítólag baptista papok voltak és Jeruzsálemből jöttek, ahol a szent sírt nézték meg. Igen jámbor,

magukba zárkózott egyéneknek látszottak, akik bibliát és imakönyvet ajándékoztak a németül és angolul tudóknak. Magyar nyomtatványaik nem voltak. Későbbi viselkedésükben az nem tetszett nekem, hogy az embereknek egy vallásos alapon megszervezett mezőgazdasági kolóniáról beszéltek, amely szívesen fogad fel Európából jött munkásokat. Iparos külsejű emberekkel nem nagyon állottak szóba, valószínűleg, mert őket nem tartották hasznavehetőeknek. Úgy látszik, az istenfélelmet és kegyes hangot nagyon jól össze tudták párosítani az amerikai üzleti szellemmel.

A Palermóban hajóra szállt utasok között volt sok görög és szíriai is. Ezeket tulajdonképpen Patrasban kellett volna felszednünk, de úgy látszik, ott nem volt elegendő rakomány bejelentve és az ottani kivándorlókat egy kisebb hajó hozta át Palermóba, hogy ott várják be az Ultoniát. Nagy sajnálatomra így elkerültük a görög partokat, Korfut és Odisszeusz hazáját. Az új vendégeket este szállították be az Ultoniara. Azután még szentet vettünk fel és éjszaka elhagytuk Szicília szigetét.

Másnap reggel, mikor szokásom szerint a fedélzeten cirkáltam, hogy sikerül-e elfognom valami érdekesebb beszélgetést, egy kis emberke csatlakozott hozzám. Szürkébe vegyülő fekete bajuszkát viselt, a haját minden negyed-

A PALERMÓI KIKÖTŐBEN.

órában kis fésűvel igazgatta és előkelő szabású, de kopottas sötétkék ruháját állandóan pucolta, mintha attól tartott volna, hogy por lepi be a tenger közepén. Különösen feltűnő volt meglepően formás, szép kis keze. Akármelyik társaságbeli asszonynak becsületére válhatott volna. Emberem sehogyse illett bele a fedélköz publikumába. Úgy látszik, ő is kiérezte belőlem a jobbfajta embert és azért csatlakozott hozzám. Legelőször is megkérdezte, hogy tudok-e franciául. Mikor franciául feleltem neki, választékos szavakban fejezte ki boldogságát, hogy valakire akadt, akivel lehet értelmesen beszélni. Azután bocsánatot kért, hogy félórai egészségügyi sétáját végezhesse a fedélzeten. Utána örömmel rendelkezésemre áll egy kis eszme-cserére.

A bemutatkozás során megtudtam, hogy Deliannis Leonidásnak hívják és fűszerkereskedő volt Volóban. Volo azonban rothadt fészek és már a fél város kivándorolt Amerikába. Most is mennek ki vagy tízen, de azok mind közönséges emberek, ő Bridgeportba készül és vagy vendéglőt, vagy vegyeskereskedést szándékozik nyitni, mert ott sokan vannak honfitársai, akik kétségkívül támogatni fogják a vállalkozását.

Deliannis Leonidás csak névszerint volt rokona a hős spártai királynak, vitézségben azon-

ban nem nagyon mérközhetett vele. Akárhányszor valami püfölés, ütlegelés történt a hajón, ami bizony még tréfából is előfordult, óvatosan a fedélzet ellenkező oldalára került. Semmiféle zavaros eseménybe nem akart belekeveredni és rosszaló véleményét szokta kifejezni, hogy én intelligens ember lettemre nem tartom magam eléggé távol az efféle alantas elemektől. A hálóhelyem körüli társaságot is erősen kritizálta és felajánlotta, hogy költözzem le hozzá a hajófenékre, ahol két líra borralalóért egész külön sarkot biztosított magának. Noha ez a jó hely neki költségébe került, lemond a reám eső részről, mert igen nagyra becsüli a társaságot.

Deliannis Leonidásnak igen különös nézetei voltak a nemzetiségi kérdésről. Azt előre elvárta, hogy őt honfitársai Amerikában támogassák, mégis azt hangoztatta előttem, hogy ő már felülemelkedett mindenféle kicsinyes nemzeti előítéleten.

— Mi, akik több nyelven beszélünk és intelligens emberek módjára tudunk érintkezni egymással, tulajdonkép en internacionalisták vagyunk. Remélem, ön is úgy érzi, hogy közelebb áll hozzám, mint azokhoz, akiknek ilyen durvaságokban telik a kedvük.

Néha még olyan hangon is megerősítette ezt a tételét, hogy Perikles sem mondhatta volna

nagyobb lenézéssel:

— Mert ezek barbárok ... Barbárok, kérem...

Hasonló rossz véleményen volt útitársainak többségéről Deutsch János is, aki a Kotányi-féle paprika-cégnek volt az utazója. Sógorának biztatására ment ki Amerikába, hogy paprika-import üzletet rendezzen be; először kicsinyben, azután nagyban. Kicsiny kövérkés ember volt és szörnyen büszkélkedett, hogy egész úton nem kapta meg a tengeri betegséget. Azt szokta mondani, hogy ő paprikával foglalkozik, de a természete olyan, mint a bors. Kicsi a bors, de erős.

Az előkelőségek között volt még egy Keszthelyen végzett gazdász, aki a tengeren is bricseszt és lovaglósizmát viselt, egy Janek nevű korcsmáros, egy cirkuszi mutatványos és egy érettségizett diák, akit azt hiszem, a családja küldött ki a tengerentúlra, hogy az élet iskolájában ember legyen belőle.

Janek először a Ferencvárosban, azután a Podmaniczky-utcában, végül Újpesten mérte az italt. Lengyel eredetű volt, erősen szlávos akcentussal beszélt és magát úgy szokta jellemezni, hogy »én is csibisz vagyok a Ferencvárosbul«. Annyiban különbözött a többiektől, hogy ő volt az egyetlen a hajón, aki tudatosan vetette fel a zsidókérdést. A zsidózás napirinden volt ugyan a többieknél is, de leg-

inkább kiszólás és káromkodás formájában. Janek ellenben meggyőződéses antiszemita volt és igyekezett elveinek híveket is szerezni. Rendszeresen azzal szokta kezdeni, hogy nincs esze a magyarnak, mert mindent a zsidónak visz és a zsidó gazdagszik, ő bizony jobban szereti az oroszokat, akik a zsidóval kurtán végeznek. Ilyenkor egy-egy paraszti hallgató lassú mozdulattal kivette a pipát a szájából és megjegyezte:

— Nono... ők is csak emberek...

Némelyik beleszólt a vitába:

— Leütni mégse kéne őket, de valamit kéne csinálni... Mert hát mit csináljon az ember? El kell adni a búzát hatötvenért, aztán meg kell venni a lisztet tizennyolcért. Istentelenség az ilyen, kérem...

Janek ilyenkor tovább magyarázta:

— No lássa, ezt a zsidók csinálják... Magyarországon a pénz a zsidóknál van. Ha így megy tovább, minden az övék lesz...

— Arról nem lehessen tenni, — mondta egy németes kiejtésű mecenzéfi ember. — Másképp kell segíteni. Nálunk Mecenzéfen megvan az *összeszövetkezés*. Megfogadkoztunk, hogy csak a szövetségi boltban vásárolunk és a zsidótól még gyufát se nem veszünk. Egy ujjal sem nyúlunk hozzá, de kikergetjük.

— Janek egyébként az út utolsó szakában eltűnt

a szemem elől. Egy alkalommal, mikor nem voltam jelen, összeszólkkozott valakivel. A szóváltásból verekedés lett és Janek az ágyrúddal fejbevágta az ellenfelét. Tragikus következményei az esetnek nem lettek, de Janeket lecsukták a hajó kóterébe.

A másik, akit ugyanez a sors ért, a cirkuszi bűvész volt, aki mindenféle mutatványokkal szokta szórakoztatni a publikumot. Botot egyensúlyozott egy ujján, kimászott a hajóról kiálló árbocrúdra és ott tótágast állt a víz fölött, összekötöztette magát és egyszerre kibújt a kötelékből, krajcárt varázsolt a bádogpohár alá és más csodálatos dolgokat művelt. Egyszer a zsebkendőjében eltüntette egy sváb kivándorlónak a koronáját és nem is volt hajlandó visszaadni. Az esetből verekedés keletkezett és a mutatványos egy fadarabbal behasította a sváb fejét. Az igazságszolgáltatás az egyik hajóosztást képében jelent meg. A mutatványosot is néhány napra lecsukták, a további bűvészkedésről pedig letiltották.

A diák egy magasabb rangú vasúti tisztviselőnek volt a fia és mindenféle galibát csinált odahaza. Évek multával hallottam róla ismét, mikor hazakerült. Mint mozizongorista végigcsavarogta egész Középamerikát és megembere-sedve Kubából jött haza Magyarországra.

A hajónak volt egy néger alkalmazottja is.

Valami alsóbbrendű munkát, súrolást, edénymosogatást, vagy krumplihámozást végzett a konyhában. Az *amerikások*, akik már elég színes embert láttak odaát, ügyet se vetettek rája, de a többi népség napról-napra megbámulta. Egyszer, mikor valami rocskával vonult végig a fedélzeten, halottam, hogy mögötte vitatkoznak a magyarok:

— Mit gondol kend, melegebb vére van az ilyen szerecsenek, mint nekünk?

— Persze, hogy melegebb. Azért él Afrikában, ahol mindig süt a nap. Az felmelegíti a véré.

— No lássa, én nem hiszem. Én azt hiszem, hogy hidegebb a vére, mert máskülönben nem bírná ki azt a nagy meleget. Az olyan embernek kell a melegebb vér, aki ott lakik, ahol nagy a hideg.

Legtarkább társaság volt az Ultonián a pincérek. A hajópincérség nem utolsó mesterség, de másodrangú hajóra, a fedélközi étterembe jobb fajta pincér nem szegődik. Az ilyen hajók pincérei állandóan változnak, a legtöbbjük jobb hiányában vállal alkalmazást egy útra. Ilyenek voltak az Ultonia pincérei is. Mindenféle náció képviselve volt közöttük.

Volt közöttük néhai úrigyerek, akit a hamburgi tengerészeti akadémiáról csaptak ki, egy honvédhadnagy, aki Brassóban valami kártyaafférba keveredett és kénytelen volt otthagyni

a katonaságot, egy bécsi plattenbruder, egy Jeremies nevű montenegrói, egy Alberti nevű olasz, aki már megjárta Abessziniát és Fiume vidéki olaszok és horvátok. Egy Hoffmann nevű braunschweigi német, aki gimnáziumi emlékei alapján oly szépen tudta citálni Homerost, hogy még Deliannis Leonidás se értette meg, már járt Keletafrikában, ahol állítólag marha-kereskedéssel foglalkozott. Nagyon kalandos történeteket tudott elmesélni az életéből, de azt nem lehetett kiszedni belőle, hogy miért kellett neki pont az Ultoniára kerülni pincérnek.

Mindenesetre műveltsége és intelligenciája azt árulták el, hogy nem ezzel a hivatással indult neki az életnek.

A pincérek legtöbbje minden hájjal megkent gézengúz volt, aki az Ultoniát csak ideiglenes állomásnak tekintette. A fizetése egyiknek sem volt elég s minthogy a fedélközön nem volt divat a borralaló, mindegyik úgy csinált magának mellékjövedelmet, ahogy tudott. Eladták a jobb hálóhelyeket, pénzért hoztak dugott ételt a tiszti konyháról és a második osztályról, cukros mandulát árultak szemenkint tíz fillérért a tengeri betegség ellen és mindenféle más ravaszságokat eszeltek ki. Pénzre például tilos volt a fedélközön kártyázni, nehogy a sok mindenféle ember összeverekedjék az ördög bibliáján. Az emberek persze mégis kártyáztak.

NÉZELŐDÉS A PALERMOI NIKŐTŐBEN.

A pincérek meglesték őket és mintha hivatalos hatalom lettek volna, lefoglalták a kártyát a bankkal együtt. Mikor a károsultak azzal fenyegetőztek, hogy panaszra mennek a kapitányhoz, azzal ijesztették el őket, hogy csak menjenek, ha azt akarják, hogy ők is Janek meg a mutatványos mellé kerüljenek a hajó tömlőcébe.

Még egy másik pincér is volt a hajón, aki azonban nem tartozott a személyzethez, hanem kivándorló volt, mint én. Helyesebben mondva, nem ő volt a kivándorló, hanem a »menyasszonya« vitte magával. A menyasszonya még más helyütt fog szerepelni, itt a csak a pincérről akarom elmondani, hogy ő volt az egyetlen kivándorló társaim közül, akivel Amerikában találkoztam. A találkozás elég furcsa körülmények között történt. Már akkor levettem magamról kopottas gúnyámat, leberetváltattam a hajón nőtt szakállamat és bajuszomat és egy este Vámos Sándornak, a temesvári textilgyár későbbi igazgatójának és egy Philipp nevű mérnöknek a társaságában elmentem megnézni a Second Avenue egyik táncos mulatóhelyét. Amint ott ültünk szmokingosan az egyik asztalnál, belépett az én pincérem és a managert kereste. Alkalmazást keresett és valaki oda utasította, hogy a helyiségnek magyar a tulajdonosa.

Mikor meglátott, felragyogott az arca és odalépett hozzám:

— Szervusz... Te is itt vagy?

Azt hiszem, nagyon furcsán nézhettem rá, mert a következő percben elbizonytalanodott a hangja:

— Azt hiszem, ismerlek... ismerem az urat...

A szituáció elég kellemetlen volt és nem volt kedvem magyarázkodni:

— Én nem emlékszem...

— Nem az Ultonián tetszett utazni?

Meg akartam tartani az inkognitómat és nem akartam visszaemlékezni.

— Bizonyára valami tévedés lehet...

A szegény pincér, akinek az álláskeresőse sem járt sikerrel, abbahagyta a kísérletezést. Távozott, de elmenőben folyton vissza-visszanézett, mintha mondani akarta volna:

— Pedig ismerlek, hogyne ismernélek... De te se fogsz vízszintes helyzetben meghalni.

Alkalmasint valami sikkasztót sejtett bennem, aki álruhában szökött ki Amerikába.

A Second Avenuenek ez a vendéglője más szempontból is emlékezetes rám nézve. Ott történt életemnek egy másik meglepő, majdnem a csodával határos találkozása. Hosszú évekkal azelőtt, mikor még a régi körösi gimnázium második osztályának padjait koptattam és faragtam, járt velünk egy Popper nevű

fiú, akinek a latin tudomány sehogyse ment a fejébe és két esztendei hiábavaló kísérletezés után kivették a gimnáziumból. Kicsi, tömzsi gyerek volt, akinek karakterisztikus, recsegő hangján kívül nem volt semmi feltűnő tulajdonsága. Elkerült az iskolából, elveszett a szemünk elől. Esztendőkön keresztül nem hallottam róla semmit.

A vendéglőben ültünk és beszélgetésbe voltunk elmerülve, mikor megjelent az asztalunknál a kiszolgáló pincér. Fel se néztünk rá és jelenlétéről csak úgy vettünk tudomást, hogy egy kéz elénk tolta az étlapot és a kéz tulajdonosa *angolul* megkérdezte:

— Parancsolnak az urak?

Ugyanaz a recsegő hang, mint a Popperé. Bizonyára az agyam egyik hátsó rekeszében megjelenhetett a körösi gimnázium udvara, ahol valamikor hangos szóval kergettük egymást. A hang olyan ismerős volt, mintha az esztendők nyomtalanul suhantak volna el felettünk. Fel se néztem az étlapról és a világ legtermészetesebb hangján megkérdeztem *magyarul*:

— Te vagy a Popper?

— Igenis kérem, én vagyok.

Merje még valaki mondani, hogy nincsenek csodálatos véletlenek és találkozások a világon...

VI.

Élet a fekete hajón

A társaság hivatalos neve, melynek hajóján utaztunk, *Cunard Line Steamship Co.* lett volna. Ez a név a magyar fülnek kissé idegenszerűen hangzik. Nem csoda, ha a kivándorló magyarok huszonnégy óra alatt átkeresztelték és *Gúnár Lina* lett belőle. Így becsületesebben hangzott és a névnek volt is valami értelme.

Utaztunk tehát a Gunár Lina gőzösén. Már berendezkedtünk rajta, ismeretségek kezdődtek, barátságok szövődtek, haragok keletkeztek, sőt szerelmek is csíráztak a fedélköz tarka tömegében. A hajó oldalfalai és korlátai közé bezárt, összepréselt kis világ, az emberi társadalom kicsinyített képe voltunk a végtelen vizek közepette.

Ez a világ nem volt egységes. Külön kis csoportok, egyes egyének élték a maguk külön életét és csak a hajó keretei adtak neki valami egységes képet. Olyan volt a hajó közönsége, mint valami konglomerátum, amelynek egyes

részeit meg lehet különböztetni, nem olvadnak össze, de az egésztest mégis összekapcsolja a kötőanyag, amely a külső tényezők nyomása alatt keletkezett.

Nyolc órákor volt a reggeli; ilyenkor a nagy utca meghosszabbításán végigfutó folyosón az egész publikumot beterelték a szalonba. Ott a nagy kecskelábas asztalok körül kétszáz embernek volt helye. A közönség tehát rátáknban étkezett. Hogy valaki kétszer ne fogyaszthassa a Gunár Lina reggelijét, ebédjét, vagy vacsoráját, azokat, akik elkészültek az étkezéssel, az asszonyok osztályán keresztül kiharancsolták a hátsó fedélzetre. Mikor a férfiak mind végeztek az étkezéssel, ugyanezt a procedúrát csinálták végig megfordított irányban az asszonyokkal és gyerekekkel.

A reggelit, ebédet és vacsorát mindig dula-kodás előzte meg. Mindenki az ebédlőbe vezető szűk folyosóra tolakodott, hogy lehetőség szerint az első turnusba kerüljön. Ennek nagyon egyszerű volt a magyarázata. A harmadik turnusnál már nagyon sokszor felhígították a levest, a főzelékből pedig kifogyott a hús. Ami pedig még kellemetlenebb volt, az egyes turnusok után nem mosták ki a csajkákat meg tányérokat, hanem a pincérek újra hozták a nagy kondérokat és az első csoport által meghagyott maradékba csapkodták be nagy merítő

kanalakkal a friss ételt. Mondhatom, ez az étel egészen másként ízlett, mint az, amelyet a kivándorlást tanulmányozó országgyűlési képviselőkkel és magas állású állami tisztviselőkkel a konyhán megkóstoltattak. Mióta az étkezésnek ezt a módját megismertem, vallom azt, hogy a hivatalos jelentések csak a fátyol szerepét játsszák, amely elfödi a valóságot.

Egyénileg az étkezésnek ez a módja volt utamnak legkellemetlenebb emléke. Igyekeztem is mindig, hogy az első turnusba kerüljek, amíg más módon, a pincérekkel kötött barátság révén, nem tudtam segíteni magamon.

Az étkezést megelőző dulakodás csak rossz idő esetén maradt el, mikor az embereknek elment a kedvük nemcsak a tolakodástól, hanem még az evéstől is.

Az étkezés mindamellett nem volt mentes a humoros motívumoktól. Eleinte az amerikai rendszerű ételekkel a publikum nagy része nem volt kibékülve. A reggelinél a feketekávét és lekvárt még elfogadta, de a melléje adott margarinhoz az alföldi magyar már nem nyúlt hozzá. Kezdetben az ebédnél is nagyon válogattak. A *csikóhúsnak* elkeresztelt konzerv-marhahúst és a *döglött halnak* titulált tengeri halat eleinte, míg a hazai még tartott, nagyon sokan nem ették meg. Utóbb azonban mindenre ráfanyalodtak, csak szidták a szakácsot, aki

nem tud becsületes embernek való ételt főzni. Még a magyarok kedvéért minden harmadik nap főzött gulyással és paprikással se voltak megelégedve. Igaz, hogy amit a hajón így hívtak, az semmiesetre sem édes testvére, hanem legfeljebb nagyon távoli rokona volt a magyar gulyásnak és paprikásnak.

Nemzetiségi szempontból az étkezésnél legkevésbé válogatóságok voltak a bosnyákok és egyéb balkániak; azok megettek mindent, amit elébük raktak. Legkényesebbek voltak az alföldi magyarok meg délvidéki svábok. Legjobban tudtak segíteni magukon az amerikusok, akik értették a módját, hogy mit kell csinálni az ízetlen ételekkel. A hajó kábitájában árultak mustárt, paradicsom-extraktot és másféle keverékeket; ezeket vásárolták és keverték hozzá az ételekhez.

Legjobban az emberek akkor szoktak méltatlankodni, ha valamelyik étel sótalan maradt. Ilyenkor csak úgy röpködtek a megjegyzések:

— Annyi só van a tengerben, mégse telt egy marokkal ennyi embernek az ételébe.

— Úgy látszik, hogy ezen a hajón is a kapitány hátán törik a sót, azért spórolnak vele olyan nagyon.

— Dugja bele kend azt a piszkos ujját a levesibe, mindjárt sósabb ízű lesz tőle!

Voltak természetesen olyan emberek is, akik

BEPO ÉS SZKURKA JÁNOS, A SZÖVETSÉGESEK.

hírből se tudták, hogy mi a válogatás. Akadtak nagyétkűek, akiknek sohasem volt elég a maguk adagja, hanem irgalmatlanul felfalták, amit mások meg nem ettek, vagy a tányérukön hagytak. Némelyik még munkát is vállalt, segített takarítani, mosogatni, hogy a pincérek nagyobb adagot rakjanak a tányéjára.. A *do ut des* elve alapján így valóságos szövetségek kötődtek. Két ilyen szövetséges társat,, Szkurka Jánost és Beppo mosogató legényt fényképen is megörökítettem.

Reggeli után mindenkinek fel kellett menni a fedélzetre, illetőleg csak az maradhatott lent a hálólhelyiségekben, aki leheveredett az ágyára. Ez volt a nagy takarítás ideje. Hatalmas gumicsövekből vízzel árasztották el a hálótermeket és végigöblítették az egész padlót. A hálótermek a hajó oldala felé lejtettek és az; öblítésre használt víz a megnyitott szelelőlyukakon kifolyt a tengerbe. A csirkefogó matróz népség egyébként azzal szórakozott, hogy először a tisztogatásnak erre a módjára nem figyelmeztette az utasokat. Aki a kofferjét, vagy egyéb cókmojkját jóhiszeműen az ágy alá rakta, annak a holmija elázott, vagy az általános vízárban a hajó oldalához sodródott.

Napközben, ha jó volt az idő, legáltalánosabb szórakozás volt a *tengernézés*. Az emberek nekidőltek a hajó korlátjának, vagy leteleped-

tek valami emelkedettebb helyen és nézték a vizet. Néha-néha nagyot köptek a tengerbe és közben filozofáltak. Volt, aki órákon át el tudott bámészkodni anélkül, hogy egy szót szólt volna.

A másik szórakozás volt a kártya. Ahol négyöt ember kuporgott együtt, ott biztosan kártyáztak. Üres hordó, láda, vagy akár a fedélköz deszkája is nagyon jó kártyaasztalnak bizonyult. Nagyon divatos volt a máriás, vagy huszonötféle variációval, a huszonegyes meg a durák. Az asszonyok kártyát vetettek, a műveltebb elem pedig alsóst is játszott. Feltűnő sok volt az amerikai kártya is, melynek titkaiba az amerikusok szorgalmasan igyekeztek beavatni a *grinórokat*. Hogy az ilyen tapasztalt egyének erősen megkoppasztották a *zöldeket*, az bizonyos.

Mert a kártya bizony minden tilalom mellett is, elég nagy összegekbe ment. Egyes csoportokban a huszonegyest dollárban játszották és voltak, akik már az első napon tizenöt-húsz dollárt vesztek, sőt volt olyan is, aki egész pénzét otthagyta. Akárhányszor a kártyából verekedések is keletkeztek. A tiszték üldözték is a kártyát és ahol pénzre ment a játék, ott a kártya a vízbe repült. Ezt parancsolta a hajóstársaság érdeke is, amely ingyen volt köteles az olyan kivándorlót visszaszállítani,

aki nem tudta Ellis Islandon felmutatni a kötelezően előírt huszonöt dollárt. A matrózok egyszerűbben csinálták: ők a kártyával együtt elrabolták a bankot is. Az emberek azonban mégis pénzre akartak kártyázni. Úgy segítettek magukon, hogy a gyufát megtették tantusznak és a nyereséget meg veszteségei a játék végén beváltották. És meg kell adni, hogy a kártyások rablóbecsülete mindig kifogástalan volt; egyetlen esetet nem tudok, hogy a vesztes adósságának kifizetését megtagadta volna.

A másik ilyen jelenség, amelyet minden kommentár nélkül egyszerűen megemlítek, az volt, hogy lopás az egész úton, ilyen sok ember között egyetlenegyszer sem fordult elő. Ez annál feltűnőbb volt, mert a fedélközön olyan hely, ahol pénzét, vagy értékét valaki elzárhatta volna, egyáltalán nem volt, a primitív kofferek, ládák, vagy összekötözött csomagok pedig a tolvajlás ellen egyáltalán nem nyújtottak védelmet. Szinte azt mondhatnám, hogy mindenkinek a holmija az összeség védelme alatt állott.

A veszedelem, hogy a kártya a tengerbe repül, csak a Palermóban hajóra szállt olaszokat nem fenyegette. Az ő körükben ugyanis nem a kártya, hanem a *mora* járta. Ennek a nemes játéknak a lényege az, hogy a két játékos szembe ül és farkasszemet néz egymás-

CÁRTYÁZÓ MAOYAKOK AZ ULTONGIA FEDELZETÉN.

sal, ökölbe szorítja jobbját és egyszerre két, három, vagy négy ujját kinyitva, kivágja a kezét. Ugyanakkor hangosan egy számot ordítanak:

— Cinque !... sei !... otto !...

Aki eltalálja, hogy kettejüknek együtt hány ujjá van kinyitva, az nyer. Minthogy az ügyes játékos érti, hogy egy ujját, hogy lehet *félig* kinyitni és letagadni, vagy hozzáadni a hiányzó számhoz, ebből a játékból is nagyon gyakran nézeteltérések és verekedések keletkeznek. Eltér viszont a mora a kártyától abban, hogy állandó ordítással jár. Nemcsak a két játékos harsogja ugyanis a számokat, hanem velük ordít a nézők csoportja is.

Ezt a játékot a magyarok sehogy se akarták megérteni. Valósággal lenézték az olaszokat akik még a kártyára is sajnálják a pénzt és a markukkal játszanak. A magyarok körében így mindig és mindenütt a kártya járta.

Kártyáztak a fedélzeten, a hálótermekben, ahol az ágyra kuporodva, hétrét görnyedve ütötték a bankot, étkezés közötti időben az étterem asztalain és az asszonyok osztályán is, ahol jövendőt mondtak és fantasztikus képeket rajzoltak meg maguknak Amerikáról. Lehet, hogy soknak kártyavár lett a reménysége is, amellyel nekiindult Amerikának.

Egyszer-kétszer én magam is leültem kár-

tyázni. A kártya révén való barátkozás ugyanis nagyon előnyösnek bizonyult az én saját külön szempontomból. Aki kártyázott velem, az beszédbe is elegyedett és kiszedhettem belőle, amit akartam. Igaz, hogy olyan piszkos kártya, aminő az Ultonián volt forgalomban, se azelőtt, se azután nem volt a kezemben. Egyik-másik társaság olyan piszkos szerszámokkal játszott, hogy a színeket is nehezen lehetett megkülönböztetni egymástól. Meg is kérdeztem az egyik magyartól:

— Mondja, szomszéd, mit csinálnak ezzel a Kártyával, ha olyan piszkos lesz, hogy nem látják a számokat?

— Hogy mit csinálunk vele? Hazaküldjük emlékebe Szemere Miklósnak.

Mikor ilyen piszkos kártya volt a kezemben, valami furcsa gondolattársulás révén mindig Tápé jutott az eszembe, ahonnét Nyilassy Sándor szedi színeketben gazdag paraszt képeinek témáit. Ott láttam egyszer néhány magyart kártyázni az őszi verőfényben a kisajtó előtt. A kártyájuk olyan piszkos volt, hogy mindig az orruk elé tartották, mielőtt lerakták volna, hogy megkülönböztessék a tők felsőt a makk disznótól.

A kártya révén ismerkedtem meg Lakos Jánossal, aki bemondása szerint vendéglős volt az ohioi Gibsonban. Ő avatott bele a póker-

kártya titkaiba és csodálkozott, hogy milyen hamar megtanultam az amerikai kiadású ördög bibliáját. A tőle szerzett tudományomat hazautaztamban a Kaiserin Auguste Victoria első osztályán sokkal kellemesebb társaságban értékesítettem. Ott Mrs. Martin, a világhírű ausztráliai táncosnő, Saharet nővére, egy seattlei szörme-milliomos leánya, aki Bécsbe jött, hogy Paderevskynél vegyen zongora-leckéket, egy svéd ügyvéd és egy Williams nevű rochesteri orvos voltak a partnereim. Ez a Williams nevű doktor annyira tartotta a barátságot, hogy még ma is küldözgeti nekem amerikai orvosi folyóiratokban megjelenő urológiai szakcikkeinek különlenyomatait.

Lakos János az olyan emberek közé tartozott, akik szeretnének, de nem tudnak bizalmat kelteni maguk iránt. Igen édeskés, behízeltő beszédű ember volt, de a tekintetében volt valami egyáltalán nem rokonszenves vonás. Rozsnyóról vándorolt ki már 1894-ben Amerikába. Odahaza vízi malma volt, Amerikában *szalonos* lett belőle. Tizennégy esztendő alatt négyszer volt odahaza és minden alkalommal két leányt vitt magával a szalonjába — pincérlánynak.

Állítólag negyven dollárt fizetett nekik egy hónapra és úgy bánt velük, mintha tulajdon édes apjuk lett volna. Az úton, mikor összeismerkedtem vele, háromezer dollár volt nála.

Azt mondta, hogy a földjét adta el, onnét van ennyi pénze. Azt mesélte, hogy a tulajdon lánya már úri kisasszony Amerikában és magyar tolmács a törvényszéken.

Mikor összebarátkoztunk, Lakos János keneteljes hangon magyarázta:

— Lássá, kérem, mind kimegy ez a *sok szép nép* Amerikába... Kimennek, mert odahaza nem lehet megélni, *igen*... Olyan rosszul esik, mikor odahaza azt kell mondani, hogy Amerikában minden sokkal jobb, de hát mit tegyen az ember, mikor igaz... *igen bizony* ...Jobb Amerikában, kérem, mondom az embereknek... majd meglátja maga is. Odakint mindenki egyforma ... *igen*...

Ilyenformán sajnálkozott Lakos János, hogy a sok szép nép kimegy Amerikába, de minden alkalommal két lányt vitt ki magával, hogy úgy gondoskodják róluk, mintha tulajdon édes apjuk volna.

...Azt hiszem, az utunk második napján történt, hogy az egész népséget összegyűjtötték a fedélzeten és kioktatták a szerencsétlenségek esetén követendő eljárásról. Elmagyarázták, hogy milyen a mentőcsónak, milyen sorrendben kell rajta helyet foglalni, mire való a mentőöv és hogyan kell felkötni. Az övet egykét emberrel fel is próbáltatták. A közönség a fejét csóválta és bizalmatlankodó megjegyzé-

sek hallatszottak:

— Nem ér az kérem, ekkora vízben semmit.

— Megkapja a nagy hal az ember lábát, oszt lehuzi a víz fenekire...

— Kend is tudhatja már, hogy fog kiúszni a tengerből...

A magyarul tudó tiszt elmagyarázta, hogy az öv csak arra való, hogy addig tartsa az embert a víz színén, ameddig segítségére mennek. Az egyik vállalkozó szellemű ember elébe állt:

— Hát akkor, ha ad a kapitány úr tíz koronát, beleugrok a tengerbe... Csak tesszen megvárni, hogy levessem a rokkomat.

Ugyanez a próba ismétlődött a nők osztályán is, de némileg más kiadásban. Az asszonyok sehogyse akarták felvenni a mentőövet. Végre is két matróz erővel lefogott egy leányt és ráadta. A többi asszonyok meg lányok a szenvedő alanyt viháncolva rajzottak körül:

— Nézd csak, micsoda maskarát csináltak a Marcsából!

— Marcsa, de megdagadt a hasad!

Marcsa nem állotta a csúfolódást. Letépte magáról az egész szerkezetet és úgy félrelökte az útjában álló árbocmestert, hogy nekirepült a korlátnak. A következő pillanatban, mint a megriasztott macska, bevágódott az ajtón és eltűnt a női osztály félhomályos termében. Rája se adtak több mentőövet, az bizonyos.

... Ahogy így beleéltük magunkat a hajó életébe és megismerkedtem az emberekkel, egy érdekes dolog kezdett feltűnni nekem. írni-olvasni tudó felnőtt ember lehetett a hajón legalább nyolcszáz, ennek legalább három-negyed része színmagyar. És csodálkozva tapasztaltam, hogy ennyi népnek alig van valami olvasnivalója. Nem városi szemmel ítéltem meg a dolgot, mert tudtam, hogy a mi népünk nem olvas sokat és az állítólag Aranyt és Petőfit olvasó magyarok a mesék országába tartoznak, de amit a hajón tapasztaltam, a semmivel volt egyenlő értékű. Figyelni kezdtem azokat, akik valamit olvastak és az egész úton jegyeztem azoknak a könyveknek címét, amelyeket sikerült felfedeznem. A jegyzékem a következő:

A *Budapesti Hírlap* 1907 november 13-iki száma.

A *Magyarország* egy száma.

A *Fidibusz* naptára. Ezt az érettségizett diák hozta magával.

Jókai: *Törökvilág Magyarországon*. Egy debreceni leány tulajdona.

Benedek: *Budapest éjjel*. Egy alsó-erdősorutcai lakatoslegény tulajdona.

Rinaldo Rinaldini és még három-négy hasonló nyolckrajcáros füzet.

Kossuth *Iratainak* népies kiadása. Egy gömörmegyei asszony vitte az urának, hadd örüljön

a magyar írásnak.

Myriam, zsidó imakönyv. Valamelyik paraszt-asszonyé volt, hogy miként került hozzá, nem tudta megmondani.

A kivándorló zsebkönyve című Légrády-féle oktató füzet nyolc-tíz példányban.

Béres Lajosnak volt egy fotografiai kézikönyve. Az ő neve még később szerepelni fog a visszaemlékezéseimben.

Szerepelt még az olvasmányok között valami félhivatalos kiadvány, amelynek az lett volna a célja, hogy a kivándorlástól elriassa az embereket. Egy magyar kivándorlónak a tragédiája volt benne megírva, aki farmot alapított, boldognak hitte magát, aztán megtámadták az indiánok, felégették a házát, legyilkolták a feleségét meg a gyermekeit és ő csak nagy viszontagságok között tudott megmenekülni, hogy hazatérve hirdesse:

»A nagyvilágon ekívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned és meghalnod kell.«

Nem tudom ki írta ezt a bután naiv kis füzetet, amely ötven esztendőtté vedett példájának megválasztásában. Magyarán megmondva az *amerikások* röhögtek rajta és mondták a *zöldfülűeknek*:

— Ha indiánt akar látni, akkor menjen el

Nevjorkban az állatkertbe. Huszonöt centért mutogatják őket... De siessen, mert nem sokáig.

Ez az eset mutatja legjobban, hogy miként nem szabad valamely jobb sorsra érdemes ügynek propagandát csinálni.

A felsorolt gyűjteményt még néhány kalendárium, iskolai olvasókönyv, katekizmus, biblia és igen sok imakönyv egészítette ki. Az olvasókönyvek különös becsben állottak, mert majd mindegyikben volt valami olvasmány Amerikáról. Ezeket szorgalmasan betűzték. Tanuja voltam olyan jelenetnek is, mikor valaki magyarul olvasta fel a hallgatóságnak az inasiskolai közismereti olvasókönyvnek Amerikáról szóló közleményeit és minden mondat végén megállt, hogy egy magyarul tudó rutén a többi fajtabélieknek lefordíthassa, amit hallott. Ez is mutatja, hogy a jó olvasókönyvnek milyen nagy a fontossága. Nemcsak a gyerek olvassa, hanem belőle meríti sokszor tudását a falunak a nagyja is.

A leggyakoribb olvasmány volt az imakönyv meg a biblia. Különösen az asszonyok között forgott nagyon sok közkézen. Talán ez volt a legbecsesebb emlékük, amit magukkal vittek a messze idegenbe. Öten-hatan összebújtak egy levendulaszagú, sárgult levelű, öreg imakönyv fölött és duruzsolva olvasták az imádságokat,

utániakat. Nem volt olyan szaka a napnak, mikor egyik vagy másik csoport ne imádkozott volna. Vasárnaponként egész kis gyülekezetek alakultak.

A férfiak körében az imádság és imakönyv természetesen sokkal kisebb szerepet játszott. Itt az imádság egyes kis körökre szorítkozott. Erősen imádkoztak például a szomszédban lakó rutének. Három-négyen heverték le sorjában és a halvány lámpavilágítás mellett, — a vilnyilámpák piszkos üvegjén ugyanis alig tudott áttörni a fény, — éneklő hangon olvasták a cirill betűs imakönyv öreg betűit. Ezek csakugyan keresztülimádkozták a napot reggeltől estélig. A magyarjaink körében jóval ritkább volt az imádság és a mennybélieket gyakran más vonatkozásban emlegették.

...A noteszemben olvasok egy feljegyzést: »Énekszó nincs.« Csakugyan, nem tudok visszaemlékezni, hogy az úton énekeltek volna. Még olyankor se, mikor a két cigány előszedte szerszámaikat és valamit muzsikált. Táncra néha volt eset, de énekre soha.

A zenét a cigányokon kívül néhány harmonika képviselte, melyet a délvidéki svábok hoztak magukkal. Ezek a délvidékiek rendszeren hátul tanyáztak a női osztály fedélzetén, ahol az egyik sarkot teljesen lefoglalták maguknak. Ketten-hárman harmonikáztak és ha csendes

volt a tenger, harmonikaszó mellett minduntalan tánra kerekedtek a párok. A hosszúnyakú sváb legények és a kicsattanó piros képű sváb leányok valósággal robotba valcereztek az Adrián meg a Földközi-tengeren. Nem tréfa, amit mondok, hogy a hajón is megvolt a hagyományos kályha, ahonnét a táncoló párok elindultak. A legény, aki a leányt lelkére, a kormánykerék bódéjához vitte a párját és ott kezdett bele a valcerba.

Természetesen mindez az élet, a tengernézés, a kártya, az Amerikáról való beszélgetés meg a tánc csak addig tartott, amíg szép volt az idő. Szép időben eleinte nem is volt hiány. Fiume lámpái egy hideg, bórás novemberi estén» tűntek el a sötétségben, de másnap az Adria közepén valóságos meleg nyár köszöntött ránk és kitartott a spanyol partokig. A tenger olyan sima volt, mint az olaj, legfeljebb néha tarkáltak apró kis hullámocskák. Az első rossz idő Gibraltár előtt köszöntött ránk. Erős nyugati szelet kaptunk, az óceán első üdvözetét. Dél-tájban a szél viharrá fokozódott és fehérre korbácsolta fel a zöld vizet. A hajó majd fent volt egy nyereg tetején, majd levágott az orrával a mélybe. Ez a multság már nem tetszett a közönség legnagyobb részének. Különösen az asszonyok mind lehúzódtak a hajó belsejébe és szótlanul, némán gubbaszkodtak.

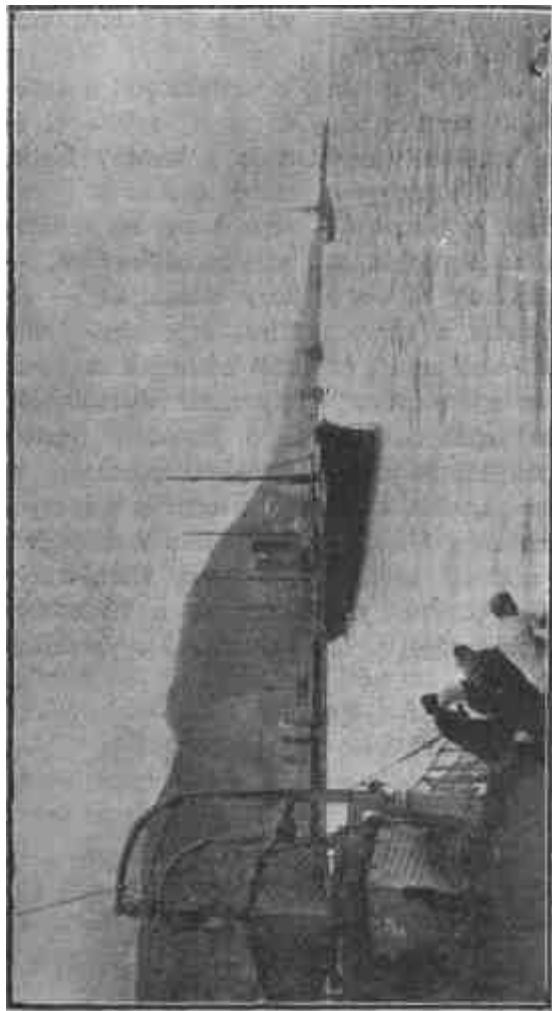
Megjelent az első tengeri betegség, minden kellemetlen kísérő jelenségével egyetemben. Az asszonyok siránkozva mondogatták:

— Ha Fiúmében tudtuk volna, hogy ilyen idő is lehet, dehogy szálltunk volna a hajóra.

A másik hozzátette:

— Gyalog is hazamennék, ha kitennék a partra. Ha ideadnák a hajót, akkor se maradnék tovább rajta.

Pedig, amit Gibraltár előtt kaptunk, csak íze-lítője volt az óceánnak. Európa elhagyása után néhány nagyon kellemetlen, viharos nap köszöntött ránk s ami a legrosszabb volt, a vihar oldalába fogta a hajót. Hosszú, gördülő hullámok szántották végig az óceánt, a hajó egyik oldaláról a másikra dőlt, a fedélzeten tartózkodók pedig lábuk alól minduntalan elvesztették a talajt. A matrózok mindenféle köteleket feszítettek ki, hogy meg lehessen kapaszkodni, de nem sokat használt. Néha egy-egy tarajos hullám felcsapott a fedélzetre és mindenkit bőrig áztatott. Huszonnégy óráig se tartott, mikor a közönség legnagyobb részét levette lábáról a *vízi betegség*. Volt olyan nap, mikor alig huszonöt-harmincán jelentünk meg a nagy étkező teremben. Hideget azonban a legutolsó napokig nem éreztünk. Rézsút szel-tük át a Golf áramot, amely enyhévé teszi az óceán levegőjét. Így mikor nem volt kimondott

GIBRALTÁRBAN. ELŐTÉRBE AZ ULTONIA, KÖZÉPÜTT EGY INDIAI GŐZÖS, HATÉRBEN HADHIAJÓK.

vihar, legkellemesebb volt a fedélzeten való tartózkodás.

A két fedélzet közül a férfiaké volt a kellemesebb, mert a hajó előrészét foglalta el és oda kevésbé csapódott le a kémény füstje. A hajó előrészén kevésbé lehetett a gépek rázását is érezni. Én mégis szerettem a hátsó fedélzetet. Ha néha nagyon elfáradtam, — pedig volt rá okom, hogy elfáradjak, — elvonultam a hátsó fedélzet legvégére, ahol senki sem zavart és onnét néztem a csavarok felverte fehér sávot, amely annál fehérebb volt, minél messzebb jártunk a partoktól. Néztem a mögöttünk elmaradó dalmát partokat, az olasz partokat, az afrikai partokat és a spanyol partokat a Sierra Nevada hófödte csúcsaival és néztem az óceán végtelen vizét, amely egyre jobban választotta el a kivándorló Magyarországot az otthon maradt Magyarországtól.

VII.

Drenyák Ulfonia

Drenyák Ultonia az *igazi* Ultonián született. A születési helye bizonytalan; ott van valahol a Földközi-tengeren, Palermo és Gibraltár között, Szardíniától délnyugatra és az afrikai partoktól északra. Azt hiszem ő volt az első tót leány, akit Ultoniának kereszteltek.

Drenyák Ultoniát nagyon váratlanul hozta a gólya, senki sem remélte, hogy eggyel többen leszünk a hajón, mikor Gibraltárba megérkezünk. Magam is véletlenül értesültem erről a váratlan szaporulatról.

Hogy mi történik a hajó zárt helyiségeiben, a gépházban, a legénységi lakásokban és a kórházban, azt a fedélköz utasainak nem adják tudtára. Ha valaki meg akar tudni valamit, annak szimatolni kell. Magam is szimatoló körúton voltam, mikor arról értesültem, hogy Drenyák Ultonia — van. Még az Adrián egy ember eltűnt a hálóteremből. Egy reggel az ágycsészét üresen találtam; kofferje és minden hol-

mija eltűnt vele együtt. A matrózok, pincérek nem tudtak, vagy nem akartak felvilágosítást nyújtani. Itt-ott azt rebesgették, hogy az ember meghalt, de senki sem tudott biztosat mondani. Második reggel Palermo után Gerendai Juliskánál, a hajó egyik ápolónőjénél érdeklődtem az eltűnt után. Azt reméltem, hogy ő tud majd mondani valamit. Kellő bevezetés után, mikor is megígértem, hogy lefényképezem és a képet elküldöm neki, odavetőleg megjegyeztem:

— Azt beszélik, hogy a hajón meghalt valaki. Az ápolónő csodálkozva nézett rám:

— Dehogy ... ellenkezőleg eggyel többen vagyunk. Az éjjel kis lányunk született. Nem hallotta?

— Nem én. Hogy hívják a kicsit?

— Nem tudom, de majd megkérdezem. Valami trencsénmegyei *tót* parasztnak a lánya, aki már régen kint van Amerikában. Most csak látogatóban volt odahaza... Egész éjjel el voltunk foglalva az anyával, most meg stafíringot kell varrnunk a gyerek számára. Senki se várta, hogy már a hajón megérkezik.

A kórház felé kerültem, hogy érdeklődjem. Az ajtó előtt négy-öt asszony leselkedett, várta a híreket, ők voltak az újszülött anyjának szomszédai és már tudtak az eseményről. Közöttük állt egy magas, féke le bajuszos férfi, karján a kis gyerekekkel. Az újszülött apja.

A doktor nem eresztette be az asszonyhoz; azt mondták, nagyon rosszul van. Beszédbe elegyedtem az emberemmel, aki a legkorrektebb előkelőséggel mutatkozott be:

— Mr. John Drenyák.

Mr. John Drenyák már nagyon amerikai volt, a régi trencsénmegyei tót parasztból alig maradt meg benne valami. Amerikai szabású ruhát viselt, amerikai állampolgár volt már és nagyon takarékoskodott a beszéddel, ő nem tudott magyarul, én nem tudtam tótul, így az angolt használtuk közvetítő nyelvnek.

A szokásos módszeremhez folyamodtam, megígértem, hogy lefényképezem a kis leányát. Ez az ígéret hatott és Mr. Drenyák engedett tartózkodó magatartásából. Elmondta, hogy már húsz éve került ki Amerikába és ez a negyedik útja az óceánon. Odakint mindent végigpróbált, volt bányamunkás, vasúti fűtő, dolgozott téglagyárakban és jelenleg farmja van Dakotában. A farmjának fényképét meg is mutatta, elég tisztességes kétemeletes faház volt, kert közepén. Amerikában tizenkét gyermeke született, a mostani a tizenharmadik. A szám nem hiába szerencsétlen, a gyerek gyenge, az anyja pedig nagyon rosszul van, talán nem is érik el élve Amerikát.

Megható volt az a naiv érdeklődés, amellyel a kis Drenyák-csemete érkezésének hírére az

asszonyok osztályán fogadták. Az egyik asszony szinte ráerőszakolta virágos porcellánbögréjét a szerencsés apára. Ez volt a kis lány első ajándéka. Egy másik asszony kitalálta, hogy gyűjteni kellene az újszülött számára. Hatosonkint, krajcáronkint össze is gyűlt huszonkét korona, de mikor együtt volt, nem tudtak vele mit kezdeni. Mr. Drenyák amerikai önérzete tiltotta, hogy pénzt fogadjon el, ajándékot venni pedig a tenger közepén nem lehetett. A pénzt így hosszú tanácskozás után odaadták a kórházi szolgának, hogy javítsa meg vele a Drenyákné kosztját.

Azután jöttek a további problémák. Ki fogja megkeresztelni a kis leányt és milyen lesz a keresztelő? A tapasztaltabbak tudni vélték, hogy a kapitány lesz a keresztapa. A keresztapa mellé azonban pap is kellene, pap pedig nincs a hajón. Az asszonyok mégis reménykedtek, hogy keresztelőt láthatnak a hajón. Melleleg mondva, én is vártam a keresztelőt a jegyzeteim számára. A problémának a hajóorvos vetett véget. Megállapította, hogy a gyerek koraszülött ugyan, de életképes és semmi ok sincs rá, hogy a keresztelővel siessenek. A szertartás így Amerikára maradt. Ellis Islandon állandóan tartózkodik néhány foglalkozás nélküli lelkipásztor; ott történik a keresztelés. A keresztapaságot azonban mégis a kapitány kö-

tötte ki magának és kívánságára a gyerekeknek Ultonia lett a neve. Drenyák Ultonia ezen a néven került bele a hajó utasainak listájába. Tengerész-szokás, hogy a hajón született gyerekek a hajó nevét kapja ajándékba. A Cunard Line hajóinak egész sor druszája él már szét-szóródva az egész világon. Az ilyen hagyományokat kegyelettel őrzi az igazi tengerész.

Igazi tengerész azonban ma már kevés van és számuk egyre fogy. Látszólag különös az az állítás, hogy a tengerészek száma fogy, mikor a hajók folyton nagyobbodnak és szaporodnak. Pedig úgy van. A tengerészet romantikája a vitorlásokkal együtt kihalóban van. A gőzhajó, a turbina és a mechanika megtizedeli a tengerészeket. A nagy óceánjáró gőzösök alkalmazottai már nem tengerészek, hanem gépészek, fűtők, lakatosok, asztalosok, villanszerelők, távírások és más egyebek. Ezek számára a hajó épen olyan műhely, mintha a szárazon folytatnák mesterségüket.

Az Ultoniának is alig volt több igazi tengerésze az egyik árbocmesternél. Az még szolgált vitorlásan, küzdött a szelekkel, hallotta az úszó hajóroncsok lélekharangját és látta a hajó árbocán felvillanni a rejtelmes, kéklő tüzet. Akivel összebarátkozott, annak szívesen mesélt egy üveg sör mellett hátborzongató történeteket az óceán *múltjából*. Történetei-

nek háromnegyedrészre valószínűleg nem is volt igaz és csak az utasok szórakoztatására találta ki őket, de érdekesek voltak és valószínűleg mind ritkábban fognak megisméltódni. A romantika mindenütt pusztul és mikor a vizet szántó gőzösök drótnélküli távíró útján érintkeznek s a nagy óceán járókon naponta nyomtatott újságok jelennek meg, a tengerész nem a kalandok hőse már, hanem egyszerű alkalmazottja a hajóstársaságnak, akinek a tenger épenygy mestersége, mint a bányásznak a szikla fúrása és robbantása.

...Az érdeklődés Drenyák Ultonia iránt nem tartott sokáig. A szerencsés apa, Mr. Drenyák, néhány napig még megkülönböztetett tiszteletnek örvendett és ha másik két kis lányával megjelent az ebédlő asztalnál, önkénytelenül is helyet engedtek neki. A pincérek az ő tányérjára rakták a jobb falatokat és másféle kedvezésekben is részesítettek. A tótba oltott amerikai azonban nem tagadta meg magát. Tudatára ébredt kiváltságos helyzetének és követelni kezdte azt, amit szívességből juttattak neki. A publikum is, meg a pincérek is lassan megszokták és a közérdeklődés elfordult tőle. A közöny pedig mindenütt öl, még a tengeren is. MR. Drenyák lassankint észrevette, hogy már nem törődnek vele. A kis leány után az asszonyok néha

érdeklődtek, de mert anyjával együtt állandóan a betegszobában volt és nem láthatták s mert napról-napra más események jöttek közbe, lassankint róla is elfeledkeztek.

A Drenyák famíliát még egyszer láttam, Ellis Islandon, az orvosi vizsgálat előtt. Az asszony már felépült, a maga lábán járt és Mr. Drenyák csak támogatta, ő vitte a gyereket a karján. Mikor elhaladtam mellettük, az én dakotai tótom megszólított:

— Nem fotografálhatta le a kis lányomat, mert mindig a kórházban volt... A cimünk megvan, ha esetleg felénk kerül Dakotában, nézzen be hozzánk... Good bye!

Azután eltűntek a tömegben. Egyszerre vesztettem el a szemem elől mindkét Ultoniát. A nagyobbikat azóta még egyszer láttam Fiúméban, a kicsit valószínűleg sohasem fogom viszontlátni ebben az életben. Különben is, mihelyt szárazföldre került, elvesztette az érdekességét. A csodák és érdekes dolgok pedig köztudomásúlag csak három napig tartanak.

VIII.

Dolgozom a hajón

Amint már mondtam, engem két dolog vitt az Ultoniára. A Cunard-társaság szerződésének megújítása előtt ki akartam tapasztalni, hogy milyen a fiumei útirány, milyen az ellátás a Cunard hajóin és általában hogy vélekednek a kivándorlók és visszavándorlók a különböző hajóstársaságokról. A másik célom általánosságban a kivándorlás kérdésének gyakorlati megismerése volt; össze akartam szedni a hajón és Amerikában minél több embernek lehetőleg pontos személyi adatait, hogy mi vitte őket a kivándorlásra, hogy éltek odakint, mennyi pénzt küldtek haza, hogy ezen adatok birtokában tehessek javaslatot a kivándorlás kérdésének kezelésére.

A kérdés első részének megismerése nagyon könnyű volt; az ellátást és bánásmódot többé-kevésbé a saját bőrömmön kitapasztalhattam. Adatokat is sikerült gyűjtenem. A hajón és Amerikában körülbelül kilencszáz kivándorló-

nak egészen pontos nacionaléját és személyi történetét jegyeztem fel. Állítani merem, hogy azok az adatok, amelyeket én összegyűjtöttem, sokkal pontosabbak voltak és sokkal inkább fedték a valóságot, mint amit a falusi jegyzők jelentései és a kivándorlási kirendeltség adatgyűjtése alapján összeállítottak. Hazatérésem után az egész anyagomat összefoglaló memorandum formájába öntve adtam át Hadik János gróf akkori belügyi államtitkárnak.

Amit akkor feljegyeztem és megírtam, ma már csak történelmi értékű. Ma már nem probléma, hogy a kivándorlót a német kikötők felé engedjük-e, vagy az egyetlen magyar kikötő forgalmának emelése kedvéért az egész nagy népmozgalmat Fiume felé tereljük. Mióta Amerika a kivándorlók előtt bezárta kapuit, & magyar kivándorlás megszűnt az a probléma lenni, amely volt a világháborút megelőző másfél évtizedben. A tanulmányutam szociálpolitikai része így elvesztette a jelentőségét és legfeljebb a novellatémák maradtak meg belőle és a tapasztalatok, hogy milyen akadályokkal kell megküzdeni annak, aki ilyen feladatra vállalkozik.

Mert senki se higgye azt, hogy az én munkám egyszerűen abban állott, hogy a kivándorlók közé keveredtem, beszélgetésbe elegyedtem velük, kikérdeztem őket és feljegyeztem, amit

a kérdéseimre válaszoltak. A közönséges ember, főleg pedig a paraszt bizalmatlan és begombolkozik, ha kérdezik. Ezért van a hivatalosan összegyűjtött anyagnak minimálisan csekély értéke. Ennek megállapításáért egyébként nem is kellett a hajóra mennem, már mielőtt elindultam volna, gyakorlatilag tapasztalhattam Fiúmében, a kivándorlók szállodájában.

Amerikából jövet az Ultonia körülbelül kétszáz visszavándorlót hozott magával, akiket huszonnégy órára szintén betereltek a kivándorlók szállodájába; ott összekeveredtünk és beszélgettünk velük. Elutazásuk előtt már végigsöpört Amerikán az 1907. évi nagy őszi gazdasági válság első hulláma, amely a Knickerboker-tröszt bukása nyomán keletkezett; sok érdekes dolgot mondtak el munkáselbocsátásokról, üzembeszüntetéséről, amit különösen az amerikások hallgattak nagy érdeklődéssel. Mindezt én már az újságokból tudtam, sőt sokkal frissebb értesülesem voltak, az általános tapasztalatok tehát nem nagyon érdekelték. Sokkal inkább érdekelt az, amit az érkezetek itthoni fogadtatásukról meséltek:

— Triesztben urak jöttek a hajóra, — az Ultonia ugyanis visszajövet Triesztet is érintette és a földművelésügyi minisztérium tisztviselői oda mentek a visszavándorlók elé, —

és azt kérdezték tőlünk, hogy mennyit kerestünk. Még írást is vettek róla. A fene volt bolond megmondani nekik, hogy új adót csinaljanak belőle. Eltagadtam a felét.

— Én se mondtam meg nekik. Azt mondtam, hogy huszonöt *tallérom* van, pedig van háromszáz.

— Háromszázötven tallért hoztam magammal, de csak ötvenkettőt vallottam be nekik. A sógorom is velem küldte haza a pénzét a feleségének. Azt se mondtam meg nekik.

Kezdtem erősen kételkedni az egész hivatalos statisztikai adatgyűjtés értékében, de feltettem egyúttal magamban, hogy amikor csak kivándorlóval állok szemben, papírt és ceruzát nem veszek a kezembe, nehogy ilyen adatokat diktáljanak be nekem is. Inkább megerőltetem azt a kis memóriámat, ami van és csak azt jegyzem fel, amiről biztosan meg tudom állapítani, hogy fedi a valóságot. Tényleg, későbbi tapasztalataim alapján legalább annak ötszörösére kellett becsülnöm a kivándorlók által hazaküldött összegeket, amit hivatalosan kimutattak.

Visszaérkezésem után volt alkalmam beszélni erről a kérdésről Lévai doktorral, a *Slavonia* hajóorvosával, aki a hajó kórházában feljegyezte a betegektől átvett összegeket, ő is megerősítette azt a véleményemet, hogy a visz-

szavándorlók a hivatalos statisztikában feltüntetettnél sokkal nagyobb, gyakran igen jelentős összegeket hoznak magukkal haza.

A másik tapasztalatom, amit még szintén Fiúmében szereztem és a hajón csak megerősítve láttam, az volt, hogy a Cunard Line szerepét a kivándorlók szállítása körül ezek az egyszerű emberek nagyon furcsán ítélték meg. Magyarán megmondva, panamaszagot gyanítottak mögötte. A Cunard Line hajóit *állami hajóknak* hívták és azt mondták, hogy a jegyzők azért kényszerítik Fiume felé az utasokat, mert hasznuk van belőle. Sehogyse ment a fejükbe, hogy miért kell nekik húsz napig is utazni az állami hajón, mikor Hamburgon vagy Brémán át, a vasutat is beleszámítva, legrosszabb esetben is, kilenc-tíz nap alatt elérhetik Amerikát.

Ebben az egyszerű kivándorlónak igaza is volt. Ma már, az utólagos bölcsesség megvilágításában, el lehet mondani azt, amit én akkoriban se titkoltam, hogy az államnak és *bármelyik* hajóstársaságnak az érdeke homlokegyenest ellenkezik egymással. Az állam érdeke az, hogy az emberek ne hagyják itt az országot, a hajóstársaságra nézve ellenben a kivándorlás üzlet és az az érdeke, hogy minél többen használják a hajóját. Ezen semmiféle ellenőrzés nem változtatható. És jámbor porhintés-

nél egyébnek nem tekinthettem, ha a Cunard Line prospektusában, amelyet én is megkaptam, ezeket a sorokat olvastam:

»Amerikába csak az vándorolhat ki, aki úgy a magyar kivándorlási törvénynek, mint az amerikai hatóságok bevándorlási szabályainak egyformán eleget tesz.

Ez a könyvecske elmondja mindazt, amit az Amerikába utazó kivándorlónak tudnia kell, hogy olcsón, akadály nélkül és ami legfőbb, a magyar állam védelme alatt jusson Amerikába. E könyvet azonban csak azoknak szolgáltatjuk ki, akik a kivándorlásra már elhatározták magukat, mert erre senkit sem bátorítunk. Jól gondolja meg mindenki, mielőtt hazáját, rokonait, barátait és ismerőseit elhagyja. »Áldjon vagy verjen a sors keze, itt élned-halnod kell!« — mondja a költő. Mert mindenhol jó, de legjobb idehaza. Aki azonban felített szándékától el nem téríthető, az kövesse hűségesen e könyv utasításait, miáltal sok bajtól menekedik meg.«

Hogy ezekből a sorokból hiányzott a belső őszinteség, azt még a legegyszerűbb kivándorló is megérezte.

Amint már mondtam, kivándorló társaim bizalmatlanságával nekem még a hajón is számolnom kellett. Kivándorló voltam én is, mint a többiek, de nem ugyanaz, mint a kivándorlók legtöbbször. Még az iparost is nagy különbség választja el az egyszerű földműves ember-től. A fotográfus pedig mesterségénél fogva is az úrféléhez tartozik, akivel szemben az óvatosság ajánlatos. Mégis ezt a mesterséget választottam, részint hogy a feljegyzések mellé másféle dokumentumokat is szerezhessenek, ré-

szint pedig, hogy a fényképezés révén is nexust tudjak teremteni az embereimhez.

A fényképezést már az Adrián megkezdtem. Eleinte aggódtam ugyan, hogy gyanakodni fognak az emberek, hogy miért fotografálok le őket ingyen, ez az aggodalmam azonban hamar eloszlott. Ahogy híre ment, hogy fotográfus van a hajón, csapatostul jöttek az emberek, hogy csináljak róluk képet, de olyant, amelyiken a hajónak egy darabja is látszik. Mind valami emléket akart az Ultoniáról. Hiába magyaráztam, hogy a hajón nincs olyan hely, ahol a képeket kidolgozhatom, nem tágítottak. Felajánlották, hogy előre fizetnek, ideadják az *atrecot* és majd Amerikában küldjem el a képet a címükre. Ha szélhámos lettem volna, egész könnyen tisztességes összeget zsebelhettem volna össze az Ultonián.

A bizalmatlansággal szemben így a másik oldalon alkalmam volt azt a nagyfokú hiszékenységet tapasztalni, amely a parasztot akármilyen körmönfont szélhámos zsákmányává teszi. A fontos csak az, hogy vagy tudjon a nyelvén beszélni, vagy olyan módon jelenjék meg előtte, amely a csalást természetesség színében tünteti fel.

Így a fényképezés közben nagyon sok emberrel összeismerkedtem. Az amerikusokat kikérdeztem, hogy az egyes helyeken milyenek a

viszonyok, számíthatok-e arra, hogy munkát kaphatok, vagy van-e kilátás, ha *üzletet* akarok nyitni. Az ilyen kérdezősködést mindenki természetesen találta és megnyílt a szája. A beszélgetésbe a többiek is beleelegyedtek és elmondották a maguk dolgait. Ha aztán a beszélgetés megindult, a munka többi része már könnyen ment.

A fényképezéssel azonban másféle bajaim voltak. Mihelyt az én kedves kivándorló társaim észrevették, hogy masinával a kezemben cirkálok a fedélzeten, mind elkezdtek rettenesen — pózolni. Volt, aki egyenesen felszólított, hogy várjak, míg leszalad a hálólhelyiség és felveszi az ünneplő gúnyját. A legtöbbje azt szerette volna, ha olyan képet készítenek róla, aminők kisvárosi és vásári fényképeszek kirakataiban láthatók: egymást átkaroló jegyespárok, nyársat nyelt bakák, megkövesedett szemű huszárok és furvézerek és olyan kikent-kifent álparasztok, hogy szinte még az arcképmásolatukról is leérik a pomádé szaga. Mindig lesnem kellett a pillanatot, mikor nem néznek oda, hogy észrevétlenül kaphassam le őket. Az ilyen fényképezések után mindig szemrehányásban volt részem, hogy nem szóltam előre és nem hozhatták rendbe magukat.

Kivétel csak egy volt, egy oláh legény. Soha fényképező gépet még nem látott, — akkori-

ban az útlevelebe még nem kellett fénykép, — és nem mert elébe állani. Megmagyaráztam, hogy ne féljen, a többiek is kézzel-lábbal érveltek, lefordították a beszédemet, de hiába. Végre két markos legény a többiek derűltége közben megragadta az oláhot és elébem hurcolta. Az oláh ellenben nem engedett, védekezett, rúgkapált és mikor látta, hogy mégis rája szögezem a masinát, levágta a fejét. Valószínűleg azt akarta, ha már elsül a masina,, ne a fejét érje a veszedelem. Ez a kényszerfelvétel utamnak egyik legfurcsább dokumentuma.

Máskülönben a fényképezésnek sok mindent köszönhettem. A két ápolónő, Gerendai Juliska és Orosz Margit, egy-egy reménybeli fényképért napról-napra beszámolt, hogy mi történt az orvosi rendelésnél és a kórházban. Nekik később becsületesen el is küldtem a fényképeket, Gerendai Juliskának Fiúméba, Via. Petrosa 3. szám alá, Orosz Margitnak pedig Keaslinbergbe, New Jersey államba. Orosz Margit is kivándorló volt tulaj donképen és csak ingyen szállításért szerződött le az Ultoniára ápolónőnek. La Guardia, a hajó tolmácsa, aki mellelleg mondva úgy ropogtatta a magyar szót mint a cinege a tökmaost

zött, a tiszték körében és a felsőbb régiókban.

AZ OLÁH LEGÉNY, AKI FÉLT A FÉNYKÉPEZŐGÉPTŐL.

megtudott. A két főpincér és a matrózok egy része a fényképezés révén szintén barátságba keveredett velem. Tőlük is sok mindent megtudtam a hajó életéből és ami szintén nem volt megvetendő, az elküldendő fényképek reményében erősen megjavították a kosztomat.

Utólag elárulhatom a Cunard-társaságnak, hogy harmadik osztályú jegyem dacára, a harmadik naptól kezdve külön étkeztem és tisztíkosztot ettem. Barátaim azzal fizettek, amit a tisztíkosztokról elcsórtak. Ennek volt ugyan némi panama íze, de mentségemül szolgálhatott, hogy mindenki megtette volna az én helyemben. Az utolsó napok egyikén az angol matrózok bevontak még egy éjszakai lumpolásukba is, melynek italai nagyrészt a tisztíkosztokról kerültek ki.

A fényképezés körül csak egy emberrel voltam megakadva, egy jóképű magyar munkással, aki akaratlanul majdnem leleplezett. Béres Lajos volt a neve, egyszerű borsodi parasztleány volt, mikor öt esztendővel előbb kikerült Amerikába. Odakint, akárcsak Bódis János, egészen átalakult. Először Brownsvilleben, Pike Mine telepen dolgozott a vasgyárban, ahol mint *blacksmith* igen jó bizonyítványt kapott. Onnét egy vasúttársasághoz került másodgépésznek és kilencven dollárt keresett havonkint. Az új mesterségekben való előrehala-

dása során Béres Lajosból Louis Béres, a magyar parasztból pedig magas igényű kultúr-ember lett. Megtanulta becsülni a betűt, a jó lakást, a fürdőszobát és a kultúrélet többi kellékeit. Hazajött, — ha jól emlékszem, Sajószentpéterre, — de havi negyven pengő fizetés mellett, mint cséplőgépkezelő nem tudott megmaradni. A hajón vele is barátságot kötöttem s ezt a barátságot csak az a körülmény tette veszélyessé, hogy Béres Lajos maga is értett a fényképezéshez, állandóan tanulni igyekezett és akárhányszor olyan kérdésekkel lepett meg, melyek túlmennek az egyszerű amatőr ismereteinek körén. Néha olyan kérdésekkel jött hozzám, hogy alig tudtam rájuk felelni és a leleplezés veszedelmében forogtam.

Béres egyébként is nagyon ügyes ember volt és amerikai létére állandóan spekulált, tervezgetett. Tárgyalásba bocsájtkozott a hajó főgépészével, hogy egy-két útra a gép mellett nem kaphatna-e valami alkalmazást, hogy ezt a mesterséget is kitanulja. Egy szép napon azzal az ajánlattal lepett meg, hogy nyissak vele közösen Brownsvilleban fényképészeti műtermet. Én ismerem a mesterséget, ő ismeri az embereket, szépen kereshetünk. Személyi hitele van, az üzlet jól bevághat. Talán nem is volt olyan lehetetlen dolog, amit ajánlott... A fényképezésen kívül a hajó kádját hasz-

náltam fel leginkább adatgyűjtésre. Ott mindig biztosra vehettem, hogy hallok valamit. Egyik is, másik is beszélt a maga helyéről, gyáráról, bányájáról, vagy ha még nem volt Amerikában, elhagyott otthonáról és reménysegeiről. Itt kerültek elő a legváltozatosabb históriák.

Csak a feljegyzéssel volt tömérdek nehézségem. Amit hallottam, a tömérdek nevet és nagyon különböző adatot fel kellett jegyzennem, hogy el ne felejtsem. Olyan hely azonban, ahova nyugodtan elvonulhattam volna egy fél-óra, nem volt a fedélközön. Az írással pedig nem árulhattam el magamat. Így a memóriát kellett igénybe vennem és az agyamban kellett megőriznem mindazt, amit reggeltől estig hallottam. Este azután, mikor mindenki lefeküdt, valamelyik zugban elrejtőzve, egy kis villanylámpa fényénél írtam be noteszembe mindazt, amit feljegyzésre érdemesnek tartottam.

Ez volt az ideje annak is, hogy egy-két cigarettát jóízűen elszívjak. A fedélközön ugyanis szokásban volt a dohánykínálgatás és el kellett fogadnom azoknak rettenetesen rossz cigarettáit, akikkel barátságban állottam. Ezek a cigaretták természetesen az első szippantás után a tengerbe repültek. Magam állandóan két cigarettatárcát hordoztam magammal, az egyik volt

a *kínáló* tárca, míg a másik a saját cigarettáimat tartalmazta. Ezt azonban napközben csak ritkán használhattam s így az esti órák voltak azok, mikor nyugodtan élvezhettem egy-két nagyon megérdemelt jó cigarettának a füstjét és illatát.

Mondhatom, ezt az egy-két cigarettát *nagyon* megérdemeltem. A hajón a szüntelen szellemi megerőltetés állapotában éltem, minden kényelem híjján, olyan környezetben, amelyhez egyáltalán nem voltam hozzászokva. Akkor tapasztaltam azt is, hogy milyen rettenetesen nehéz és kimerítő feladat az emberre nézve, saját énjének állandó eltitkolása. Este néha olyan fáradtan dőltem le az ágyamra, mintha egész nap nehéz, kimerítő munkát végeztem volna. De az is igaz, hogy soha olyan mélyen és egészségesen nem aludtam életemben, mint az Ultonia kemény szalmazsákján.

IX.

AZ ASSZONYOK OSZTÁLYA

Az asszonyok osztálya kisebb, csendesebb, de zsúfoltabb volt, mint a férfiaké. A két osztály a parancsnoki híd alatt, a nagy éttermen keresztül állott egymással összeköttetésben. Kivéve azokat a negyedórakat, mikor az étkezések előtt az éttermet lezárták és éjjel, mikor a férfiaknak nem volt szabad a női osztályba átmenni, a két osztályt összekötő *nagy utcán* állandó volt a forgalom. Nagyon sok kivándorló a feleségét, sőt egész családját vitte magával és napközben felkereste hozzátartozóit a másik *abteilungban*. Furcsa, de úgy van, hogy katonai emlékek alapján ezt a nevet használták a másik osztály megjelölésére. Utaztak természetesen magányos nők is, akik leginkább valami hozzátartozójuk után mentek ki Amerikába. Ezek kedvéért átlátogattak a férfiak osztályából a női osztályba olyanok is, akiknek ott jog szerint semmi keresnivalójuk nem lett volna, de vágyódtak egy kis női tár-

saság után. Az örök törvény a fekete hajón is érvényesült: ismeretségek keletkeztek s az ismeretségből barátságok, szerelmek szövődtek.

Külső kép dolgában az asszonyok osztálya talán még tarkább volt, mint a férfiaké, mert a sok gyerek egészen különleges képet kölcsönzött neki. A sok apró gyerek miatt azonban kevesebbet szellőztettek, az anyák pedig a gyerekekre állandóan mostak s az ágyak között kifeszített zsinegeken mindig száradt a nedves fehérenmű és tarka alsóruha. A férfiak is a maguk osztályából áthordták mosásra az asszonyokhoz a *váltást* s az asszonyok hálótermének állandóan párásán nedves volt a levegője. A tartózkodás így ezekben a helyiségekben talán még kevésbé volt kellemes, mint a férfiak osztályában.

Sokkal érdekesebb volt ellenben a női osztálynak általános képe. Az asszonyok majdnem kivétel nélkül először tették meg az utat Amerikába és sokkal nehezebben tudtak elszakadni az otthoni emlékektől, mint a férfiak. Mind-egyik hozott magával valamit, ami az elhagyott otthonra emlékeztette. Az egyik rámás Mária képet akasztott az ágya fölé, a másik nem a hajó fekete bádogsajkját használta, hanem virágos bögréjét hurcolta magával, a harmadik saját takarójával terítette le az ágyát, a negyedik párnáját helyezte az ágy szalmazsákjára.

Volt olyan, aki elhervadt menyasszonyi koszorúját rakta ágya fejéhez és volt, aki kopott kis falovat kötözött az ágya lábához. Egyik asszony olcsó kis kalitkában vörösbeget vitt magával Amerikába, a másiknak öt krajcáros drót egérfogó volt a cókmókja között. Mikor megkérdeztem tőle, hogy mirevaló az egérfogó, gyöngéden magához húzta hirtelenszőke kis fiát:

— Tetszik tudni, a Lajcsika nagyon szeretett vele játszani odahaza, hát elhoztam, hogy vele legyen, ameddig megnő.

Sokkal több volt az imakönyv is az asszonyok osztályán és többet is imádkoztak. Nem volt olyan szaka a napnak, hogy imádságot ne lehetett volna hallani. Volt olyan sarok, ahol szüntelenül hangzott a litániaszerű könyörgés:

— Uram, irgalmazz nekünk!

— Krisztus, kegyelmezz nekünk!

Általában a nők osztályában sokkal aggodóbb volt a hangulat és nagyobb félelemmel néztek a nagy ismeretlen elébe, mint a férfiak. Legnyugodtabbak természetesen azok voltak, akiknek urok is a hajón utazott, de akik valami hozzátartozójuk után mentek ki Amerikába, mind aggódtak, hogy miként fognak eligazodni az idegen világban és miként jutnak el rendeltetési helyükre.

De szabály nincsen kivétel nélkül. Voltak

AZ ASSZONTOK, FEDÉLZETE.

vállalkozó szellemű nők, akik teljesen önállóan vágta neki Amerikának. Az ilyenek közül való volt például Mariska kisasszony, — így nevezem, mert ezt a titulust állandóan megkövetelte magának, — aki a szakácsnői pályán működött Budapesten és kiment Amerikába, mert azt hallotta, hogy ott csak a milliomosok tartanak cselédet és a bérek igen magasak. Mariska kisasszony szeplős, vöröshajú nő volt, a legszebb férfikorban, de volt neki megtakarított hétszáz forintja. Egészen egyedül azonban ő sem utazott, kifizette egy facér pincérnek az útiköltségét és azt valósággal rabláncra fűzve vitte magával Amerikába. A pincérnek nem volt egy megveszekedett krajcárja és állandóan Mariska kisasszonyt pumpolta, hogy néhanapján meg tudjon inni a kintinban egy üveg megáporodott sört. Mariska kisasszony védekezett az ilyen finaciális ostromok ellen, mire a pincér kijelentette, hogy nem veszi el őt, ha kint lesznek Amerikában. Erre Mariska kisasszony azzal vágott vissza, hogy akkor pedig ő nem mutatja fel helyette a partraszálláshoz szükséges huszonöt dollárt Ellis Islandon és mehet vissza szépen Európába. Ketten ilyen veszekedésekkel szórakoztatták a közönséget mindvégig. A pincér volt különben az egyetlen útitársam, akivel Amerikában találkoztam.

A második osztályon utazott egy susáki horvát leány, akinek a vőlegénye küldött Amerikából ötven dollárt meg hajójegyét, hogy ki tudjon menni utána. Ez a susáki szépség azonban, — mellesleg megjegyyezve ugyanis nagyon \ csinos volt, — úgy látszik, nem elégedett meg egy vőlegénnyel, mert az Amerikából kapott pénzen megváltotta egy másik legénynek a harmadik osztályos hajójegyét. Ha tehetne, lejött hozzá a fedélközre és ölelkezve bujt össze vele a fedélzet dugott helyein. Regény- és novellaíróknak való téma annak kitalálása, hogy mi történt ezzel a szerelmi háromszöggel Amerikában.

Pont az ellenkezője volt ennek a párnak egy temesvári pékmester meg a felesége, ők is második osztályon utaztak. A majszter kikapós volt, az asszony bájai pedig már elvirágzottak. A pékmester szívesen járogatott le a fedélközre, hogy a magányosan utazó asszonynép fiatalabb tagjaival barátkozzék. Néha még fizetett is nekik a kázinóban és igyekezett belül hatolni a barátság külső periferiáin. A felesége azonban rájött a mester kiruccanásaira és skandalumok között szüntette be a női osztályba tett kirándulásokat.

Ahogy a férfiak fedélzetének megvoltak a maga tipikus alakjai, a nők osztályán is voltak néhányan, akiket egy-két nap elteltével

mindenki ismert. Ezek között volt egy feltűnően szép tót parasztasszony, valahonnét Losonc vidékéről. Az ura után ment ki South Bendbe, Indianába. Igazi kis paraszt bestia volt, aki tudta magáról, hogy nagyon szép. A mellén megfeszült a pruszlik és százáncos, virágos szoknyája ringott, ha végigpáváskodott a fedélzeten. Akkoriban úri hölgyek körében még a hosszú szoknya volt divatban, de ez a paraszti szépség nagyon ki tudta használni a rövid szoknya előnyét, pedig a szoknyája alatt nem viselt selyemharisnyát, hanem ameddig az időjárás megengedte, tulajdon bőrét mutogatta. Szívesen fogadta akárki udvarlását, nemzeti-ségre való tekintet nélkül. Az érintkezéshez a tót nyelv tudása nem volt feltétlenül szükséges, mert a fedélköz illemszabályai az udvarlás egyéb, kézzelfoghatóbb módjait is megengedték. Sőt ha nem csalódom, az idegenek udvarlását még szivesebben is vette, talán mert azoknál kevésbé tartott tőle, hogy elárulnak valamit az urának. Olyankor, ha az udvarlás nagyon is érthető formákat öltött, sikongva ugrott ki a férfiak karjaiból.

A női osztályba átlátogató férfiak között voltak egyes hivatásos udvarlók, többek között egy visontai parasztlegény, aki nagyon jól értett az asszonyok meg leányok nyelvén. Csinos,, jóképű legény volt és mindig virágokkal him-

zett fekete bársony mellényt viselt. Egymásután csavarta el a leányok fejét házassági kilátások megcsillogtatásával. Esténként majd egyikkel, majd másikkal húzódott félre bizalmas kettesben és sok féltékenységi jelenetnek volt az okozója. Ezt a legényt testvérének az ura hívta ki Amerikába. A sógora valahol Ohio-ban egy vasgyárban dolgozott és két dollár huszonötöt keresett naponta. A visontai legény a földrészét kötötte le és a falubeli korcsmárostól vett fel kétszáz forintot, hogy kimehessen Amerikába. A kölcsönt húsz százalékos kamatra vette fel. Azt mondta, hogy csak addig marad kint, amíg annyit keres, hogy még hat holdat vehessen. Azt is mondta, hogy sehol a világon nincs olyan föld, mint Hevesben és sehol olyan jól nem lehet mulatni, mint Magyarországon. Volt benne még némi költői véna is, mert olyan kifejezéseket használt, melyek egyáltalán nem illettek bele a fedélköz frazeológiájába:

— Mert még az ég is szebb Magyarországon ...

Az asszonyok másik ideálja egy spanyol legény volt, akit Gibraltárban szedtünk a hajónkra. Ez is azt bizonyította, hogy a szerelem nem ismer nemzeti korlátokat. Mindenféle olyan mesterséghez értett, amivel fel tudta kelteni a női publikum érdeklődését. A haját

fekete kendővei kötötte le, melynek két csücske a füle mögött lelógott a vállára. Nagyszerűen tudott övet sodorítani a dereka köré, úgy hogy egyik társa fogta a sál végét, ő pedig körben forgott hihetetlen gyorsasággal és belesodorta magát a kendőbe. Kikapta a svábok kezéből a harmonikát és spanyol nótákat játszott rajta.

A csinosabb lányokat derékon kapta és füttyszó mellett valami *msito* nevű táncra oktatta őket. A tánc olyan volt, aminőket akkoriban még csak a varieték színpadán és éjjeli mulatók parkettjén mutattak be; a táncos és táncosnője között nem maradt annyi hely, hogy egy fésű a földre csúszhatott volna. A lányok tiltakoztak, de mégis szívesen vették, ha a spanyol csirkefogó táncba vitte őket.

A szeladonok közé tartozott egy Finielli nevű olasz matróz is, aki természetesen csak olyankor forgolódhatott a nők körül, ha szolgálata megengedte. Finielli barátságot kötött egy Lefkovics nevű boltossal, aki néhány esztendeig Fiúmében is élt és megtanult olaszul. így a ' hajón Lefkovics volt Finielli szerelmi tolmácsa. Lefkovics egyáltalán nem volt hódító megjelenés és félszeg is volt a nőekkel szemben. A szerepmegosztás magától adódott. Finielli rámosolygott az asszonyra vagy lányra, aki neki megtetszett, esetleg meg is simogatta és át is karolta s odahívta Lefkovicsot, hogy for-

dítsa le, amit mondani akar. Amit Lefkovic a maga nevében nem mert volna elmondani, azt lefordította és elmondta Finielli kontójára. Mikor Finielli fölöslegesnek érezte, egyszerűen elküldte barátját.

A komolyabb asszony nép természetesen helytelenítőleg nézte az ilyen szerelmi játékokat. Különösen az anyák, akik gyermekeikkel mentek ki Amerikába és érezték az egész életre szóló vállalkozás súlyát, rosszellották a fiatalabb asszonyok meg lányok viselkedését. De hát fiatalság, bolondság.

Az ilyen komolyabb asszonyok közül volt Lengyel Józsefné Sajószentpéterről. Az ura már négy esztendeje kint élt Pennsylvaniában. Három évig a bányában dolgozott, egy esztendő óta a bánya gépházában, ahol két dollárt keresett naponta. Lengyelné árendába adta a földjét 160 koronáért és a házát is ugyanannyiért. El nem adott semmit, mert a föld ára meggy fölfelé. Az urát is a földéhség csalta ki Amerikába. Most kiment az asszony is és vitte magával két kis fiát.

Lengyelné ritka értelmes parasztasszony volt, aki az ura leveleiből nagyon jól el tudta képzelni az amerikai életet és valóságos programot állított fel magának. Az ura dolgozik a gépházban, ő meg burdosokat fog tartani, mert így többet kereshetnek. Ha megsegíti

őket a mennybéli magasságos Isten, négy-öt esztendő alatt összekuporgathatnak annyit, hogy már érdemes lesz hazajönni. Vesznek annyi földet, hogy jól meg lehessen élni belőle. Lengyel Józsefné kissé babonás volt. Azt mondta nekem, hogy mikor este lefekteti a pulyácskáit, felmegy a fedélzetre és megkeresi az égen az ura csillagát. Azt is mondta, hogy mióta megyünk, a csillag már közelebb esik, mint odahaza. Biztosan a remény csillaga volt,, amit Lengyel Józsefné annyi ezer csillag között kikeresett magának. A remény csillaga volt, amely után mentünk valamennyien a fekete hajón Amerika irányában, azután pedig, ki tudja hová?...

X.

Temetés az óceánon

Két napja voltunk kint az óceánon. Időről-időre a távolban egy-egy füstoszlop vagy vitorla jelezte, hogy hajónkon kívül más hajó is van a végtelen vizeken. Máskülönben csak tengert meg eget láttunk.

Barátságatlan volt mind a kettő. Az ég beborult, komor, szürke felhők borították, a tengert pedig alattomos hosszú hullámok szántották végig. Nem volt vihar, szelet is alig lehetett érezni, a hajó nem hánykolódott, csak lassan felemelkedett az egyik oldalon, a másikon pedig lesülyedt a mélybe. Lassú, de folytonosan erősödő hintázás volt az egyik oldalról a másikra és vissza, amely azonban teljesen bizonytalaná tette a járást és mozgást a fedélzeten.

Az emberek, akik oly mozgékonyak, jókedvűek voltak az Adria és a Földközi-tenger kék ege alatt, elkomorodtak. Szótlanul kuporodtak a fedélzet védettebb sarkaiba, vagy

lehúzódtak a hálókamrába és ágyukra hevedtek. A hajó farán, az asszonyok hálóterme fölött a fedélzet majdnem teljesen üres volt. Néhány beteg lézengett csupán fönt, akinek a *vízi betegség* annyira elvette az erejét, hogy már le sem tudott vánszorogni a lépcsőkön. Az egyik fedélközi lejárát előtt három-négy asszony kezét összekulcsolva imádkozott:

— Miatyánk, ki vagy a mennyekben...

Az imádságot egy-egy hangos sóhajtás szakította félbe:

— Istenem, ha ezt tudtuk volna, dehogy jöttünk volna el hazulról...

Mikor legnyomottabb volt a hangulat, váratlanul terjedni kezdett a hír: a hajón meghalt valaki.

A szegény, nyomorgó emberek, akik mind betegek voltak és érezték a maguk nyomorúságát, csak félve, suttogva újságolták egymásnak a hajó legújabb eseményét. Mintha mindegyik érezte volna, hogy itt igazán a felső hatalom kezében van, hogy elpusztulhat itten ő is, távol otthonától, szülőfalujától, övéitől. Alig merték megkérdezni:

— Kicsoda volt, aki meghalt?

— Az a magas, vékony ember, aki még Fiúmében bekötött nyakkal szállt a hajóra... Ismerte?

— Nem, tán kétszer láttam, de azt tudom,

hogy az angol doktor már négy napja bevitette a kórházba. Istenem, istenem!

Hihetetlenül deprimáló hatása van a halálesetnek a hajón. A szárazon esetleg érzéketlenül haladunk el egy temetési menet mellett, de itt a végtelenséggel szemben mindenki testvérnek érzi magát, testvérnek, akit nem rokoni kötelék, hanem a közös emberi érzés kapcsol össze.

Kalandoz hírek kelnek szárnyra:

— Azért mozog a hajó, mert halott van rajta.

Valaki kételkedve megjegyzi:

— Nem lehet az!

— De bizony úgy van! Nekem a matróz mondta, az meg csak tudja.

— Hát azt nem mondta, hogy mit csinálnak vele?

— Ma délelőtt temetik. Beledobják a tengerbe.

A matrózok ünneplő ruhába öltöznek. A piszkos, olajos, összerongyolódott holmi helyett tiszta blúz, tiszta sapka van rajtuk. Szótlanul járnak-kelnek, meg van tiltva nekik, hogy bárminemű felvilágosítást nyújtsanak. Úgy látszik, a fedélköz publikumát nem akarják még jobban megfélemlíteni.

Délelőtt kilenc óra tájban összegyülekeznek a hátsó fedélzeten, a kórház feljárója előtt és kordont vonnak. A kevés ember, aki a fedél-

zeten van, köréjük gyülekeznek. Lehetnek vagy nyolcvan, százan.

A hajó menése eleinte lassúbb, azután majdnem egészen megáll. Mindjárt temetünk. A parancsnoki híd alatt az egyik matróz lassú, tompa ütésekkel mér a gongra. Ez a lélekharang. Bugása olyan siralmas, szívszaggató!

A másik fedélzet lépcsőjén lassan jön lefelé a kapitány, utána az első tiszt, az orvosok és a többi hajóosztály. Valami komor ünnepélyesség van benne, amint lassú, de biztos lépésekkel haladnak végig az ingó fedélzeten. A kapitány kezében nagy, aranszegélyes fekete könyv. A biblia.

Az utasok szétválnak, utat nyitnak és a tisztek helyet foglalnak a matrózok alkotta körben. A kórház ajtaja kinyílik és négy matróz hosszúkás, fehér vászonba varrott tárgyat emel ki rajta. A halott. Deszkán fekszik és a magyar zászlóval van letakarva. Ebben a pillanatban az angol zászló felrepül a hátsó árbocra. A gong erősebben bűg és hangja mintha betöltené az egész mindenséget. Szegény ember, megadjuk neki a végtisztességet. Két lobogó alatt temetjük, két lobogóval tiszteljük meg, mikor elmerül a legnagyobb temetőben, az óceán vizében.

Két matróz a halott előtt kiemeli a korlát egy darabját. A kapitány odaáll a hajó pere-

mére. Szilárdan áll, mintha egy cseppet sem érezné a hajó ingását. Kezével int az árbocmesternek. Kezdődik a szertartás.

Az árbocmester leveszi sapkáját és harsány hangon kiáltja:

— *Caps off!*

Mindenki leveszi kalapját. A kapitány lassú, mormogó hangon kezdi olvasni a bibliát. Az olvasást fel-feltörő zokogás szakítja félte. Soha ilyen keserves, megrázó, szívbemarkoló zokogást nem hallottam. Soha temetési gyülekezet olyan igazi fájdalmat nem érzett, mint ezek az egyszerű, szegény emberek, akiknek sápadt arcát egy-egy pillanatra bágyadtan világította meg a felhőfoszlányokon átszűrődő napfény.

A kapitány becsukja a bibliát és imádkozni kezd.

A miatyánkot mondja angolul:

— Our Father, who art in heaven...

És ekkor láttam, hogy milyen nagy költemény a miatyánk. Az emberek közül alig volt egy is, aki értette volna, de mind megérezte és mind elkezdte mondani a kapitány után a maga nyelvén magyarul, németül, szerbül, olaszul:

— Miatyánk, ki vagy a mennyekben... Az ámen már belefűlt a sírásba, zokogásba. Az egyik matróz némán lehajlik és fölemeli a halottról a magyar lobogót. Előtűnik a zsák,

amelybe bevarrták. Embernagyságnál jóval hosszabb, két végében vannak a sulyok bevarrva. A publikum véleménye, hogy ágyúgolyók. Azt beszélik, hogy a hajó a temetések számára mindig visz ágyúgolyót magával.

Az imádság utolsó akkordjai még rezegnek a levegőben. Az árbocmester a halott fejéhez nyúl és taszít rajta egyet. A hajó épen oldalára dől és a holttest lassan lecsúszik róla. Egy csobbanás, amelyet a hajó zakatolása mellett alig lehet hallani, néhány buborék, fehéres habrongyok, azután semmi. Ami por volt, megtért a végtelen vízbe, amely igazán nem adja vissza halottait.

Egyik asszony valósággal rároskad a korlátra, kínosan keresztet vet magára és úgy mondja:

— Uram, irgalmazz szegény megboldogult lelkének!

A korlátot ismét felrakják, a magyar zászlót összehajtogatják, az angol zászlót levonják. A kapitány keresztet vet magára, mindnyájan ismétlik. A hajó megindul és pár perc múlva messze vagyunk attól a ponttól, ahol a tenger elnyelte egyik útitársunkat. A sírját sohasem jelöli kő, sohasem látja meg az új világot, ahová dolgozni ment és otthonhagyott családját, amelynek keresni akart.

La Guardia, a hajó tolmácsa, akitől a neveket

szoktam megkérdezni, megmutatja a noteszét:

— Giorgio Weisz, suddito ungherese, 45 anni... Weisz György magyar állampolgár, 45 éves.

Ennyi az egész, amit megtudok róla. Utólag hallom még, hogy Zimonyból jött és családja otthon maradt. Hiába várják vissza, a tenger eltemette őt örökre.

A hangulat egész nap nyomott. Akik lent maradtak a hálólhelyiségekben, kérdezősködnék a temetésről, akik látták, nem akarnak, vagy nem mernek beszélni róla. Mindenki magába zárkózik, az asszonyok közül sokan egész nap imádkoznak. Lidércnyomás ül az egész hajón. A hosszú, gördülő hullámok, melyeknek játékát alig lehet látni, egyre erősödnek. Az Ultonia folyton erősebben mozog egyik oldalról a másikra és mindenki tudja, hogy ez a halottól van...

Az idő másnap sem változott jobbra, az ég szürke maradt, a víz is erősen mozgott; de mindenki elfelejtette, hogy miért. A tengeren a fájdalom pillanatnyilag erősebb, intenzívebb, de az emberek gyorsabban is felejtenek. Talán a végtelenség teszi ezt, hiszen azzal szemben oly csekély az ember élete.

... Harmadnap már senkisémmel beszélt róla, hogy temettünk. A halott csak volt. Elfeledkeztek róla.

XI

Amerikások között

Béres Lajos megkérdi Zelenka Jánost:

— Hát maga melyik bányában dolgozott?

— Honnét tudja, hogy én bányában dolgoztam?

— Látom a puskaapor nyomát a képén. Biztosan a robbantásnál csapott az arcába.

— Zelenka János elneveti magát:

— Akkor maga tudja, hogy milyen a munka a bányában. Maga előtt nem tagadhatnám le, hogy bányában dolgoztam. Brownsvilleben voltam, *Pencelvéniában*.

— Micsoda munkát végzett a bányában?

— Elsőbb a *kerrit* toltam, azután *helfer* lett belőlem. Utoljára a *bigbósz* beosztott *riper*-nek. Akkor megkerestem napi három tallér ötvenet. Három esztendő alatt négyezer koronát küldtem haza. Még hárromezer koronára van szükségünk, hogy megvehessük a földet.

— Hát maga haza akar menni az *ókontriba*?

— Haza én. Amerikában lehet keresni, de

AZ IFJÚ MAGYARORSZÁG AZ ULTONIA EREDÉLETÉN, KÖZÉPÜTT GERENDAI JULISKA ÁPOLÓNÓ.

az élet jobb odahaza. Meg a feleségem se gyünne szívesen Amerikába.

— A mi falunkból is sokan vannak odakint, — szól közbe egy öreges ember, — de leginkább csak hazagyünnnek. Kimennek, hogy földre valót szerezzenek. Van olyan, akinek már van 25 köbös tehermentes földje. Idehaza, akinek 12-15 köbös földje van, a négyszáz forint adósságot nem tudja ledolgozni. Mindent elvisz az adó meg a gyerek. Azt mondják, neveljen az ember gyereket katonának, de nem mondják meg, hogyan.

— Maga hová valósi? — kérdezi az egyik amerikás.

— Bátyra valósi vagyok, Szabolcsmegyébe. Két fiam van kint Johnstownban a vasgyárban, egy rokonom meg Bridgeportban. A fiaim küldtek haza pénzt, hogy meglátogassam őket.

— Akkor maga vissza is gyün?

— Vissza én, három hét múlva. Nem való már az ilyen magamfajta öreg embernek Amerika. De a többiek is mind visszagyünnnek. Kimennek, oszt visszagyünnnek. Leginkább olyan ez, mint a betegség.

— Én ugyan nem gyüvök vissza, — mondja Botos György, aki öt dollárt is megkeres a newdalei szénbányában, Ohionban. — Amerikában jobb, mert ott mindenki tehet, amit akar, a törvény meg mindenkire törvény.

— Azért tudja, Amerika se olyan már, mint volt azelőtt, — vélekedik egy ember, aki térdén felül érő gummicsizmat visel, amilyent a halászok szoktak hordani. — Megint *present*-választás lesz, olyankor meg nincs munka. Bánom is már, hogy a hajóra ültem.

— Nem igaz, — válaszol egy amerikás. — Én is olvastam azt az újságot. Csak azért írták bele, hogy visszatartsák a népet a kivándorlástól. Én már voltam odakint és amikor hazajöttem, házat vettem. Most megint van négyszáz forint adósságom, azt megyek megkeresni. Magyarországon munkásember tíz év alatt se tehet félre négyszáz forintot.

— Az már igaz, — mondja a gummicsizmás. — De Amerikában is jó *plészre* kell kerülni annak, aki keresni akar.

— A hiba az, — vélekedik egy újabb közbeszóló, — hogy a bankok odahaza kitátották a szájukat és olcsón köpték a pénzt. Mindenki földet vett és a föld megdrágult. Most meg nincs pénz és a sok nép Amerikába megy, hogy pénzt gyűjtsön. Akinek jól megy, az ott is marad.

— Senkise akar odakint maradni, — mondja egy hevesmegyei ember. — Amerikában jobban lehet keresni, de az élet nem olyan jó és igen csak hazajönnek. Csak az marad oda, aki megszokta az állapotot, vagy idehaza nincs már

senkije. Azelőtt Amerikában nagy volt a kereset és olcsó az élet. Ma a kereset nagyobb, mint Európában, az élet is olcsóbb, de már nem sokkal. *Romlik* Amerika is.

— Maga hol dolgozott?

— Kocsigyárban voltam Buffalóban, most Buffalo és Csikágó között vagyok a vonaton fűtő. Egy dollár nyolcvanát keresek havonta. A feleségemet meg a kis lányomat viszem ki, mert nem tudok nélkülok meglenni.

— Nem jó, ha kiviszi a feleségét meg a pulyáját,—vélekedik valaki. — Akkor már nem lehet olcsón megélni.

— Tudom én, hogy mit csinálok, — válaszol a hevesmegyei ember. — *Burdosokat* fogunk tartani és a feleségem is keres. Jobban megleszünk, mint egyedül.

Az amerikusok kezdik a történetüket elmesélni, azok pedig, akik először mennek ki Amerikába, érdeklődve hallgatnak. A gummicizmás elmondja, hogy hentes volt Göncön. Newyorkban is a hazai mesterségét folytatta, ott is házasodott meg, de a felesége magyar leány. A Kovács tisztelendő adta össze őket. Newyorkból átköltözött Pencelvéniába, ott van most üzlete. Most azért volt odahaza, hogy az apja meg az anyja megismerjék a feleségét. Pásztor József parasztember volt Tornyosnémediben, Abaújmegyében. Trentonban dol-

gozott az ólomgyárban és kettő ötvenet keresett. Most ötödmagával utazik. Gáspár János is abauj megyei, Halsára való. Washingtonban dolgozott vasútépítésnél. Kint van az anyja meg a sógora is, már négy esztendeje. A sógora vasúti lampagyújtogató. Annyi pénzt küldött már haza, hogy az asszony házat épített belőle és árendát vett ki a szalánci gróftól. Az is földet akar venni, mint a többiek, akik a faluból kimentek.

Mályi Mihály Tiszapolgárra valósi. Józsi fia miatt, — hogy milyen körülmények között, azt nem lehet megtudni tőle, — Budapesten a tolonházban ült egy darabig, ami mélységes elkeseredéssel tölti el a hazai hatóságok irányában. Két évig dolgozott Pittsburgban az *ajrnvorkban*. Először egyötvenet keresett, most két dollárt keres naponta. Magyarországon aratás idején van csak rendes napszám, de az csak három hétig tart. Amerikában havonta hetvenöt forintot tesz félre, oda-haza ennyit egy esztendő alatt se takaríthat meg. Hazament, hogy férjhez adja a lányát. Most még négy esztendeig akar kint maradni, hogy földet vehessen, ha hazajön. Az a véleménye, ha több gyár volna Magyarországon, akkor ott is magasabb volna a napszám.

Két szlavóniai sváb ember hallgatja a beszélgetést. Nem tudnak ugyan magyarul, de

egyes szavakból sejtik, hogy miről lehet szó. Vannak, akik tolmácsolják, amit a többiek mondanak. Erre az egyik németben megmozdul a közlékenység ösztöne és mellényének belső zsebéből előszed egy levelet. A levél Los-Angelesből jött, a sógora írta, hogy milyen ott az élet. Azt írta, hogy minél messzebb mennek nyugatra, annál nagyobb a kereset. Gyárban kezdik, azután földet vesznek és kertészkednek. Egy ember jött haza tavaly Eszékre, aki három esztendő alatt négyezer forintot keresett meg az útiköltséget, hogy kivihette az egész családját. Odahaza egynegyven a legnagyobb napszám, hogy lehessen megélni belőle, mikor négytagú családnak félkiló hús meg se kottyan.

— Már pedig a hús leginkább kell az egészségre, — véli Bacsó András. — Majd meg-lássa, Amerikában mennyi húst esznek az emberek.

— No lássa, — mondja a sváb, — nálunk még a hivatalnok se ehét mindig húst.

Bacsó András is az érdekesebb alakok közé tartozik. Huszonnyolc-harminc esztendő jó-képű parasztlegény volt, ha jól tudom, Gö-mörből. Szintén másodszor ment ki Amerikába, még pedig a pencilvéniai *Fajtokontriba*. Egy esztendőnél tovább dolgozott odakint a *brikk-gyárban*. Nagyon keveset takarított meg és egy

szót sem tanult meg angolul. Típusa volt annak a magyar kivándorlónak, aki csak ágyutöltelék az ipar háborújában. Noha másfél évet töltött Amerikában, fogalma sem volt az amerikai életről, illetőleg ennek az életnek csak a külsőségeit látta meg. Amerikai tudása abban koncentrált, hogy odakint nincs katona, a *present*-választás után több a munka, mint előtte és húst kell enni annak, aki dolgozni akar. Nála az első hatás az életmód emelkedése volt addig a fokig, hogy a munkát elbírja. Talán még egy esztendei amerikai tartózkodás megtanította volna arra is, hogy a szimpla húsevésen kívül más igényei is lehetnek az embernek.

Vele egy típus volt egy losonci *tót* legény, aki szintén a brikk-gyárba ment vissza Tr:ntonba. Ő már több időt töltött kint Amerikában, de még nem szerzett eleget, hogy feleségül vegye Marinkát és családot alapítson. Egyelőre csak látogatóban volt odahaza. Angolul ő is keveset tudott, de már angol szavakkal szívesen keverte a beszédét. Tőle hallottam a klasszikus kijelentést:

— Ja szóm gentleman.

Közgazdasági tudását abban foglalta össze, hogy a téglagyártás a legbiztosabb ipar, mert házat mindig építenek az emberek, még *present*-választás idején is. Azért ő megint a

trentoni téglagyárba megy vissza. Közölte velem azt is, hogy most már komolyan meg akar tanulni angolul, hogy megszerezhesse az amerikai állampolgárságot. Azért ne higgyem, hogy kint akar maradni. Hazajön egész biztosan. Csak azért lesz amerikai állampolgár, mert akkor idehaza nem parancsol neki senki.

A legérdekesebb történeteket tudta Amerikáról elmesélni Schmidek Krisztián. Dunántúli sváb ember volt, foglalkozására nézve, ha jól emlékszem, asztalos, ő nemcsak az Egyesült Államokat ismerte, hanem dolgozott a Panama-csatorna építésénél és két esztendőt töltött Brazíliában is. Brazíliába valami birodalmi némettel együtt vetődött el, akivel a Panama-csatorna műhelyeiben barátkozott öcsze. Azzal együtt hányódott mindenfelé. Hazajövetele előtt községi mesterember volt a Hansa német kolónián, a Rio Itapocu mellett, Santa Catharina államban. Santa Catharina állam tele van virágzó német telepekkel, melyeknek legnagyobb része szinte szövetkezeti alapon működik. Főleg az új telepeknél, amelyeknél még a vadont kell irtani és meg kell teremteni a kultúra alapjait, ez a legmegfelelőbb forma. Egyes ember ott nem boldogul, mindnyájan egymás támogatására vannak utalva.

Schmidek annyiban nagyon becsületes ember volt, hogy bár neki nagyon jól ment a dolga

a brazíliai németek között, mindenkit óvott attól, hogy a tropikus Dél-Amerikában próbáljon szerencsét. Azt mondta, hogy az új telepeken a telepések fele idő előtt elpusztul, a másik fele nyomorog és alig egy-kettő akad, aki megtalálja a szerencséjét. A mesterember még csak megél, de a földműves, aki nem tudja megszokni a viszonyokat, egész biztosan tönkremegy.

Az amerikusok között volt Pál Gábor is, aki Borsodivánkáról indult a tengerentúlra és már kétszer volt kint Amerikában. Mindakétszer nagyon szépen keresett és harmadszor is kiment, de ezúttal már negyedmagával. Még három embert vitt magával a falujából. Meglátszott rajta, hogy amerikus. Széles, puha kalapot viselt és vöröses bajuszát lefele sodorta. Keserőséggel volt eltelve minden iránt, ami magyar. Aki Amerikát látta, odahaza nem tud megszokni. Magyarországon mindenki nagyobb úr, mint a munkás, odakint meg azt becsülik meg, aki a kezével dolgozik.

Szóba kerül sok minden. Elmondja, hogy Hamburgon vagy Brémán át akart volna visszamenni, de nem eresztették. A fiumei út sokkal hosszabb, több időbe meg pénzbe is kerül. De segíteni nem lehet, mert az alispánoknak ki van adva a rendelet, hogy az *állami hajóra* tereljék a népet.

Valaki figyelmezteti Pál Gábort, hogy akik Vele mennek, azoknak jó lesz vigyázni a *keszegárdában*, mert a *kontrakt léborert* nem eresztik be Amerikába.

— Nem vagyok én már mai gyerek, — mondja fölényesen Pál Gábor, — nem először megyek ki Amerikába. Kiokosítottam én őket úgy, hogy jobban se köll. Megmondtam nekik, hogy ha kérdik tőlük, hogy milyen gyárba mennek, csak a rokonuk *atrecát* mutassák, de ne árulják el, hogy már helyük is van.

Az ilyen beszélgetésekből okulnak a *zöld-fülűek*. Egyik is, másik is kotorászik a lajbi meg a kabát zsebében és szedi elő az atrecot meg a *tiketet*, amit Amerikából kapott. A járatosak szívességből kitanítják őket. Ellis Islandon van a keszegárda, ahol mindenkit megvizsgálják. Ha onnét kijönnek, már várják őket a *Pencelvénia rélród* emberei, akiket meg lehet ismerni a sapkájuk felírásáról. Van közöttük olyan is, aki tud magyarul. Másra ne hallgassanak, csak ezekre. Ezek elviszik őket a vonatra és gondoskodnak róla, hogy mindenki odajusson, ahova a jegye szól. A *tréneri* a tikeket tűzzék a kalapjuk mellé, mert ez Amerikában így szokás. Mikor a *plészre* jutnak, kérjék meg a hozzávalójukat, aki az atrecot küldte, hogy vigye el őket valami tisztességes *burdoshoz*, akinek rendes *bedrómja*

van, ahol kipihenheti magát az ember, mert az amerikai munka nagyon megszaggatja az embert és eleinte nagyon szüksége van a pihenésre. *Szalomba* csak akkor menjenek, ha már kiismerték az állapotokat.

A sok idegen kifejezés, amit Amerika sodort bele a kivándorló magyarok nyelvébe, csak úgy röpköd a levegőben. Ahogy észreveszem, az amerikások szívesen is keverik a magyart angol szavakkal, mert az előkelőbbnek tetszik és azt mutatja, hogy ők már járatosak az idegen világban. Bacsó András például a húst ebédnél állandóan *bif*-nek hívja, Pál Gábor pedig, mikor szél kerekedik, úgy mondja, hogy *jön a sztorin*. Egy keszthelyi ember Georgetownban a *májnbán pájkkal* dolgozott. Van, akit peres ügyben Amerikában már a *kórt* elé citáltak. Az igazi amerikás, ha kérdeznek tőle valamit, már nem igennel felel, hanem csak az orra alatt dünnyögi:

—Je... je...

Az anyanyelvnek ezt az eltorzítását minden kivándorló hamar megtanulja. A tótok között van egy csinos lenszőke asszony, aki után dévajkodva kapkodnak a férfiak. Ilyenkor ő sikongva szalad előlük, az amerikás tótok pedig kiabálnak utána:

— Csekaj, *misziss*, csekaj!

A fedélzeten pedig állandóan folyik az esz-

mecsere Amerikáról. A hevesmegyei ember és Mályi Mihály között vita kezdődik arról, hogy mennyivel drágult meg az élet Amerikában. Egyikük példának elmondja, hogy a lapja egy dollár ötvenbe került. Az egyik *grinór* átszámítja, hogy az hét korona ötven és szörnyűségesen drágának találja.

Bódis János pénzügyi fejtegetésekbe bocsájt-kozik:

— Ha így mondja, persze, hogy drága. De azt sose szabad nézni, hogy a *tallér* hány korona. A tallér az tallér, a korona az korona. Amerikában tallérban keresnek, ott tallérban is kell fizetni. Csak azt kell nézni, hogy mennyi marad meg belőle, ha az ember megvett mindent, ami neki kell. Így olcsóbb az élet, mint Magyarországon. Egy *kvóder* nagyon kicsi pénz Amerikában, mégis jól meg lehet ebédelni belőle.

Akkoriban, mikor én az Ultoniával kimentem Amerikába, nagyban folytak az előkészületek az elnökválasztásra, ami ezúttal annál nagyobb kavarodást idézett fel, mert híre járt, hogy Rooseveltt harmadszor is kandidáltatni akarja magát, ami ellenkezett az Unió politikai hagyományával. A választás így állandó témája volt az amerikások beszélgetésének. Megmagyarázták a zöldeknek, hogy a prezent az épen olyan Amerikában, mint mifelénk a ki-

rály, csak nem koronázzák, hanem úgy választják, mint nálunk a képviselőket. Meglepő volt ellenben, hogy soha egy jelölt neve se került szóba. A prezent-választásnak kizárólag a gazdasági oldala érdekelte a magyarokat és csak abból a szempontból tárgyalták a kérdést, hogy több munka lesz-e, vagy kevesebb. Annál többet emlegették a választás külsőségeit, a nagy jelölő gyűléseket és a kapacitálást, amely azok körében folyik, akik már letették az esküt és *Citizenek* lettek. Különösen az tetszett a legtöbbszörnek, hogy Amerikában olyan cédulával szavaznak, amelyen felül sas meg kakas van. Egyik embernek volt is ilyen cédulája egy west-virginiai *governor*-választásról, az kézről-kézre járt és mindenki illőképen megcsodálta.

XII.

Másfajta kivándorlók.

Az amerikásoknak, akik járatosak voltak odakint és munkára mentek, hogy keressenek, az ellentéte volt Bogye Trifon. Parasztember volt ő is, mint a kivándorlók legtöbbször, de őt kizárólag a kalandvágy mozgatta. Lúgoson volt otthon, oláh neve volt, de egészen jól beszélt magyarul. Földműves iskolát végzett, Békéscsabán volt munkán és Bécsben volt katona. Nagyon sokat olvasott és a zsebe a hajón is tele volt mindenféle olvasmányokkal. Egy cseppet sem szégyelte megmondani, hogy ő ugyan nem azért megy ki Amerikába, hogy agyondolgozza magát, hanem hogy világot lásson. El is mondta a programját. Először meg akarja ismerni Észak-Amerikát, de nemcsak Newyorkot meg ami ott van a közelben, hanem el akar menni a Csendes óceán partjára is. Ha megismerte Észak-Amerikát, elmegy Braziliába, mert ott van az Amazon, a világ legnagyobb folyója. Azon végig akar hajózni. Ha

KIVÁNDORLÓ ASSZONYOK.

arrafelé is bejárt mindent, még Transzválba akar elmenni, hogy meglássa az arany- és gyémánt-bányákat. Azután hazamegy és letelepszik Lúgoson.

— Ha ugyan közbe meg nem esznek a vademberek, — tette hozzá valaki a hallgatóság zajos derűtsége közben.

Egyesek rögtön taksálni kezdték, hogy milyen pecsenye is válhatik Bogye Trifonból.

Amennyire határozott képzelete volt a világról Bogye Trifonnak, annyira naiv és járatlan volt mindenben Tóth László, ami annál meglepőbb volt, mert odahaza mozdonyvezető, vagy fűtő volt az államvasúton. Palermo és Gibraltár között ismerkedtem össze vele. A konzekvens magyarok közé tartozott, akik még a Kanári-szigetek táján se vetették le köpönyegüket, minthogy decemberben köpönyeget illik viselni. Meg is mondta, hogy csak bolondságnak tartja a szép időt, meg kell jönni a fagynak, mert télen úgy kívánja a természet rendje. Ameddig a magával hozott szalonnája tartott, nagyon fitymálta a hajó ételeit és inkább csak a körme közül ebédelt. Konok magyarságát jellemezte az is, hogy mikor elfogyott a szalonnája, akkor se adta meg magát. A nagy karéj kenyérre rárakott egy kisebbet, azt szeletekre vagdosta, megsózta és megpaprikázta, aztán kenyérrel ette a kenyeret, mintha

szalonna lett volna. Mindvégig megőrizte magának a szalonnaevés illúzióját. Napközben Tóth László a sapkáját szemére húzta, odaült a korlát mellé, bámulta a vizet órákon át és időről-időre nagyokat köpött a tengerbe. Csak nagy nehezen és csak félig tudtam kiszedni belőle az élettörténetét. Valami karambolban volt része Szeged-Rókuson és ez bírta rá a kivándorlásra. Lehet, hogy el is bocsájtották a szolgálattól, — nem tudom. Hihetetlenül naiv fogalmai voltak Amerikáról és kevesebbet tudott a világról, melynek nekiindult, mint akár-melyik paraszt. Azt hitte, hogy Kanadában ingyen kap földet, szerszámot és mindent, amire szüksége van. Leghatározottabban állította, hogy odakint egy kocsi szénáért egy tehenet adnak. Egy bátyja, akiről már huzamosabb idő óta nem hallott semmit, húsz esztendő előtt ment ki Clevelandba; ő is azzal a szándékkal indult neki Amerikának, hogy többet nem jön vissza.

Tóth László, — mellesleg megjegyezve hódmezővásárhelyi volt, — mélységes, begyökerezedett gyűlöletet árukt el minden magyar dolog iránt. Szófukar volt, nehezen lehetett beszédre bírni, de ha beszélt, színtelen, fakó hangjából. végtelen gyűlölet érzett ki.

— Magyarországon, — mondotta, — csak protekcióval boldogul az ember, máskülönben

nem... Boldogulni akkor lehet, ha az embernek szép felesége van, oszt az jár kilincselni, vagy kenni kell a kereket... vagy valami mást...

Hogy hol szerezte Tóth László ezeket a ke-serű tapasztalatokat, nem tudom, tőle pedig megtudni nem lehetett. Egy pillanatig tartó őszinte beszéd után megint visszasülyedt né-maságába és bámult bele a végtelen tengerbe, amely mindent elfeledtet az emberrel. Csak azt tudtam meg tőle, hogy Kanadában földre szeretne iratkozni, de fél attól, hogy ott nagy hidegek lesznek, mert azon túl van Szibéria.

Szibériáról a *hittérítő* szokott mesélni. Soha-sem tudtam megállapítani róla, hogy miféle csodálatos szerzet lehetett. Egy este akadtam először össze vele. Lefekvés előtt nagy csomó ember tömegelt a nagy hálóterem közepén. Egészen elálltak a folyosókat, rátelepedtek az ágyakra és lélekzetfojtva, szorongva hallgat-ták egy exaltált külsejű fiatalember beszédét:

— — És tömérdeken estek el, mert az Úr pusztulást boesájtott a földre. A saját sza-vunkat nem hallottuk az ágyuk dörgésétől és a haldoklók jajkiáltásától. Temetetlen halottak heverték mindenfelé és keselyük lakmározta a holttestekből. Nehéz volt odajutni, mert a Jeges tenger állotta az utunkat, de az Úr pa-rancsa szólított és mi keresztülmentünk min-den veszedelmen. Odamentünk a harcolók közé

és hirdettük nekik az Isten igéjét. Bennünket nem érhetett golyó, mert az Úr angyala lebegett fölöttünk...

Odaszóltam a mellettem álló embernek:

— Miféle az, aki beszél?

— Ne tessék zavarni. Hittérítő. Szent ember. Most azt meséli el, hogy mit csináltak az orosz-japán háborúban.

A hittérítő meghallotta a kérdésemet. Úgy látszik, kapóra jött neki a kérdés, mert nyomban válaszolt is rá:

— Gróf volt az apám és akkora hajóm lehetne, mint az, amelyiken most utazunk. De én hallgattam az Úr szavára és elvettem magamtól a világ hiúságait. Hirdetem az ígét mind közönségesen a jóakarató embereknek...

Helyeslő mormogás volt a válasz a magyarázatra. Valaki megszólalt az egyik sarokban:

— Uram Jézus, bocsásd meg mindnyájunk vétkeit...

A hittérítő érdekelni kezdett. Megkérdeztem:

— Maga járt az orosz-japán háborúban?

A kérdésre nem a megkérdezett felelt, hanem más valaki:

— Hát persze, hogy járt. Nem hallotta, hogy mondta?

— Hallottam, de azt szeretném tudni, hogy merre járt és hol volt az a nagy csata, amelyikről beszélt.

— Szibériában. Akkora volt a hó, hogy eltakarta még a templomok tornyát is.

— Hogy jutott maga Szibériába?

— Az Úr kegyelmével.

— Jó, jó, de hogyan utazott Szibériába? Vasúton, vagy hajón?

— Hajón.

— Nagy ut lehetett. Melyik kikötőben szállt hajóra és hol szállt ki belőle?

A hittérítőt láthatólag kellemetlenül érintette a faggatás.

— Az Úr vezette a lépéseimet és biztos voltam, hogy eljutok oda, ahova ő rendel.

— De hát mégis emlékszik valamire Szibériából?...

— Láttam nagy erdőket, amelyekben fenevadak tanyáztak, nagy városokat, tömérdek embert, aki a tévelygés útját járta. Ezeket tértítettük.

— De még mindig nem mondta meg, hogy hol szállt hajóra és hol szállt ki belőle.

A hittérítő az égre emelte a szemét:

— Az Úr nem azért küldött, hogy a városokat nézzem, hanem hogy a parancsait teljesítsem.

Egyszerre hárman-négyen is felém fordultak:

— No lássa, hogy járt Szibériában. Mit kérdezetgi?

A hangulat kezdett fenyegetőre fordulni.

— Igaz, mit kérdezzeti? Ha nem tetszik, amit beszél, ne hallgassa. Senki se hívta ide.

Egyenesen meglepő volt, hogy az emberek, akik között akárhány volt, aki kétszer-háromszor is megjárta Amerikát, milyen vakon voltak képesek elhinni ennek a félbolondnak, vagy szélhámosnak kenetteljesen zavaros beszédét. Nappal sohasem láttam, de esténként mindig széles embergyűrű vette körül az ágyát és hallgatta az ígét. Azt hiszem, hogy a hálóterem rossz világítása, a félhomály és a hullámok monoton verődése a hajó oldalához, szükséges kelléke volt, hogy elhígyjék, amit ez a hittérítő összebeszélt. Az esete azonban nagyon érdekes példája volt, hogy a szent emberek hire miként kerekedik és a hívők milyen határozottsággal ellene fordulnak annak, aki ki akarja őket zökkenteni a hitükből. Hinni jól esik és a hívő védekezik hiedelmének elvesztése ellen.

Hogy mi lett a szent emberrel Amerikában, nem tudom. Lehet, hogy lecsukták, de lehet az is, hogy új vallást alapított. Amerikában, ahol a földből burjánoznak ki az új vallások, az ilyesmi könnyen megeshetik.

A tapasztalataim azonban azt mutatták, hogy Bogye Trifon, a szent ember, meg a többiek kivételek. A nagy többségnél a kivándorlásnak mégis csak egy rugója volt, a *hazai föld*. Pénzt keresni odakint és földet venni idehaza, ez

volt a reménysége útitársaim legtöbbjének. Amint a jegyzeteimet lapozgatom, sorra találok ennek a bizonyítékait.

Az egyik névnel L. M. van a noteszembe feljegyezve. Huszonöt esztendőös legény lehetett, a szatmármegyei Ibarról. Az apja hentes volt, de volt földje is, kiküldte mind a két fiát világot látni. L. M. már katonaköteles kora előtt volt kint egyszer Amerikában. Hazajött, leszolgált a három esztendejét, Losoncon volt tüzérkáplár és megint ment ki Amerikába a bátyjához. Azért jött haza katonának, hogy ne legyen kellemetlensége, ha végleg megtelepszik idehaza.

— Mert én hazajövök, haza én, — mondotta. — Földet veszek, mert hát a föld csak a legszébb foglalkozás a világon.

Egy másik emberről csak azt tudom, hogy a zsákai grófnak volt a kocsisa. Először 1902-ben ment ki Amerikába és öt év alatt Clevelandből ötezer forintot küldött haza. Ha azt látja, hogy elég a pénze, végleg hazajön és földet vásárol.

Egyszer véletlenül ellestem egy beszélgetést a főgépész meg egy amerikás magyar között, aki odakint valami gyárban dolgozott és ami ritkaság, megtanult angolul is. A főgépész biztatta, hogy szegődjön be a hajóra a gép mellé kisegítő munkásnak. Magyarázta,

hogy jó a kereset, biztos az állás, még nyugdíjat is ad a társaság. Az emberem szabadkozott:

— Igaz, kérem, biztos itt, meg jó is, de a földre valót nem lehet megkeresni.

A második osztályon utazott egy Schlauch nevű temesmegyei sváb gazda. Egész habitusa elárulta a módos parasztot. Azt mondta, hogy három évig nem volt jó termése, hol a szárazság, hol meg a sok eső tette tönkre a gabonáját és a jég verte el a szőlőjét. A földjének egyik felét átadta kezelésre az apjának, a másik felét árendába adta, ő pedig kezébe vette a vándorbotot, hogy odakint ledolgozza a bankban felvett adósságot. Pontosan ez volt az esete egy végvári sváb gazdának is, aki egész családjával együtt szintén a második osztályon utazott. Ezeket igazán nem a nyomor hajtotta a kivándorlásra.

A svábok társaságában volt egy verseci fiú is, aki október elsején szabadult a katonaságtól. A vártüzércknél szolgált Bilekben. Ennek Manitoba volt a végcélja és ott is akart megtelepedni. Megmutatta a bátyja levelét, akinek már 160 acre földje volt a legjobb kanadai buzavidéken és azt írta, hogy nagyon jól megy a dolga. Kívüle még tizenöten voltak verseciek Manitobában.

A svábok annyiban voltak érdekesek, hogy köztük voltak az egyedüliek, akiknél a kíván-

dorlás okai között nemzetiségi momentumot is fedezhettem fel. Szóról-szóra idézem az egyik bácskai sváb szavait:

— Szép, ha valaki büszke a nemzetére, de másokat azért mégse volna szabad szekírozni azért, mert más nyelven beszélnek.

Máskülönb az úgynevezett nemzetiségi panaszok egyszerűen a közigazgatás ellen irányultak és hajszállra egyeztek azzal, amit a magyar kivándorlók mondtak a *falu jegyzőjéről*.

Meg kell emlékezni még a két cigányról, akit már első naptól kezdve ismert az egész fedélköz. Az egyiket Molnár Pistának hívták, a másikat Vaskó Jenőnek. Tiszadobról jöttek és Váradi Gyula bandájába igyekeztek New-yorkba. Pista saját bevallása szerint huszonöt esztendő volt, Jenő huszonnégy. Pista csak három gyereket hagyott odahaza, de Jenő már négyet Pista kontrás volt, Jenő cimbalmos, szükségből így ketten is teljes zenekart alkottak, melynek Pista volt a feje, lévén ő az öregebb. Pista azonban, — saját kifejezését használva, — csak ismerte a betűket, de *összeadni nem tudta őket*. A zenekar pénzügyi és titkári teendőit ilyenformán Jenőké látta el. Mindketten különben irtózatosan féltek még a sima tengertől is, csak szégyelték bevallani. A publikum azonban észrevette a félelmüket és rájuk kapott. Állandó gúnyolódás és csipkelődés tár-

gyai voltak, míg csak meg nem érkeztünk Newyorkba.

Amerikáról a legnaivabb képzeitek voltak. Képzeltbeli aranyhegyeket láttak maguk előtt, melyeket odaát össze fognak muzsikálni. Sokan vannak a rajkók, keresni kell rájuk.

Ami azt illeti, a keresettel a két fekete legény a hajón is megpróbálkozott. Mikor a Földközi-tengeren jártunk és a víz sima volt, mintha olajat öntöttek volna rája, előszedték a szerzőszámjukat és elkezdtek muzsikálni a fedélköz publikumának. A népség nagy körben gyűlt össze körülöttük és volt akárhány, aki táncra illegette a lábát. Hanem annál rosszabbul ment a tányérozás. Mikor Pista zsírtól ékes köcsögkalapját tartotta a hallgatói elé, vagy gúnyos megjegyzésekkel fogadták, vagy eloldalogtak úgy, mintha ott se lettek volna.

A két cigány másra halározta magát. Szót akartak érteni a *magyar kapitánnyal*. A magyar kapitány az Ultonia magyar segédtisztje volt. A kormánnyal kötött megállapodás értelmében a Cunard Line minden hajóján tartott egy magyar tisztet, hogy legyen valaki, aki a kivándorlókkal az érintkezést közvetíti. Egy nappal Gibraltár előtt, mikor a magyar kapitány reggeli körútját végezte a fedélzeten, elébe állt a két cigány:

— Tekintetes és nagyságos kapitány úr, tes-

sék megengedni, hogy felmenjünk az emeletre.

— Mit akartok odafönn?

— Kézit csókolom, muzsikálni szeretnénk egy kicsit, hogy keressünk valamit.

— Majd Gibraltár után szólok nektek, akkor kezdődik a bál.

— Igenis, kézit csókolom.

Gibraltár után veszedelmesen esett a barométer, ólmos felhők úszkáltak az égen és hosszú, gördülő hullámok szántottak végig az óceánon. Tajtékot, habrongyot látni nem lehetett, de a hajó majd fent volt egy halom tetején, majd lesülyedt a mélybe. A hullámokat nem is szemben kaptuk, hanem oldalról. A hajó nem hasította a vizet, hanem szüntelenül átbillent egyik oldaláról a másikra meg vissza. Az ilyen hullámjárás a legrosszabb; aki nem szokta meg tökéletesen a tengert, ilyenkor teljesen elveszíti biztonsági érzését. Huszonnégy óra múlva beteg volt az egész hajó. A cigányok is ott heverték nyögdécselve az egyik légkürtő tövében. A magyar tisz, mikor körútját végezte, megpillantotta őket:

— No morék, gyorsan a hegedűt, kezdődik odafent a bál.

Pista cigány nekikeseredve tekintett föl az égre:

— Muzsikálnánk, kézit csókolom, csak a jó

Istenke állítaná el a szelecskét, hogy a vizecske csendes lehessen.

De hát a szelecske nem állt el és a vizecske napokig nem akart elcsendesedni. Három nap múlva már alig volt élő ember a fedélzeten, a többi mind a halálát érezte közeledni. Levette őket a lábukról a vízibetegség.

Az élők között volt Bódis János, akinek az ilyesmi már nem volt újság, mert hetedszer kelt át az óceánon. Azzal szórakozott, hogy évődött a vízi betegekkel. Pokoli ötlete támadt a cigányokkal.

Az ötlet megértéséhez kettőt kell tudni. Ahányszor egy kikötőt elhagytunk, a fedélköz utasait összeterelték a hajó orrába és mindenkinek végig kellett menni az ebédlőt az asszonyok osztályával összekötő folyosón. Ott mindenki felmutatta a *jegyét*, a tikeket, annak ellenőrzésére, hogy potyautas nem csempészte magát a hajóra. Így volt ez Fiume után, Nápolyban, Palermóban és Gibraltárban. A tikek-vizsgálat megszokott dolog lett a hajón, amit természetesnek tartott mindenki.

A másik dolog, amit tudni kell, a tengeri betegség természetrajzával függ össze. Amíg valaki nyugodtan fekszik, csak irtózatossá, nyomasztó érzés nehezedik a fejére meg a gyomrára. Mihelyt azonban felkel és járni próbál, különösen pedig, ha lefelé megy a lépcsőn,

menthetetlenül kitör a katasztrófa.

Bódis János erre a két körülményre alapította a számítását. A cigányok előtt leült egy heverő kötélcsomóra és pipáját tömködve oda-szólt hozzájuk:

— Hun van a tikét, morék?

— Hát hol volna, lent van a kufferban.

— Pedig jó volna, ha előszednétek, mert megint tikit-vizsgálat lesz.

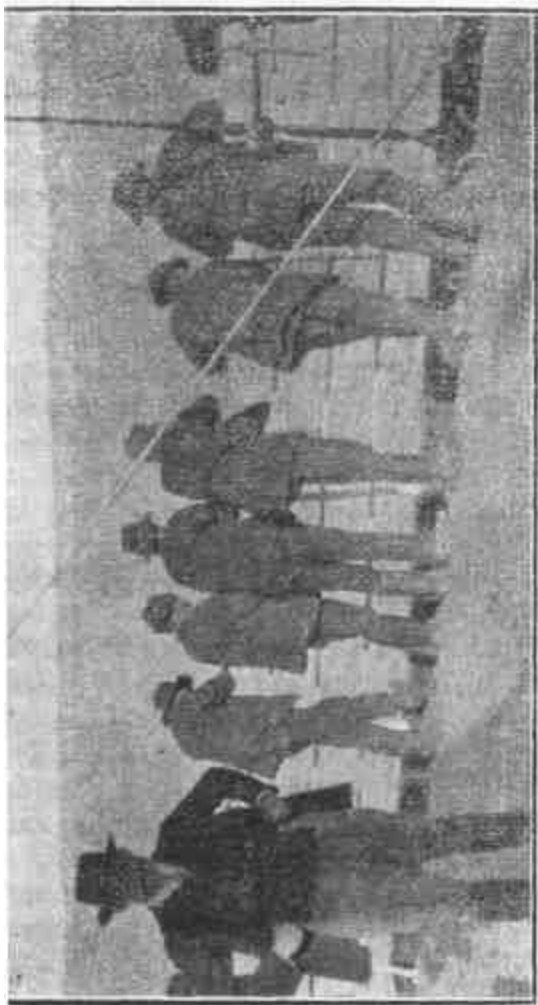
— Már mért lenne itt a tenger közepén?

— Az elébb járt erre a magyar kapitány, oszt ő mondta, hogy lehet, hogy el talál sülyedni a hajó. Azt is mondta, hogy csak azt eresztik be a mentőcsónakba, akinek a kalapja mellé van tűzve a tikét.... Nézzétek, a matrózok már készítik is a mentőcsónakokat.

A matrózok csak a szokásos tisztogatást végezték ugyan, de a két cigánynak az is elég volt. Holtra váltan támolyogtak le a lépcsőn és negyedóra múlva, tikkettel a kalapjuk mellett, kofferrel a kezükben jelentek micg a fedélzeten. Még a többi betegek is rajtuk mulattak. Halványabb cigányt azóta sem láttam élelemben.

Mindketten végig be legek voltak a^ egész úton. Utójára Newyork előtt láttam őket, amikor a hajó elhaladt a Szabadság-szobor előtt. Az egyik felsőhajtott:

— Ez bizonyosan az a Kolumbus, aki felfedezte Amerikát. Verte volna meg a devla, hogy

TENGERSZŐK, ELŐTÉRBE A LOVAGIÓCSIZMÁS KESZTHELYI GAZDÁSZ.

az útját kitalálta...

Búcsúzóul a Pista cigány odaszólt hozzám:

— Ha találkozik Amerikában cigányokkal, tesszen megmondani, hogy meggyüttek a tiszadobi *mocsárok*. Mind egy családból valók vagyunk, tudni fogják, hogy mink is ideát vagyunk ...

*

XIII.

Események és elmélgedések

Az Ultonia nem tartozott a gyorsjárású hajók közé és nem is a legrövidebb útirányon ment Amerikába. Végigment az Adrián, átment a messinai szoroson, kikötött Nápolyban, Palermóban és Gibraltárban, azután lekerült a Kanári-szigeteknek, Teneriffan teleszedte magát paradicsommal meg naranccsal és onnét vágott neki Newyorknak. Állítólag az egyik gépének is valami baja esett, amit azonban a fedélköz publikuma soha sem tudott meg hitelesen és a menetrendszerűen ígért tizenhat nap helyett huszonhárom nap alatt érkezett meg Amerikába. Nekem cseppet se volt ellenemre az útnak ez a meghosszabbodása, mert elértem a célomat, bőségesen beszélgettem a kivándorló magyarokkal. De az emberek a hosszú úton elunták magukat. Eleinte még csak volt némi szórakozás. Itt is, ott is találkoztunk hajókkal s a partok és kikötők is nyújtottak némi látványosságot. Kiszállni ugyan se-

hol se volt szabad, de minden megállásnál feljött a posta a hajóra és lehetett levelezőlapokat küldeni haza. A kikötőkben új utasokat is szedtünk a hajóra. Nápolyban és Palermóban olaszokat és különböző keletieket, Gibraltárban spanyolokat és mindez bőséges alkalmat nyújtott a megbeszélésekre. De mikor a Kanári szigetek legmagasabb csúcsa, a Pico de Teyde is eltűnt előlünk, napokig nem láttunk egyebet, mint eget meg vizet. Már pedig, ha az embernek nincsen semmi dolga, felébrednek benne a filozofikus hajlandóságok és bölcsekedik. Így történt ez a kivándorlók hajóján is.

A hajón minden esemény. Esemény, ha másik hajót látunk, esemény, ha sirályok keringenek az árboc körül, esemény, ha a delfinek ugrálnak és esemény, ha búgni kezd a hajó kürtje. Mindig vannak, akik megkérdezik, hogy miért történik így és mindig akadnak, akik magyarázattal szolgálnak, vagy legalább is leadják véleményüket.

Mikor még az Adrián haladtunk el Pelagosa mellett, valaki megkérdezte:

— Micsoda sziget az?

Valaki évődve felelte:

— Mit kérdezi kend, hászen tudhatja, hogy nem Mármárosziget.

Erre megindult a hosszú tárgyalás, hogy laknak-e azon a szigeten, vagy nem. Voltak, akik

úgy vélekedtek, hogy nem, mert mit is keresne az ember azon a hegyen a tenger közepén. Mások ellenben már némi szociológiai jártasságot árultak el és azt mondták, hogy olyan kevés a föld és olyan sok az ember, hogy már a legkisebb szigetre is jutott belőle egynéhány. A közérdeklődés tárgya volt az is, hogy miféle emberek laknak a partokon, melyeknek kékes körvonalai fel-feltűnedeznek. A vélemények Olaszország meg Muszkaország között oszlottak meg. Csodálatos, hogy ezeknek az embereknek, akik betéve tudták Amerika egész csomó gyárvárosának nevét, mennyire nem volt fogalmuk az Adria partjairól. Nem ismerve a távolságot", csodálkoztak, hogy se fát, se falut, se várost nem látnak.

— Mennyi város lenne itt -a tenger partján,
— mondogatták, — ha mind idejönne a sok nép, aki kiment Magyarországból.

— Dehogyan is lenne. Lenne itt máskülönben is, ha lehetne. De biztosan nem terem itt semmi, azért nincs. Még fát sem lehet látni. Kő az a part egészen.

Ebbe a magyarázatba mindenki belenyugodott és nem törődtek tovább Olaszországgal.

Manapság, a háború után, amely a népvándorlás óta Legnagyobb felkavarója volt népeknek és embereknek, mindenki tisztában van Olasz- meg Muszkaországgal. A háború előtt

azonban az egyszerű ember számára ezek éppen olyan fogalmak voltak, mint az Opereneia, vagy a mesebeli király kacsalábon forgó vára.

Az Adrián, meg a Földközi-tengeren akárhányszor delfin-rajok pattogtak ki a vízből. Valahányszor egy delfin felvetődött, valaki elkiáltotta magát:

— Hal! hal!

Ilyenkor mindenki a hajónak arra az oldalára rohant ahonnét a kiáltás jött. Nézték a delfinek játékát, amint kísérték egy darabig a hajót, azután eltűntek. A szárazföldi magyar *tengeri malacnak* hívta őket. Amíg látták a halakat, csend volt, azután meginduli az eszme-csere.

— Mit gondol kend, milyen messze lehetek a hajótól?

A másik másra kíváncsiskodott:

—Mit eszik a hal ilyen messze a parttól?

Egy abaúji ember leadta a szentenciát:

— A tengerben úgy él a hal, mint az erdőben az őz, csapatostul.

Ismét más esemény. Látszottak az afrikai partok, igaz, hogy csak nagyon kis emelkedések formájában a láthatár szélén. Megindult a találgatás, hogy mi lehet az, ami látszik és milyen messze lehet a hajótól. Ez volt mindig a legfontosabb kérdés. Valaki úgy véleke-

dett, hogy amit látnak, nagy szénakazlak a tenger partján és nem is lehet nagyon messzire. További kérdés volt, hogy kilátszanék-e a hajó a tengerből, ha itt elsüljedne. Ebben a fontos kérdésben a hajón utazó nemzet nem jutott megegyezésre.

Ez az esemény is elmúlt és megint csend volt, amíg valaki el nem kiáltotta magát:

— Hajó! Hajó!

Hajó köztudomás szerint kétféle jár a tengeren. Az egyik gőzhajó, a másik a *lepedős* vagy *ponyvás hajó*. Utóbbiról a szárazföldi magyarok nem voltak valami nagy véleménynyél. Azt tartották róla, hogy csak bolond ember merészkedik el lepedős hajón ilyen messzire a partoktól, mert ha megáll a szél, nem tud kimozdulni a helyéből. Annál nagyobb volt az érdeklődés, valahányszor gőzhajó tűnt fel a láthatáron. Ilyenkor mindig megindult a találgatás, hogy miféle hajó lehet, honnan jön és merre megy. Az ilyenekben rendszeren az Amerikát már megjárt emberek meg a matrózok szolgáltak felvilágosítással. A gőzhajó még a cigányok érdeklődését is felkeltette és ők is odaálltak a nézelődők csoportjába. Minden egyes alkalommal megkérdezték:

— Micsoda hajó az, kérem?

— Biztosan ellenséges hajó, te cigány, — felelte az egyik amerikás magyar. — Mind-

járt az oldalunkba ereszt egy golyót. A matróz mondta. Azért nézi a kapitány is olyan nagyon. Látod, hogy a kezibe van a távcső.

— Jaj kérem, ne lessen ilyen mondani, mert ha az Istenke azt akarja, igazán ellenséges hajó, oszt nekünk talál még gyünni.

Ez az évődés minden egyes alkalommal megisméltődött és az egész fedélköz mulatott a cigányok gyávaságán.

Máskor azon mulattak az amerikások, hogy a két cigány összeveszett azon, hogy hány tengeri mérföld még Amerika és hány nap alatt érünk oda.

— Te bibas, — mondta a Pista cigány, — mit beszélsz ilyen marhaságokat. Ezerötszázegy mérföld, ha mondom neked.

— Bibas vagy te. Ezeregyszázegy mérföld, ha akarod tudni. Hét nap múlva leszünk Nevjorkban, majd meglátod, te bibas.

— Bódis János közbeszólt:

— Mondjátok meg bibasok, hogy mennyi egy tengeri mérföld?

— Azt ő se tudja, — fortyant fel a Jenő cigány. — Mégis aszongya, hogy hét nap múlva, leszünk Nevjorkban.

Sok fejtörésre és elmélkedésre adott okot az óra kérdése is. Ahogy haladtunk nyugat felé, a hazai időszámítás mind kevésbé vágott a csillagászati idővel. Délben a hajó min-

dig kétszer túlkölte a tizenkettőt, először jelezte az előttevaló napi időt, azután új túlköléssel figyelmeztette az utasokat, hogy megint vissza kell igazítani az órát. Voltak, akik sehogy sem tudták ezt a kettős időszámítást megérteni és nem hittek az amerikusoknak, akik azt mondták, hogy teljes hat óra lesz a különbség, mire megérkeznek Amerikába. Egyre várták, hogy másnap majd csak visszaigazodik az idő. Voltak, akik úgy vélekedtek, hogy a nagy víztől van az idő változása. Voltak, akik ki akarták próbálni, hogy mennyit mutat az órájuk, mire megérkeznek Newyorkba. Bacsó András, aki pedig már nem először utazott a tengeren, makacs megátalkodottsággal magyarázta:

— Nem igazítom meg az órát. Az apámtól kaptam és még sohase sietett egy percet se. Majd meglássátok, ha sokáig megyünk, megint pászolni fog az idővel.

Ebben egyébként igaza is lehetett Bacsó Andrásnak.

Máskor a vízről fo'yt az elmélkedés. Mekkora a legnagyobb hullám és mi csinálja a hullámokat meg a szelet. Különös fejtörésre adott okot, ha hullám volt olyankor is, mikor a szelet nem lehetett érezni. Ilyenkor azt mondták, hogy alulról kavarodott föl a víz. A hullám a víznek az *ereje*. Mikor csak apró hullámocskák fodrozzák a víz felszínét, az a vélekedés, hogy

nem lehet mély a tenger, mert nincs a víznek ereje, Ilyen tengerészeti szakkérdésekben nagy becsületük volt azoknak, akik megbízható forrásokra tudtak hivatkozni. Ilyen források iközött szerepeltek a mosogató legények, a hajószakáesok és pincérek. Az egyik sopronmegyei ember, aki németül is tudott, folytonosan azt a pincért citálta, aki Keletafrikában is járt és *a többi tengereket is ismerte*. Az ő véleményével szemben nem volt apelláta.

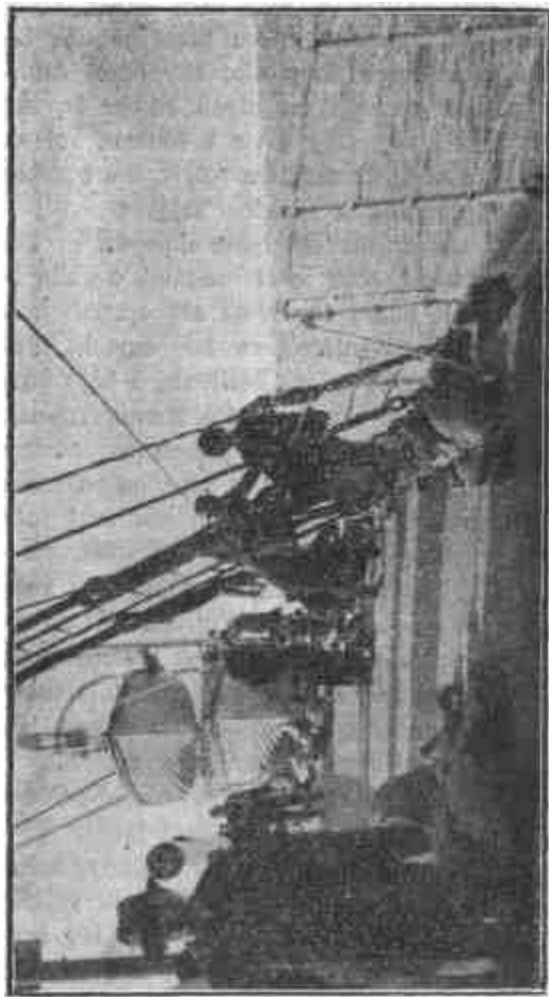
A másik probléma volt az apály meg a dagály, amelyet az emberek már Fiúmében, Palermóban meg Gibraltárban a kikötő mólóin tapasztalhattak. Mi okozhatja a víz emelkedését, meg süllyedését? Egy öreg csanádmegyei paraszt a kezével utánozta a víz mozgását és úgy magyarázta:

— Lássák, a víz így mozog. Mikor Fiúmében fölmegey, akkor Amerikában lent van, mikor Amerikában fölmegey, Fiúmében kisebb lesz.

Valaki hozzáfűzte a magyarázathoz:

— Biztosan attól van, hogy a föld gömbölyű. Ha megfordul, a víz egyik oldalról átfolyik a másikra.

Ez a fejtegetés csak részben talált helyeslésre. Különféle ellenvetések szegezödtek vele szembe. Voltak, akik azt mondták, hogy akkor *az egész víznek* át kellene folyni és előntené

AZ OCEÁN KÖZLEPÉN.

a földeket és voltak, akik nem hitték, hogy a víz egy huszonnégy óra alatt kétszer be tudná futni azt a nagy utat Európától Amerikáig meg vissza. Volt olyan ember is, aki azért nem hitte, hogy a víz a földnek hol az egyik, hol a másik oldalára folyik, mert akkor magával sodorná a lepedős hajókat.

Annyi ember mellett, mint ahányan az Ultonián utaztak, nem lehet csodálni, ha majdnem napról napra fordultak elő apróbb bal esetek, megbetegedések és hol egyiket, hol pedig másikat be kellett szállítani a hajó kórházába. Ilyenkor a szomszédok a matrózoknál, ápolónőknél érdeklődtek az üresen maradt ágy gazdája után. Az érdeklődés azonban sohasem tartott sokáig; huszonnégy óra multával már senki sem beszélt róla. Legfeljebb mikor visszakerült, kérdezősködtek, hogy mi baja volt, hogy bánt vele a doktor és milyen volt az ellátás a kórházban. Az általános vélemény az volt, hogy a kórház nagyon rossz találmány és nem való meglett embernek. Csupa híg lötytyöt adnak, mint a pendeles gyerekeknek.

A kórházból visszakerült egyik ember például nagy méltatlankodással magyarázta:

— Mondtam a magyar doktornak, hogy sohasse fogok erőre kapni, ha nem adnak valami jobbfajta betegkosztot. Kértem egy kis szalonnát, vagy kolbászt, de úgy tett, mintha

süket volna. Egy szemet se hallgatott rám.

Különös szórakozás volt, hogy mikor semmi dolguk se volt az embereknek, akkor — ugattak. Megugatták a bosnyákokat. A hajón ugyanis hetven-nyolcvan bosnyák is utazott velünk, felerészben tizenhat-tizennyolc esztendőes gyerekek. Külön voltak elkvártélyozva a legelső hálöhelyiségben, egészen a vízvonal alatt és senki sem érintkezett velük, részint mert nem értették a nyelvüket, részint mert féltek a tetvektől. Népszerűtlenek is voltak, mert az amerikusok azt mesélték, hogy minden munkát elvállalnak és ők rontják Amerikában a munkabéreket. Egyszer, mikor csapatostul vonultak fel a fedélzetre, valaki tréfából ugatni kezdett. A többiek elkapták a durva ötletet és ugattak, csaholtak, vonyítottak, ki vékonyan, ki vastagon. Ugatott az egész hajó. Ettől fogva mindennap kétszer-háromszor megugatták a bosnyákokat, akik bambán néztek maguk elé és nem tudták mire vélni a furcsa koncerteket.

Este hét órakor volt a vacsora. Utána a legtöbben rögtön le is feküdtek, de akadtak egyesek, akik a kázinóban megittak egy üveg állott, áporodott sört, vagy kiültek a korlát mellé és nézték a csillagokat. Egyik csendes este négyen-ötven sokáig beszélgettek. Ekkor jegyeztem fel noteszembe a különös magyarázatot:

— Most már mélyebben megy a hajó, mert a

sok nép lement a fenekibe, oszt attól odalent nehezebb lett.

A megnehezedett hajó pedig éjjel is szakadatlanul hasította a vizet és haladt a vágyak, reménykedések célpontja, Amerika felé.

XIV.

Éjszaka

Sajátságos hangulata van az éjszakának.

Mikor az est fekete fátyol módjára leereszkedik s a homályban elmosódnak a dolgok körvonalai és beleolvadnak a sötétségbe, mint ha megváltoznék a lényegük is. Megszűnik a nappal biztossága, imbolyognak az árnyak, szállnak a vágyak, sejtések, misztikus hangulatok ébrednek és úrrá válnak a lelkeken. Az emberek csak külsőleg ugyanazok, de énjük megváltozik, szinte beleolvad a sötétség leikébe.

Az eddigiekben sokat elmondtam az Ultonia nappali életéről. Megkísértettem, hogy képet adjak egy kivándorló hajóról, amely közel ezerháromszáz embert vitt ki magával Amerikába. Kerestem közöttük a típusokat, akiket általánosítani lehet és az egyéniségeket, akik kiemelkednek társaik tömegéből. Megpróbáltam, hogy összefoglaló képet adjak a kivándorló Magyarországnak.

Mindez a nappali életre vonatkozott. Egészen más volt az éjszaka. Az éjszaka visszaemlékezéseimben sokkal szűkebb területére, sokkal kevesebb emberre, majdnem kizárólag a saját hálótermemre szorítkozik. A hajó többi részéről éjjel nem volt áttekintéseim. Lefekvés előtt majdnem naponta elég sokáig fent voltam ugyan a fedélzeten, de ezt az időt a nappalhoz számítom. A fedélzeten égnek a villanylámpák, láttuk egymás arcát, ugyanúgy beszélgettünk, dohányoztunk, mint napközben. Éjszakának azt az időt tekintem, mikor a hálókörülkötésekben lecsavarták a villanylámpák legnagyobb részét, megszűnt az élet nyüzsgő eleven-sége és az álom fátyola kezdett ráborulni az emberek szemére.

Egészen különös, idegenszerű volt a hajó éjszakája. A nappali alakok, az amerikások, akiknek történeteit feljegyeztem, az új kívándorlók, akik az otthoni életük körülményeit mesélték el nekem, a kalandorok, akiket nyughatatlan vérük hajtott az idegen világba és mindazok, akikkel összeismerkedtem és összebarátkoztam, mintha egy csapásra eltűntek volna. Helyettük másokat ismertem meg, akiknek arcát nem láttam, akiknek egyéni történetét nem tudom s akiknek csak a hangjára emlékezem és a teremnek arra a helyére, ahonnan a hang jött. Ezek nem

a nappalnak, a világos meglátásnak, az egymás közötti érintkezésnek, hanem az éjszakának, a misztikumnak, a fantáziának voltak az emberei. Bizonyára vannak ilyenek minden társadalmi rétegben, minden foglalkozási ágban is, csak rendes körülmények között nem nyílik alkalmunk őket megismerni.

Emlékezéseimben a sötétbe borult tengeren változatlan egykedvűséggel haladó hajó zakatolása összevegyül a *mesemondók* hangjával, Hárman vagy négyen voltak ilyenek a mi hálótermünkben, akik a korán leszálló decemberi éjszakában felváltva tartották szóval hallgatóságukat. Bizonyára ők voltak odahaza a falu mesemondói is, akik téli es léken, darvadozás közben hallott vagy kigondolt történeteket meséltek a sötétben gubbasztó hallgatóiknak. Határozott tehetségek voltak, akik formáltak meséik anyagát, a kifejezésnek meglepő készségével rendelkeztek és le tudták kötni hallgatóik érdeklődését. Sokszor meg tudtam állapítani meséik eredetét; kiesillant belőlük a jó öreg Ezópus, akiről nem tudom, hogy milyen úton jutott el hozzájuk, néha megjelentették a ponyvának ismert hőseit, Ubrik Borbálától Rózsa Sándorig és szerepeltek náluk gyermekkorunk tündér- és sárkánymeséinek alakjai is, teljesen népies átformálásban. Hihetetlenül feszült figyelemmel hallgatták őket,

még a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani. Szinte megkönnyebbülés vett erőt az egész hálótermen, mikor a parasztegényből lett vitéz legyőzte a hétfejű sárkányt, vagy a szegénylegényből lett rablóvezér, aki csak a gazdagokat bántotta, kiszabadult a csendőrök üldözéséből.

Legtöbbször azonban csak a kezdet volt ilyen mondvascinált *mese*. Amint a mese befejeződött, valamelyes gondolattársulás révén nyomban bekapcsolódott egy másik történet, amely majdnem mindig így kezdődött:

— Nálunk is volt egy ember ...

Ezek a maguk megfigyelte és magukcsinálta történetek voltak a legérdekesebbek. Majdnem mindegyiknek a szereplője a falunak egy olyan alakja volt, aki valamely különleges szokásában, tulajdonságában, vagy furcsaságában, elütött a többiektől. A különlegesnek összeüt-közése a rendessel, a kivételesé a mindennappal, olyan gazdag mesetéma, amely bőségesen ad anyagot a mesemondók számára akár a fonóban, akár pedig az Ultonia hálótermében.

A másik gazdag tárgyköre volt ezeknek az éjszakai meremondásoknak a katonaság. Nem szabad elfelejteni, hogy túlnyomóan javakorukban levő férfi-emberek között voltam, akik majdnem mind ették a császár kenyerét s akiknek a kaszárnijában és egyenruhában töltött há-

rom esztendő mély nyomot hagyott az emlékezetében. Nem volt este, hogy a katonaságról ne meséltek volna. És le kell szögezni azt is, hogy a katonaságra való visszaemlékezések hangja mindig derűs volt. Ezek az emberek nem voltak militaristák, vagy antimilitaristák, ők nem az elméletek, hanem fiatal esztendőik szemüvegén keresztül látták a katonaságot, a kapitányt és számvevő őrmestert, a gombpucolást és kirukkolást, a *regemencfánit* és nagy parádét.

Volt a hálóterem mesemondói között néhány humorizálásra hajló természet. Ezek mesélték el, hogy a kaszárnnyában vizet öntöttek valakinek a csajkájába, a csajkát elhelyezték az ágy fölötti polcon s a fülére kirojtozott végű spárgát kötöttek, hogy az pontosan az alvónak az orrára lógjon le. A történetet szóról-szóra legalább négy-ötször hallottam, de a hálóterem közönsége mindig feszült érdeklődéssel leste, hogy az orrcsiklandozásra az alvó mikor kezd el kapkodni a kezével és mikor zúdítja a maga nyakába a vizet. A másik szokványos katonatörténet volt, hogy az alvó bakának selyempapírt húztak a lábujjai közé és meggyújtották. Mindenki tudta, hogy a történetnek az a vége, hogy az alvó először csak rugdossa a levegőt a lábával és akkor ébred fel, amikor a selyempapír már az ujjait égeti, de lélek-

zetfojtva várták a pillanatot, hogy mikor lesz joguk nevetni a komikus jeleneten.

A közönségem becsületére kell elmondanom, hogy trágárságot az egész hosszú úton, de különösen az éjszakai mesemondások idején sohasem hallottam. A kifejezések között voltak ugyan bőségesen olyanok, melyeket a kifinomodott társadalmi formák nem bírnának el, de ezekből hiányzott a tudatosság és szinte természetes virágai voltak a mesemondók nyelvkincsének. Sikamlósságot, vagy kimondott erotikát ellenben sohasem tapasztaltam. Ami ebbe a fogalomkörbe vágott, inkább egyszerű dévajkodás volt és a mese érdekesebbé tételét szolgálta, így nagy tetszéssel találkozott a kis kakas meséje, akinek a török császár elvette a gyémántkrajcárját. Bosszúból a kis kakas belebujt a császár bő bugyogójába és megcsípte a török császár farát. Ha jól emlékszem, ezzel a mesével is találkoztam előzőleg valamilyik népmese-gyűjteményben.

Az esti mesélések tekintetében a hálóteremben valóságos szokásjog fejlődött ki. Ha valaki belekezdett egy történetbe, vagyis magyarán mondván letette a garast, azt soha meg nem zavarták és félbe nem szakították. Ezt a jogot még az idegen nemzetiségűek is respektálták. A mi hálótermünk közönsége túlnyomóan magyar volt és a mesélés is mindig ma-

gyarul történt Ha a mesélés megkezdődött, a kevés számú idegen elhallgatott, vagy legfeljebb suttogva beszélgetett a szomszédjával, de a mesemondót nem zavarta. Az unalmas mesélőnek csak egy büntetése volt: elaludtak a hallgatói. Viszont, akinek a meséjét megszerették, azt ketten-hárman is felszólították, hogy mondja már no azt a mesét, amelyikben király lett a szegény ember legkisebbik fiából.

Az éjszakába belenyúló esti meséléseknek ebben a hangulatában megváltoztak az Amerikáról való beszélgetések is. Mert Amerikáról néha éjszaka is beszélgettek. Nem tudom, elég világosan fejezem-e ki magamat, de ha jól figyeltem meg, éjszaka elmosódtak a munkahelyek, gyárak, bányák körvonalai és megszorodott a fantasztikus elem. Ilyenkor hallottam a rendestől eltérő, némileg kalandos történeteket is, amelyeket nappal elhallgattak. Egyik éjszaka mesélte el például egy amerikás, akit azután sem ismertem meg, új-mexikói kalandjait.

A hang gazdája, — mert csak a hangot hallottam, — először Newyorkban és Harrisonban dolgozott villamossági gyárakban. Onnét elkerült Chicagóba, a General Electric Co. telepére. Ott is dolgozott két esztendeig. Két esztendei munka után egy sztrájk alkalmával elbocsájtották és hosszú ideig se a villamossági

iparban, se pedig saját mesterségében, a lakosságban nem tudott munkát kapni. Volt egy kis megtakarított pénze, azt fogyasztotta, amíg viceházmesternek nem került egy nagy irodaházba napi hetven cent keresettel. Ott került össze egy földügynökkel, aki rávette, hogy vegyen földet Új-Mexikóban, a Pecos River mentén, Roswell közelében. Az ügynök azzal boldította el, hogy ott már hetven magyar család van megtelepedve, akik kész örömmel fogadnának egy olyan mesterembert, aki gépeiket és szerszámjaikat tudná javítani s ennek ellenében közösen megművelnék a földjét. Az emberem örömmel fogadta az ajánlatot, minden megtakarított pénzét beleölte az új-mexikói százhatvan holdas birtokba és elutazott. A földet odalent meg is kapta, de telepéseknek nem volt se híre, se hamva. Három becsapott társával együtt első kolonizátorok lettek volna azon a vidéken, ahol harminc esztendő előtt még az apás és navajo indiánusok kóboroltak. A birtok nagy darab füves rónaság volt, négy sarkán kicövekelve, ötven kilométerre a legközelebbi lakott helytől. A százhatvan holdat ott kellett hagyni gazdátlanul. Az emberem az el pasoi vasúttársasághoz szegődött el pályamunkásnak, hogy legalább annyit keressen, hogy vissza tudjon jutni Chicagóba. Szidta is a földügynököket és ajánlotta, hogy

senki velük szóba ne álljon.

Sajátsága volt az éjszakai mesemondásnak, hogy az úttal kapcsolatosan is merültek fel olyan témák, amelyeket napközben sohasem hallottam emlegetni. Egyik este például valaki a tengeri szörnyetegeket kezdte emlegetni. A félhomály szárnyra eresztette a fantáziát és az ágyakon heverő emberek mind nagyobbakat mondogatva rémítgették egymást. Az egyik ember azt mondta, hogy vannak akkora halak, hogy a farkuk csapásával be tudják zúzni a hajó oldalát, a másik már akkora vizikígyóról hallott, hogy rácsavarodik a hajó testére és összeroppantja az egész alkotmányt, a harmadik a fúrós halakat emlegette, amelyek kifúrják a hajó fenekét, hogy elsüllyedjen. Valamelyik amerikai viszont a jéghegyeket emlegette, amelyek úszkálnak a tengeren és éjszaka, mikor nem lehet látni őket, beleütköznek a hajóba. Ez pedig igaz is, nem úgy, mint az óriás tengeri kigyó, mert a jéghegyek képe ki is volt nyomtatva az amerikai újságokban, Az impresszióm az volt, hogy ilyen beszélgetések után félelem üli meg útitársaim lelkét. Egy ízben, mikor a jéghegyekről volt szó, valaki megkérdezte:

— Mi lenne velünk, ha a jéghegy most behatítaná a hajó oldalát?

— Azt ugyan ne kérdezze kend, mert ha

igaz volna, már nem telne rá idő, hogy feleljek a kérdésére.

— Mi lenne? — szólt közbe a harmadik ember. — Hát elpusztulnánk, akár a patkányok.

Általában éjszaka, mikor társaim nem egymással állottak szemben, hanem beszéd közben a sötétségbe bámultak bele, szinte hangosan gondolkodva elmondtak sok mindent, amit napközben nem lehetett tőlük hallani. Napközben esetleg keménynek mutatkoztak, szegyeitek talán az ellágyulást, de éjszaka félhangon, amit azonban majd az egész teremben lehetett hallani, elmondották, hogy bizony sajnálták otthagyni a feleségüket, anyjukat, vagy gyerekeiket. Ilyenkor hallottam törtéákat, melyek úgy kezdődtek:

— A mi falunkban is volt egy ember, aki kiement, de nem gyött többet haza...

Az ilyen történetek ránehezdedek mindenkinek a lelkére. Senki se tudhatta, hogy őt is nem éri-e majd ugyanaz a sors. A nehéz hangulatban egyesek emlegetni kezdték a halottat, akit mi temettünk az óceán vizébe és akiről napközben soha szó nem esett. Megindult a találgatás, hogy mi lett azóta vele a víz fenekén és mikor fogja a felesége megtudni[^] hogy meghalt. Ilyenkor csend lett egy darabig, azután valaki nagy sóhajtással megtörte a hallgatást:

— Hiába, akármilyen sokat is keres valaki Amerikában, mindig csak huzza haza valami...

— Hiszen jó volna odakint minden, ha mindig tudná az ember, hogy mi van odahaza...

Az ilyen megjegyzéseket gyakran filozofálás követte és a bölcsek megállapították, hogy a kívánság lehetetlen, mert Amerikában akkor alszanak az emberek, mikor odahaza ébren vannak és megfordítva.

Azután megint csend lett és a csendet egy imádkozó embernek nronoton hangja törte meg. Így ment ez estéről-estére, míg csak mindenkit el nem nyomott az álom. Aludt az egész hajó, csak néha hallatszott a szolgálattelvő tisztek és matrózok lépteinek kopogása felettünk a fedélzeten. Kívül a hullámok verődtek a hajó oldalához, a kis ökörszem-ablakon pedig bera-gyogtak a csillagok. Alattunk volt a mélységes tenger, felettünk pedig a mérhetetlen magasságú és mélységű éjszaka...

XV.

Amerika előtt.

December derekán voltunk már, de hideget még mindig nem éreztünk. A Golf-áramot szel-
tük keresztül, amely felmelegíti az óceán le-
vegőjét. Helyenkint a tenger egész felszínét
elborította a sárgásbarna növények tömege. A
népek ezt a növényzetet *tengeri trágyának* ke-
resztelték és belőle arra következtettek, hogy
már közel vagyunk Amerikához. Délben a pa-
rancsnoki hid alatt, az Óceán térképén kis
zászlócskával jelezték ugyan a hajónak pontos
helyét és ez a jelzés még ezer tengeri mérföld
távolságot mutatott, ehhez azonban a fedélköz
utasai nem érteitek. Abban az egyben egyéb-
ként igazuk volt, hogy minden mérfölddel,
amit megtettünk, közelebb jutottunk Ameriká-
hoz.

Ezeken a napokoi valahogyan megneheze-
dett a hajó hangulata. A vidámság, amit kez-
detben tapasztalni lehetett, teljesen eltűnt. A
hazainak és hazulról hozott dohánynak az utol-

só emlékei is eltűntek és mindenki már csak a hajó éttermére és kantinjára volt utalva. Az idő nem volt épen rossz, a vihar, amely Gibraltár után néhány napig dobálta a hajót, megszűnt, de a minduntalan megeredt eső sűrű, nagy cseppekben esett és lekergette az embereket a hálóhelyiségekbe. Esett egy-két óra hosszúságú eső, azután megint kiderült és hatalmas szivárvány-hidak íveltek át a tengert. Ilyenkor megint mindenki feljött a fedélzetre, de nem nagyon örült a rövid ideig tartó napfénynek, szivárványnak és ragyogásnak.

Ahogy közeledtünk Amerika felé, megint nagyon megszorodtak az Amerikáról való beszélgetések, melyeket a megelőző viharos napok alatt nem nagyon lehetett hallani. Az amerikaiak megint kezdték kicserélni tapasztalataikat, akik pedig először tették meg az utat, hallgattak és érdeklődtek. Az érdeklődés azonban ezúttal nem annyira a távoli lehetőségekre, mint inkább a közvetlen előttünk álló dolgokra, az Ellis Islandi vizsgálatra, az eligazodásra és a partraszállás formalitásaira irányult. Azok, akiknek nem volt meg a partraszálláshoz szükséges huszonöt dollárjuk s csak abban bizakodtak, hogy amerikai hozzátartozóik Ellis Islandon kiváltják őket, aggódva mondogatták, hogy mi fog történni velük, ha rokonuk nem jön elébük, vagy nem deponálja

a pénzt a bevándorlási hatóságnál.

Bux Jakab, akinek az út kezdetén szintén nem volt meg a pénze, e tekintetben már megnyugodott. Amint remélte, sikerült neki összeberetválni a partraszálláshoz szükséges összeget nemcsak maga, hanem állítólagos felesége részére is. Különösen jó napjai voltak neki a vasárnapok és hatványozott arányokban szaporodott meg a közönsége az utolsó napokban. Az emberek nem akartak borostás ábrázattal megérkezni Amerikába. Bux Jakab tudatában is volt monopolisztikus helyzetének. Eleinte még elfogadta a koronát és fillért, utóbb azonban már csak dollárban dolgozott. Neki minden oka megvolt, hogy meg legyen elégedve.

Ezeken a napokon erősen megindult a levélírás is. A járatosok elmondták, hogy Ellis Islandon van postahivatal és ha ott dobja be az ember a levelét, azt már a legközelebbi hajóval hozzák is vissza Európába. Mindenki értesíteni akarta hozzátartozóit, hogy szerencsésen átjutott a nagy vízen. A kantinos egész nap levelezőlapot és levélpapírt árult. A lajbizsebekből előkerültek a ceruzák és hordók, ládák hátán görcsös, íráshoz nem szokott ujjak, nagy ákom-bákom betűkkel számoltak be az utazás eseményeiről. Az írástudókat igénybevették a többiek és kérték, hogy szívességből

írják meg az ő levelüket is. Huszonöt-harminc embernek én irtam meg a hazaszóló levelét. Ezen a réven is bepillantást nyertem nagyon sok ember viszonyaiba. Még szerelmes levelet is írtam egy lánynak. Igazán az elismerés legfelső foka lehetett, mikor megbízóm kijelentette, hogy még a könyvben sincsenek olyan szépen ríkató levelek, mint aminőt én irtam neki.

Ismerőseim körében a becsületem nagyon megnövekedett, mikor azt látták, hogy nemcsak magyarul tudok írni, hanem megírtam egy svájb parasztasszony németnyelvű levelét is, sőt még angol címet is tudtam írni egy Dakotába szóló levélre. Ezt annál inkább respektálták, mert saját bevallásom szerint még nem jártam Amerikában. Volt olyan falusi magyar, aki fizetni akart a levélírásért és mikor nem fogadtam el, egészen megbotránkozva mondta, hogy odahaza az ilyesmiért a pénzt még a jegyző is elfogadja.

Ahogy teltek a napok, az emberek egyre várták a jeleket, amelyek a szárazföld közeledésére utalnak. Egyik délelőtt egy nagy vitorlást láttunk, amelyik déli irányban keresztezte az utunkíat. Amint megtudtam, egyike volt lazoknak a nagy vitorlásoknak, amelyek a Hornfok megkerülésével mennek Délamerika nyugati partjára és Chiléből salétrommal megrakodva térnek vissza. A vitorlás fuvar olcsó, en-

nél a rakománynál pedig az idő nem játszik szerepet. A vitorlás aránylag közel haladt el előttünk, úgy hogy a parancsnoki hídról zászlójeleket váltottak vele. Az emberek körében a vélemény az volt róla, hogy most már csakugyan közel kell lenni Amerikának, mert lepedős hajó nem mehet el messzire a parttól. Ettőlfogva a korlátnak támaszkodva mindenki azt leste, hogy mikor találkozunk új lepedős hajóval, A képzelődés erősen dolgozott és majd itt, majd ott harsant fel a kiáltás:

— Hajó! Hajó!

De hajóval egészen a legutolsó napig nem találkoztunk és a ködfoszlány, amit vitorlának néztek, mindig újabb csalódást okozva szertefoszlott a semmisségben.

Szinte el sem lehet képzelni, hogy ez a feszült várakozás és folytonos csalódás mennyire kifárasztotta a fedélköz utasait. A hajó már untatta őket, mind türelmetlenek voltak és türelmetlenségük szinte óráról-órára növekedett. Már szinte kizárólagosan egy képzet vett rajtuk erőt: Amerika.

Azután jöttek a szárazföld komolyabb jelei. Egyik reggel sirályok keringtek a hajó árboca körül és le-lecsaptak a hajó csavarja által felkavart fehérés vízsávba. Ugyanaznap délután hirtelen, mintha függönnyt bocsájtottak volna le a Golf-áramlás meleg levegője mögött, be-

A FŐPINCÉR ÉS AZ ÁRBOCMESTER.

állott a kemény, decemberi hideg. Le kellett menni a hálólhelyiségbe a meleg, téli gúnyáért. Az árbocmester elmondta a tolmácsnak, a tolmács elmondta az egyik embernek és attól elterjedt a hír, hogy már igazán csak két napunk van Amerikáig.

Aznap este volt még egy kisebb fajta szenzációnk, amelyet ma sem tudok megmagyarázni. Nyolc óra tájban, mikor a vacsoráról már kijöttünk és csak kevesen voltunk a fedélzeten, az Ultonia nagyot zökkent. Olyan érzés volt, mintha a víz alatt a hajót valami megemelte és ismét visszaejtette volna. Néhányan elkezdtek kiabálni:

— Kőre ment a hajó!

A parancsnoki hídon volt is valami szaladgálás, azt hiszem, egy darabig álltunk is, de utána folytattuk utunkat. Hogy mi történt, senki sem mondta meg, az utasok legnagyobb része pedig, aki már lefeküdt, tudomást sem szerzett az eseményről.

A következő nap eseménytelenül telt el. Este az árbocmester meg a főpincér a fotográfia reményében, amit megígértem nekik, titokban meginvitáltak a matrózok helyiségébe egy kis mulatságra.

A matrózok hálólhelyisége a hajó legeslegvégén volt, az asszonyok osztályán túl, közvet-

lenül a hajócsavar fölött. A szűk helyiségben való tartózkodás, különösen mert a hideg miatt a fedélzetre nyíló csapóajtót sem lehetett kinyitni, kellemetesen épen nem volt mondható. A csavar közelsége miatt minden állandóan rezgett és remegett. Összepréselődve ültük körül az asztalt, amelyre ágyak alól, ládák, kofferek, és egyéb rejtékhelyekről egymásután kerültek elő a dugott szeszes üvegek. Sivár ivás kezdődött, kártyával tarkázva. Felerészben pokert, felerészben pedig olasz kártyával *sette mezzot* játszottak, amely a magyar huszonegyeshez hasonlít. Annak idején Rivában a kettes császárvadászoknál, ahol a legénységünk fele olasz volt, megtanultam ezt a nemes játékot és így nem volt akadálya, hogy én is résztvegyek benne. Az árbocmester minden osztás után töltött és koccintásra emelte a poharát. Csalni az ivásnál nem nagyon lehetett és a kutyául erős brandytől meg whislytól a társaság nagyobbik része csakhamar elázott. A hangulat kezdett vadra fordulni és a játékosok kezdték egymást meg nem engedett manipulációkkal gyanúsítani. Egyik-másik a többieknek felfelé menő női rokonait emlegette, nem egészen hízelgő jelzők kíséretében. Szerettem volna szabadulni, de nem lehetett, mert nyeresben voltam és partnereim állandó revánsot követeltek, egyébként pedig

jobbról és balról be voltam szorítva szívélyesházigazdáim közé.

Jóval éjfél után volt már, mikor kijutottam a szabad levegőre. A részletekre, hogy miként végződött a multság, már nem emlékszem, de azt tudom, hogy kábult voltam, szörnyen, fáj a fejem és mikor a sötét hajón végig börtorkáltam hálótermem lejáratahoz, sokkal több csillagot láttam, mint amennyi az égen ragyogott. Másnap megolvastam a pénzemet. Tizenhét dollárt gomboltam le erről az internacionális társaságról, amellyel nem szeretnék valamilyik kikötőváros csap székében találkozni. De az utam élményeihez ez is hozzátartozott. Nélküle nem tapasztaltam volna ki az Ultoniát minden vonatkozásban.

Eljött az utolsó nap. Kora reggel kezdődött a nagy munka a hajón. Kötélkötegeket, ládákat, csomagokat hordtak ki a fedélzetre, tisztogattak, dolgoztak mindenfelé. Az emberek mondogatták:

— Bontják már a hajót. Holnap Amerikában leszünk.

Két-három gőzössel is találkoztunk, majd egész sereg motoros halászhajó vett körül bennünket. Már igazán nem lehetett tagadni, hogy; közel vagyunk a szárazföldhöz. Nyolc óra tájban köd ereszkedett le és az Ultonia menését nagyon meglassilva, állandó túlkölés közben

haladt előre. A túlkölésre néha válasz is jött; más hajók is voltak a közelünkben.

Délelőtt utolsó vizsgálatot tartottak a hajón, A hajóorvos mindenkit megvizitált, utána mindenkinek fel kellett mutatni a jegyét meg útlevelét. A vizsgálat után az egyik oláh előszedte a pikuláját és fújni kezdte. A társai a parancsnoki híd alatt pikulaszóra táncoltak. Egészen furcsa havasi hangulat volt: a zúzmaralepte angol hajón bundába öltözött, táncoló mócok. A többiek körülállták őket és kezükkel verték, lábukkal dobogták a taktust. Védekezés volt egyúttal a hideg ellen.

Ennek a napnak volt még egy szenzációja. Dél tájban sűrű, nagy pihékben esni kezdett a hó. A magyarok csodálkozva konstatálták, hogy a hó nemcsak a szárazföldön, hanem a tengeren is esik. Még jobban meg volt lepődve egy máltai olasz, aki soha életében nem látott még havat. Valósággal megrémült a csoda láttára, mikor pedig látta, hogy a többiek örülnek a befehéredett hajónak, félve nyúlt hozzá a fedélzetet borító hóhoz és elkapkodta a kezét a nedvesen hideg tapintásra.

A hóval csak Tóth László volt megelégedve: Igaza lett neki, diadalmaskodott:

— Mondtam én, hogy bolondság volt a meleg. Decemberben tél van, meg kell gyünni a hónapnak meg a fagynak.

Délután két óraker kinyitották a hajó pénztárát. Mindenféle nyelven kikiáltották, hogy lehet pénzt beváltani és táviratot feladni. Aki- nek van még magyar, görög, olasz, spanyol, vagy bárminő más pénze, becserélheti dollárra. Holnap reggeltől kezdve már a dollár a kizárólagos úr.

Ezen a délutánon már senki sem találta helyét a hajón. Mindenki csomagolt, rendezkedett, félbehagyta a csomagolást, felment a fedélzetre megnézni, hogy odafent mi újság, aztán megint lement, hogy néhány szót váltson ismerőseivel. A férfiak átmentek a női osztályba, hogy feleségükkel beszéljenek és segítsenek a nagy készülődésben. Soha akkora jövés-menés nem volt a hajón, mint az utolsó néhány óra alatt. Ebben a nagy járás-kelésben csak Bux Jakab nem vett részt. A nagy hálóteremben, a vízcsap mellett, reggeltől estig állandóan nyírt és beretvált. Még a tiszteltbeli Bux Jakabné is átjött a női osztályról és segített neki. Szappanozott és lemosta a kezelésen átesettek ábrázatát. Kivándorló hajón nem is rossz mesterség egyedüli borbélynak lenni.

Eltelt ez az utolsó nap is. Este utoljára feküdtem le megszokott hálólhelyemen, Bux Jakab és a kis kerek ablak között. Lefekvéskor úgy éreztem, hogy kitör rajtam huszonhárom

napnak minden fáradtsága és kényelem hiánya. A levegő is mintha fojtóbb, fullasztóbb lett volna, mint bármikor azelőtt. De minden fáradtság mellett is késő éjszakáig nem jött a szememre álom. A fejemben rendezgettem a gondolataimat és szemlét tartottam az emberek tarka változatossága fölött, amely kivándorló utamnak kereteit megadta. Képek, elbeszélések, epizódok, nevek kavargtak az agyamban, éreztem a földszeretetet, amely társaim legtöbbjét kihajszolta az idegen világba és átéreztem a reménykedésüket, amely gyáron, kohókon, bányákon keresztül visszavezérli őket Magyarországra. Nem voltak az én körömből valók, híréből sem ismerték a kultúrának azt a mértékét, melyet a magamfajta ember az élet nélkülözhetetlen kellékének szokott tekinteni és mégis mondhatom, megszoktam, sőt talán meg is szerettem őket. Emberek voltak ők is, talán még azt is mondhatom, hogy egy-két kivételt leszámítva, megértőbben, egymás hibái, baja iránt elnézőbben viseltettek, mint viselkedett volna ugyanannyi úgynevezett intelligens ember hasonló szűk helyen összeszorítva, hasonló viszonyok közepette.

...Éjszaka óceáni utunk véget ért. Amerikai, tengeri területre érkeztünk.

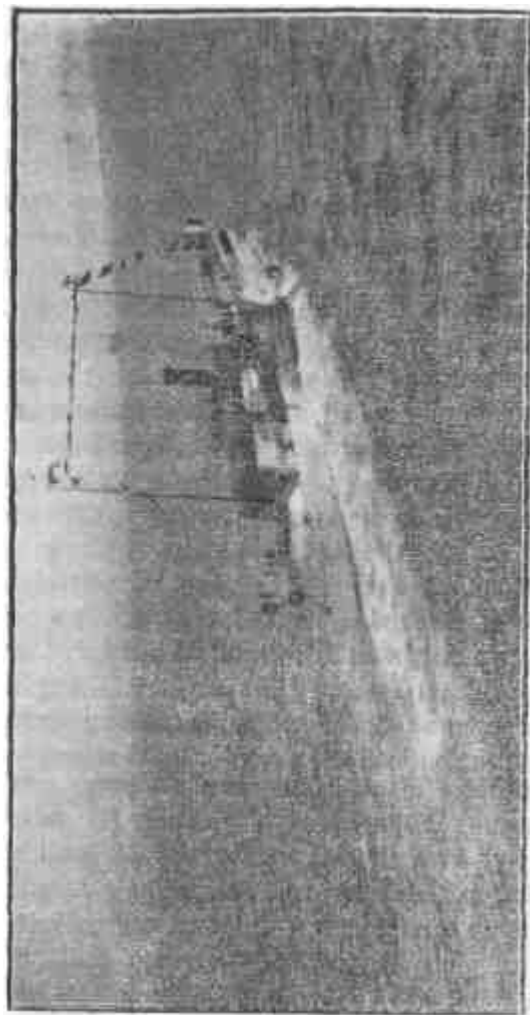
XVI.

Ellis Island

December 19-én ködös, de nagyon hideg reggelre ébredtünk. Az Ultonia csak lassan mozgott a reggeli szürkületben. A távolban világító tornyok fénye villant meg és tűnt el ismét. Az árbocok körül ezer meg ezer madár kóválygott. A sötét ködgomolyagban néha kivált egy-egy halászbárka körvonala, azután megint eltűnt. Köröskörül szüntelen túlkölés hallatszott, mintha valahonnét a mélységből jöttek volna a hangok. Közeledtünk Amerikához. A délelőtt folyamán ki kellett kötnünk Newyorkban.

A fedélköz utasai lassan a fedélzetre gyülekeztek, persze inkább a férfinépség, mert az asszonyok a hideg elől szobáikba menekültek, meg különben is a kiszállásra készülődtek. Az ilyen készülődés az asszonyokat mindig erősebben foglalkoztatja, mint a férfiakat.

A világosodással a hideg csak fokozódott. A helyben állás kezdett nagyon kellemetlen

VÁDÁTVA NYARÓALTI FÜLÉNK EGY KICSINYE HOFFHÉJER HAJÓ.

lenni. A paraszt higiéné ezen a kellemetlen állapoton gyorsan segített. Húsz-harminc ember hirtelen katonás rendbe állt és egy jóhangú legény vezényelni kezdett:

— Doppelreihen rechts um! Marsch!

Öt pere múlva csak úgy dobogott az egész fedélzet. Mindenfelé szakaszonként katonai gyakorlatokat végeztek. A jelenet tényleg érdekes volt. Amerikai tengeri területen, angol hajón, magyar fiúk katonai gyakorlata német kommandóra.

A hajó alig haladt, szinte állani látszott már. A vezényszavak pattogását egyszerre gőzsziréna sivitása szakította félbe. Az olajössárga, piszkos vizén szinte vágatva nyargalt felénk egy kicsiny, hófehér hajó. Fent a kapitányi híd előtt aranyos sas, az árbocon az Egyesült Államok csillagos-sávós lobogója. A pilótát, a postát és a bevándorlási hivatal bizottságát hozta magával. A kis hajó előtt az Ultonia megállt. Leeresztette kötélhágcsóját és néhány ember feljött a fedélzetre. Az egyik rögtön a parancsnoki hídra ment, két egyenruhás orvos pedig bejárta a hajó összes helyiségeit. Ha valami ragályt konstatálnak, vesztegár alá kerülünk.

Szerencsére nem volt semmi baj. Átestünk a szemvizsgálaton is, — eddig a negyedik volt, de még nem az utolsó, — a hajó pedig lassan ismét megindult. A kikötőbe érkezés előtt

felvonták a lobogókat. Az első árbocon az amerikai zászló, a másodikon Cunard sárga oroszlánja vörös mezőben, hátul a hatalmas angol lobogó. Magyar színeknek, noha magyar postát vittünk magunkkal és a magyar zászló használata is benne volt a szerződésben, nem volt semmi nyoma.

Kivilágosodott. A háttérből kiemelkedett a Szabadság-szobor hatalmas alakja. Az amerikaiak elmagyarázták, hogy ez a szabadság szobra, akinek fáklya van a kezében és éjszaka világít. Elmondták azt is, hogy mögötte van a *keszegárda*, ahol ketrecekben vizsgálják meg a bevándorlókat. Biztattak, hogy nem sokára meglátjuk a harminc emeletes new-yorki házakat. Csakugyan rövid idő múlva, mint valami szürkén odavetett színpadi díszlet, rajzolódott le a horizont szélére Newyork felhőkarcolóinak és a brooklyni hídnak a körvonala. Az emberek elbáméskodtak. Ekkora házakat nem láttak se Beregben, se pedig Ugocsában.

Egymást keresztező helyi hajók, vontatók, óceánjáró gőzösök között vonultunk be a Cunard Line rakodójára. Vártunk. Először az előkelőségek szálltak partra, akik nem a fedélközön érkeztek. Azután kiraktak csomagot, árut vegyesen. A kivándorlókra csak ezután került sor. Addig volt idejük bámulni, csodálkozni

és szórakozni. Megbámulták a hajóra feljött bajusz- és szakálltalan amerikaiakat, a kétemeles propellereket, a nagy házakat és mindent, ami idegen volt nekik. Mulattak, nevetgéltek, de mulatságukba valami kesernyés árnyalat vegyült. Eddig a nagy hajó gondolkodott mind-egyikük helyett, de holnap, holnap már a nagy ismeretlennel kelnek birokra. Előttük volt még a keszegárda is, ahol az amerikaiak vizsgálják meg őket. Arról pedig az amerikusok rémtörténeteket tudtak mesélni. Sajátságos azonban, hogy egyik se tudta megmondani, hogy tulajdonképen mi történik Ellis Islandon. Mind-egyik csak a ketreceket meg a szemvizsgálatot emlegette és azzal ijesztgetett, hogy nagyon sok embert visszautasítanak.

Egyszerre kezdték kifelé terelni az embe-
reket. Az egyik hálóterem oldalát kiemelték
és padlókat fektettek le, amelyek a Cunard
Line rakodójára vezettek át. Néhány lépés és
bent voltunk a hatalmas, vasból épült raktár-
helyiségben. Pokoli láрма fogadott. A beván-
dorlási hivatal tisztviselői, rendőrök, a Cunard-
társaság alkalmazottai rohantak keresztül-kasul,
intézkedtek, parancsoltak; mentőkocsik robo-
g-
tak be és robogásukat a falak dübörögve verték
vissza; mozgó boltosok kínáltak hihetetlen ma-
gyarsággal almát, süteményt, kolbászt; közép-
pütt valaki az emelvényről kiabálta magyarul

tölcserbe a tudnivalókat:

— Mindenki a maga száma alá!... Mindenki nyissa fel a csomagját!

A falakon hatalmas fehér számok; megfeleltek azoknak, amelyek a jegyünkre voltak nyomtatva. A 33 alá állottam én is. A számok alatt estünk át a vámvizsgálaton. A vizsgálat elég könnyen ment; elvámolni való nem nagyon akadt a kivándorlók szegényes csomagjaiban. Azután az egyik oldalajtón kieresztettek bennünket a rakodó nyitott részére. Ott vártak bennünket az apró hajók, amelyek Ellis Islandba szállítottak át bennünket. Ez az átszállítás volt az egész amerikai útnak a legkellemetlenebb emléke. Marhákkal nem bánnak úgy, ahogy ezeket a kis ellis isiandi hajókon kezelték a kivándorlókat. Két-három rablóképű suhanc rúgta, öklözte, taszította az embereket, hogy minél többen szoruljanak bele egy gözösbe. A kivándorlók, mint megriasztott állatok, szó nélkül tűrtek mindent. A hivatal magyarul tudó megbízottja pedig még biztatta embereit, hogy csak keményen, még keményebben. Látszott, hogy megérkeztünk a *szabad* Amerikába.

Igazán úgy szállítottak bennünket, mint az állatokat. Heringek módjára voltunk beszorítva a hajó alsó részébe, teljes sötétségben. Semmit se láttunk, csak azt éreztük, hogy hala-

dunk, a zökkenésről pedig észrevettük, hogy valahova megérkeztünk. A kikötés után kinyíltak az ajtók és kiléptünk Ellis Islandra.

Meg kell adni, hogy itt már Amerika fényesen, imponálóan fogadta az újonnan érkezetteket. A kicsiny szigetet csaknem teljesen elfoglalta a hatalmas, márványból és vörös kőből épült bevándorlási hivatal. Középső tornyán ott lobogott az elmaradhatatlan csillagos-sávós amerikai zászló. Sötétkék egyenruhás, fehér gombos alkalmazottaknak valóságos sorfala között vonultunk be az épületbe. Látszólag semmit se csináltak, tényleg megfigyeltek bennünket.

Így jutottunk fel az emeletre. Bevezettek egy óriási terembe; akkora volt, hogy méreteihez fogható talán nem is ismerek. Labirintyszerűen vasrácsok futottak végig rajta. Ezek voltak a sokat emlegetett ketrecek. A rácsok kanyarodóinál különböző alkalmazottak, orvosok posztoltak. Egy-egy rács pár végén íróasztal, két hivatalnokkal. Ezek vették fel a jegyzőkönyveket. A szolgák minden tervszerűség nélkül tizenöt-húsz emberes csoportokat tereltek két-két korlát közé és megindították a menetet. Először mindenkit két orvos vizsgált meg, igaz, hogy nem valami szigorúan, azután következtek a váratlan kérdések. A fordulóknál a hivatalnokok egy-egy embert megállítottak és olyan hirtelen, hogy ne is legyen ideje gon-

dolkodni, rászóltak:

— Maga hova megy munkába?

Ez a csapda a szerződéses munkásoknak szólt, akik lenyomják az amerikai munkabéreket. Aki kikottyantotta, hogy már megvan a munkahelye Amerikában, azt menthetetlenül visszaküldték.

Az előttem haladó ember kivette az útlevelet. A hivatalnok rászólt:

— Tegye el azt a papírt... Arra már Amerikában nincs szüksége.

Én egy sovány, japánképű úrnak tetszettem meg. Megállított és rossz néemtséggel megszólított:

— Was sind du?

— Fényképész.

— Megvan a huszonöt dollárja?

Ennyit kellett akkoriban minden kivándorlónak felmutatni.

— Megvan.

— Beszél angolul?

— Igen.

— Hány évig volt Amerikában?

— Még nem voltam.

— Hol tanult angolul?

— Konstantinápolyban.

— Mehet.

Így jutottam a korlát végéhez, ahol majdnem ugyanezek a kérdések ismétlődtek, de némi

variációval. Az egyik tisztviselő odaszólt a másikhoz:

— Ezek is jókor jönnek Amerikába.

A megjegyzés érthető volt, mert a Knickerboker-tröszt bukása után kitört válság akkor hágott a tetőpontjára. Én azonban, mikor a személyemről szóló jegyzőkönyvet kezdték felvenni, megkockáztattam, hogy talán mégis sikerül munkához jutnom. Erre jöttek a kérdések, hogy mikor jártam Amerikában és hol tanultam meg angolul. Megint a konstantinápolyi mesét ismételtam. Erre azonban váratlanul olyan dolog történt, mi sok tekintetben jellemző egész Amerikára. Mondhatnám, ekkor ismerkedtem meg Amerikával. A jegyzőkönyvet vezető tisztviselő megkérdezte:

— Ha maga járt Konstantinápolyban, akkor magának az angolon kívül más nyelveket is kell beszélni...

— Igen.

— Beszél franciául?

— Igen.

— Hát még?

— Németül, olaszul, magyarul.

Némi lóditással hozzátoldottam még a görögöt is, ámbár az *Iliás* első néhány során kívül alig tudtam volna valamit görögül citálni.

A tisztviselő félreállított és egy másik mistert hívott az asztalhoz, akinek nevét sajnálatom-

ra nem értettem meg.

— Nézze mister..., itt van egy ember, akit használhatnánk. Beválna tolmácsnak. Mindjárt itt is maradhatna.

A másik helyeslőleg bólintott, mire az emberem megint hozzám fordult:

— Van kedve itt maradni? Rögtön elfoglalhatja az állást.

Éreztem, hogy a helyzet magaslatára kell emelkednem, illetőleg amerikaiasan kell gondolkodnom. Megkérdeztem, hogy mit kapok.

— Először heti tizenöt dollár, azután emelkedik, ahogy használhatjuk... Itt marad?

Bármilyen csábító volt az ajánlat, nem ezért jöttem Amerikába. Kitérő választ adtam.

— Még előbb szeretném megnézni hogy találhatok-e munkát a szakmámban.

— Mikor ad választ?

— Három nap múlva.

— All right... Ha visszajön, jelentkezzék Mr. Fishernél.

Tovább mentem és nem lettem az amerikai bevándorlási hivatal alkalmazottja. Útközben azonban gondolkodtam, hogy miként mernek itt embereket alkalmazni, akiknek se az iskolai, se pedig a himlőoltási bizonyítványát nem látták. Magyar ésszel ugyanis el sem lehet képzelni, hogy enélkül valakit egy állami hivatalban alkalmazzanak. Igaz, hogy a további el-

bánás is egészen más. Amerikában, ha valaki nem felel meg, egyszerűen kidobják.

Az íróasztal mellől egy lefelé vezető lépcsőre, azután egy végtelennek látszó folyosóra kerültem, őszintén mondván, még egy vizsgálatot vártam. A rémhistóriák után az egész Ellis Island nagyon rövidnek és nagyon egyszerűnek tűnt fel. De a folyosó végén már látszott a felírás:

»Váróterem a newyorki hajóhoz.«

Bent egész sereg ember üldögélt vagy cókókján, vagy a fal melletti padokon. Ezeket is már kibocsátották. A legtöbbjük német volt, akik a kora reggeli gőzösökkel jöttek. Közöttük alig néhányat fedeztem fel volt útitársaim közül. Én az elsők között voltam, akikkel végeztek. Mikor a váróterembe értem, délután két órára járt az idő és reggel óta nem jutottunk ételhez. A bárban valami süteményfélét és csakugyan kivándorlóknak való komisz whiskyt árultak. Akkor még nem volt Amerikában szesztilalom. Egyik-másik barátommal utolsót kocintottam.

Gaicza Péter, akivel pedig csak az utolsó napokban ismerkedtem meg, ideadta a címét és a lelkemre kötötte, hogy ne felejtsem el őt felkeresni, ha Newarkba kerülök. Az ígéretemmel máig is adós maradtam. Ideadta a címét Bódis János is: »c/o. M. George Smitauer, Gans-

ter Street, No 29., Etna, Pa.« És ahogy most húsz esztendő távlatából visszaneztek, mondhatom, hogy őszinte, meleg érzéssel búcsúztam azoktól az emberektől, akikkel huszonhárom napig *együtt éltem, egy kenyeret ettem* és akik sorsuk osztályosának hittek engem is.

Csengettek. Megjött a newyorki helyi hajó. Még egy pillantást vetettem a hivatalos fekete táblára írt adatokra:

Majestic	500
Ultonia	1279
Potsdam	530

Ennyi kivándorló érkezett 1907 december 19-én délelőtt tizenkét óráig Newyorkba.

Tizenöt perc múlva a Battery Park végén kiszálltam. Másfél óra múlva Zerkowitz Emil lakásán megfürödtem és átöltöztem. Kivándorló mi voltomra emlékeztető holmimat elajándékoztam és *nem tartottam meg* belőle egyebet, csak az *F 33.* számú igazolványt meg a noteszemet. A ruhámat a mindenes úgy vitte ki a fürdőszobából, hogy két ujjal megfogta és amennyire tudta, eltartotta magától. Valószínűleg nem nagyon bízott a tisztaságában.

Este a New Amsterdam színházban megnéztem a *Víg özvegy* paródiáját...

- VÉGE. -